

# SÖDUR



SOJAAS  
JANDUSE  
AJAKIRI

Nº 41-42 \* 17. OKT.

P. LUTTE M

## **Teadaanne.**

Olen avanud oma saapavabriku saaduste müügiks Euroopa suur-  
linnade eeskujul sisseseatud

# JALANÕUDE ÄRI

Tallinn, Viru tän. 10. Kõnetraat 443-11.

Soovitan viimaste PARIISI, VIINI ja BERLIINI  
moodide järele valmistatud elegantseid

### **daamide ja härrade** **jalanõusid**

TALLAMÄRGIGA

Kauba headuse eest  
täielik vastutus

**Müük ka orderite peale**



Suurima lugupidamisega

**O. VALDSON.**

## *A. Brandmann'i*

*shokoladi-, kakao- ja  
kompvektivabrik Tallinnas*

\*

*Valmistab võistlemata headuses shoko-  
ladi, nagu piimashokolad, pähklitega  
„Pirita“ shokolad, vanilje-, mõru-  
shokolad ja teised sordid, mis rahul-  
davad ka kõige nõudlikumat tarvitajat.*

*Palju sorte shokoladikompvekke.*

*Oma kakaovabriku saadused valmis-  
tatud kõrgeväärtusl. kakaoubadest.*

*Nõudke igal pool!*

## **ALEKSANDER VOLKE**

### **vorstitööstus**

**müüb lihasaadusi ja vorste  
nii suurel kui väiksel mõõdul**



**Müügikohad:**

**Jakobsoni 18;**

**Uus turg: tõldades.**

## Kõrgema Sõjakooli VI lend.

**Õppetöö alguse puhul.**

5. oktoobril algas õppetööd meie Kõrgema Sõjakooli VI lend, mis on kooli esimene töö teist aastakümnet alates.

VI lend on formeeritud veidi teistel alustel kui eelmised. Veel enne K. S. K. uue põhikirja kinnitamist oli pääsnud maksvusele põhimõtte, et K. S. K. õpilaskond peab omama võimalikult ühtlase ettevalmistuse, mis on üheks eeltingimuseks, et töö koolis võiks areneda kõigiti edukalt. Sellele põhimõttele vastavalt otsustati ohvitseride K. S. K. vastu võtta ainult võistluskatsete afusel, milline nõue esimest korda pandi maksma VI lennu kohta nii väeosadest läkitatute kui kooli sisseastuda soovijate ohvitseride suhtes. Võistluskatsed läkitatuile korraldati erikava alusel neis õppealades, milles põhjalikud teadmised loeti ilmtingimata vajalikuks, et asuda edukalt tööle K. S. K., näiteks võõrad keeled, eestikeel ja taktika.

Katsed sisseastuda soovijaile korraldati Sõjakooli kursuse ulatuses. Soovijate ohvitseride arv ületas sel korral kaugelt kõik eelmised, mille tõttu konkurents katsetel kujunes pinevaks. Eriti rohke arvu soovijaid olid andnud K. Ü. Õppeasutised ise. Ja nii imelik kui see ka ei tunduks — just neist ohvitseridest — väga suur protsent tegi läbi sisseastumise katsed, kuna väeosadest paljud pidid pöörduma tagasi. See asjaolu torkas silma nii kevadistel kui sügisestel katsetel. Millega seda seletada? Kavstaabi esindajana jälgides katseid algusest lõpuni, tahaksin siinkohal alla kriipsutada asjaolu, et K. Ü. Õppeasutiste ohvitserid olid üldiselt tunduvalt tugevamini ette val-

mistatud kui väeosadest tulnud ohvitserid. Muidugi oli ka erandeid. Kuid seda üldist tõsiasja ei saa eitada. See nähe on vististi seletatav sellega, et K. Ü. Õppeasutistes ettevalmistuse tingimused K. S. K. sisseastumiseks on üldiselt palju soodsamad kui väeosades. Ohvitseridel — rühmaülematel on siin kõigepealt rohkem aega kui väeosades. Teiseks on olemas kõik võimalused selleks, et soovikorral läbi kuulata mõnd täiendavat kursust ükskõik millises õppeaines või kaasa teha taktikalised harjutused klassis ja maastikul.

Väeosadest oli üksikuid ohvitseride, kes olid tulnud katsetele vägagi nõrkadena. Kui tulevikus meil veel korraldatakse vastuvõtmine K. S. K., siis peaks väeosade nooremate ohvitseride katsetele ettevalmistusetöö juhtimise diviisid võtma enda peale. Selleks on kohane määrata neid ohvitseride, kes K. S. K. on juba lõpetanud. Ettevalmistusetöö produktiivsus ja ühtlus tõuseks sellega tunduvalt.

Niipalju sisseastumise katsetest.

Veel mõni sõna VI lennu õppekursusest.

Õppekava VI lennule kujunes pärast pikemaid kaalutlusi kõikide asjaosaliste juhtide osavõtul ning kinnitati lõpuks Kaitseministrilt. Vaadeldes kavas leiduvate ainete hulka, — kogusummas 35 — paistab esimesel silmapilgul, nagu püüaks meie K.S.K. oma õpilastele anda eeskätt entsüklopeedilis-teoreetilisi teadmisi kõigilt võimalikelt teaduste aladelt, mis oleks muidugi õpilaskonna tähelepanu

ja tööjõu ohtlik killustamine. Kuid pilt muutub põhjalikult, kui vaatleme peetavate loengute koguarvu ja võrdleme neid praktiliste harjutustega juhtimise alal. Selgub, et meie K. S. K. on jõudnud seisukorrani, kus tal ei pruugi enam pidada rohkem kui 3 loengut päevas ning et ta paralleelselt loengutega lahendab oma õpilastega: esimesel õppeaastal — 56, teisel õppeaastal — 67 mitmesugust juhtimise harjutust kaardil ja maastikul. Peale selle suvisel perioodil ta omab veel praktilisi töid juhtimise alal: 1. õppeaastal — 2 nädalat, teisel õppeaastal — 3 nädalat.

Neist arvudest selgub meile vastuvaidlematult, et kool on koondanud oma tähelepanu ja vaimlise jõu, peamiselt ühe suure eesmärgi saavutamiseks, mis on: ette valmistada tugevat, praktiliste oskustega varustatud juhti ja tema lähemat abilist lahinguolukorras — staabitöölist. Õppekava näitab ühtlasi, et kool ülesseatud eesmärgile tahab jõuda järkjärgult, uurides:

— esimesel õppeaastal — meie jalaväe juhtimise probleeme, jalaväe pataljoni, üksiku jalaväe pataljoni ja rügemendi tegevuse piirides;

— teisel õppeaastal, — meie väekoondiste — brigaadi ja diviisi juhtimise probleeme.

Oma endiste aastate kogemustest teame, et küsimused, mis nende probleemide uurimisel esile kerkivad, on suured ja keerukad. Nende lahendamine sageli ei olene

hoopiski K. S. K. heast tahtmisest või soovist. Sellele vaatamata on kõik eeldused, et raskustest, vähemalt niivõrra kui see puudutab õppetööd, saadakse üle. Sest meie K. S. K. oma 10-aastase töötulemusena, töötades kõige lähemas kontaktis välisriikide kõrgemate sõjaväeliste õppeasutistega, on juba endale loonud need vaimlised relvad, mis garanteerivad edu igal tingimusel.

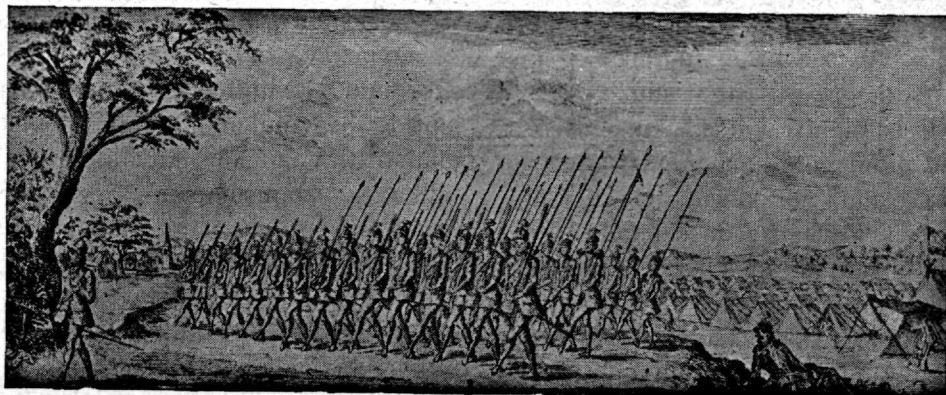
Need relvad on K. S. K. töö meetodid, juhtimise küsimuste uurimine praktiliselt konkreetsete ülesannete näol.

Praktiliste taktikaliste ülesannete arv on suurenenud, ülesanded ise on muutunud mitmekesisemaks, püüdes sisult ikka täielikumalt haarata neid juhtimise põhiprobleeme, mis võivad tõusta esile „meie olukorras“. Mainimisväärt vast on ka asjaolu, et edaspidi suuremat rõhku paneme — klassitöödele ja sõjamängudele, kui õppeviisidele, mis kõige rohkem kasvatavad juhti kiirele, julgele, iseseisvale otsustamisele.

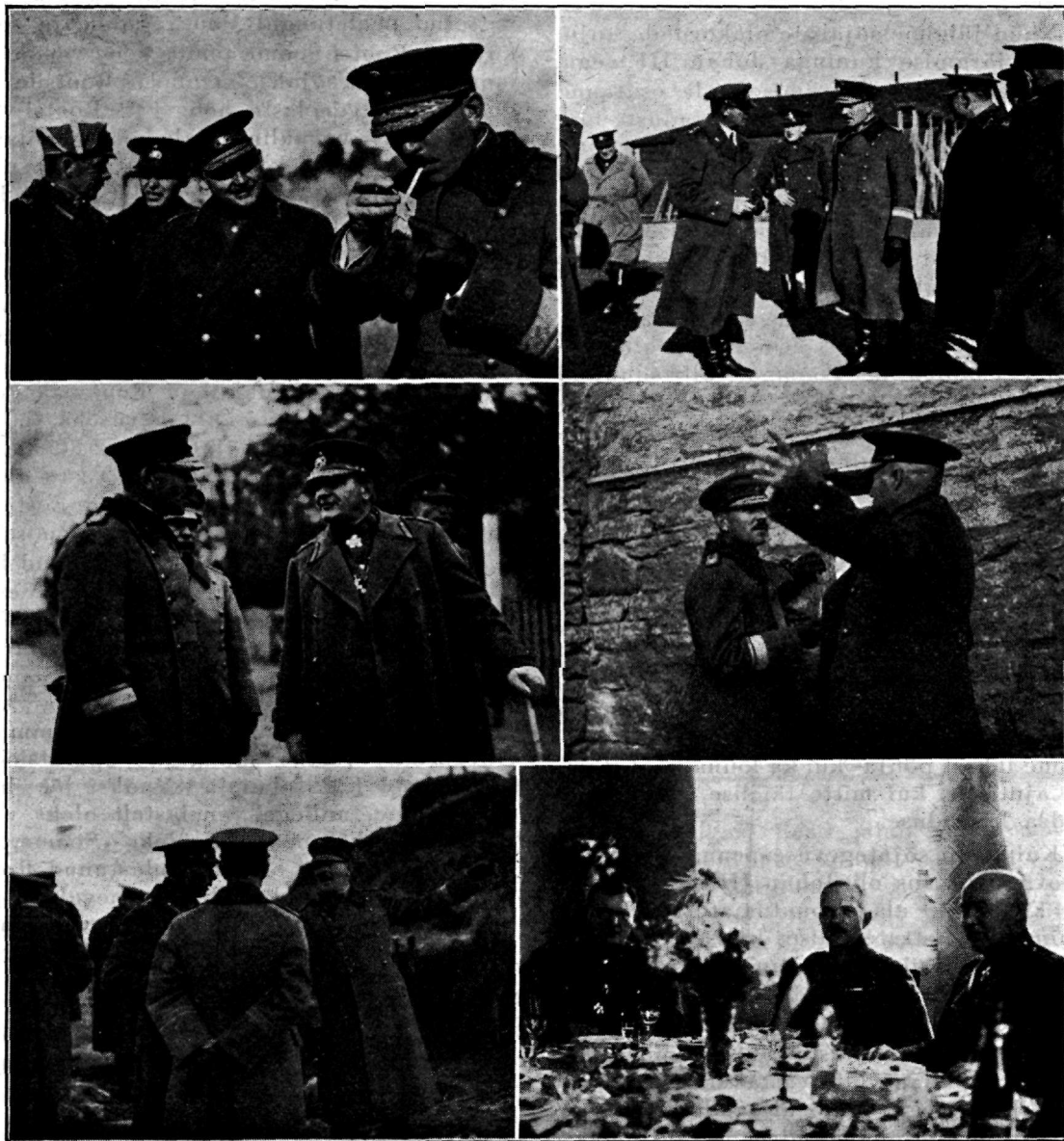
Ühenduses õppekavaga K. S. K. on püüdnud võimalikult rahuldavalt lahendada ka oma õppejõudude küsimuse. See küsimus on kõige tähtsam iga kooli elus. K. S. K. käesoleval õppeaastal on rikastunud uute jõududega, kelle värske energia ja teritatud teadmised kahtlemata mõjutavad soodsalt õppetöö edaspidist arengut.

Meie K. S. K. on juba lõpetanud 2 Soome ohvitseri. VI lennuga õpib kaasa üks soome ja üks läti ohvitser.

A. T.



## Soome kindralstaabi ülema kindralmajor K. L. Oesch'i külaskäik Eesti kaitsevägele 28. IX — 3. X 1931.



Ülalt vas. paremale: Saabumine lennusaadamasse Ülemistel. — Lennudivisjoniga tutvunemas. — Külaline 2. diviisis. Divül 2. kindral N. Reek annab seletusi. — Kindral K. L. Oesch 1. diviisis. Kindral A. Tõnisson tutvustab külalist Hermannii kindlusega. — Kindral K. L. Oesch 7. jal. rügemendis tutvunemas lasketiiruga. — Eine 1. jalaväe rügemendi ohvitseride kasiinos, lauas (vasakult paremale) 1. jal. rügemendi ülem kolonel Pulk, kindral Oesch, kindral Tõnisson.

# Põhja-Eesti ala Rootsile allutamine. \*)

H. Sepp.

## II.

Nüüd jälgime sõjaliste olukordade kujunemist järgmise kuninga Johan III aegu. Kui sõjaväe organiseerimises oli osutanud Eerik suurt oskust ja tõeliste vajaduste hindamisvõimet, siis polnud seda sel määral tema järglasel Johan III. — Johan III ajal lõppes sõda Taaniga, Stettiinis 1570. a. tehtud rahuga, mille tingimused olid Rootsile ebasoodsad nii lõunakaitseprobleemi kui ka Eesti alade vallutamise suhtes.

Politiiline konjunktuur sõjaliseks tegevuseks oli nüüd teine. Kui Eerik, olles sõjajalal Taaniga ja Poolaga, oli sunnitud hoiduma sõja eest Venega, muutusid Johan III ajal poliitilised ja sõjategevuse konjunktuurid. Taaniga tuli rahu, olgugi et Rootsi lõunakaitseprobleem jäi endiselt lahendamatuks, samuti tuli rahu ka Poolaga ja sõda Venega, olgugi et Johan püüdis hoiduda sattumast Venega sõjajalale. Pealetungivaks pooleks oli Vene. See kiskus tahtestahmata idaprobleemi päevakorraks, Rootsi-Soome sattus sõjajalale, ühel ajal Venega Soome lahest põhja ja Soome lahest lõuna pool ja just see idaprobleemi tegelek käsitlemine andis kuningas Johani ajal nii Soome lahest põhja- kui ka lõuna pool Rootsile ajutiselt, kui mitte täielise, siis osalise soodsa lahenduse.

Kui Ivani sõjategevuse peamiseks sihiks oli offensiiv, siis oli Johan III sihiks Rootsile kuuluvate alade puutumatus kindlustamine; kuid strateegilises kaitses tuli kasutada ka offensiivi ja Johan püüdis vallutada Narvat, Ingerimaad ja Soomes Karjalas Käkisalme lääni, lõppeks ka Novgorodit, et seega kindlustada riigi piire ida poolt. Sageli aga olid vastastikused retked juhusliku ilmega, mille ülesandeks oli vastastikku maade hävitamine ja kättemaks. Sõda kestis aastaid. Sõja kestes said Rootsi sõjapealikud Soomes ja Eestis kuningalt ülesandeid, mida nad ei suutnud täita. Osalt oli selle põhjuseks muidugi abinõude nappus, moonapuudus, vägede nõrk väljaõpe, vähesus ja osalt ka vähekõlvuline juhatatus. Sõda Vene vastu nõudis Rootsi-Soome poolt eriti hoolsat poliitilist ja strateegilist ettevalmistust ja kavakindlust sõjapidamises. See aga puudus esialgu. Kõige sel-

le tõttu ebaõnnestusid aastate jooksul kavatsetud pealetungid Vene aladele ja sõda kujunes Rootsile-Soome poolt Vene vastu iseloomult kaitsesõjaks. Õnneks Rootsile pidurdas aga venelaste hoogsust Rootsile-vastases sõjas vaenuline vahekord Poolaga. Eriti segavaks said ajuti ka tatarlaste pealetungid, kes 1571. a. kevadel tungisid kogu Moskvani. Tatarlaste retk kordus ka a. 1572. Tatarlaste retkedel polnud Moskva vastu siiski jäädavamat tagajärge. Ka polnud Rootsil palju lootust tatarlaste poolt sidemete otsimisest Rootsiga Vene-vastases võitluses. Tähtsam oleks olnud, kui oleks saavutatud lähem kokkulepe Rootsi ja Poola vahel Vene-vastaseks tegevuseks. Ühine Rootsi ja Poola sõjategevus, üheaegne pealetung Pihkva ja Novgorodi vastu oleks võinud riisuda Venelt tugipunktid Eesti ja Soome alade vastu sõjaliseks teotsemiseks. Kuid Rootsi ja Poola vahel ei toimunud huvide lahkuminekut tõttu kokkulepet Vene-vastaseks teotsemiseks. Novgorodi vallutamiseks ja oma käes pidamiseks oli tarvis jätkuval arvul maa- ja merijõudu Soomes ja Eestis. Soome nuriija Karikoski arvates oleks pidanud olema esimeseks sammuks Novgorodi vastu suunatud operatsiooni teostamisel Käkisalme ja Vuoksi jõe liini vallutamine, millega venelastelt oleks võetud lähtekoht pealetungideks Soome, ja Viiburi-Käkisalme oleks moodustunud Rootsi-Soomele tugipunktideks järgnevalks sõjategevuseks, nimelt Neeva liini vallutamiseks. Viiburist Neeva jõe kaudu Neeva suudmele juhatav tee hargnes seal; sealt üks haru läks Novgorodisse, teine piki Neeva jõe ja Laadoga randa Olhava jõesuudmele ja kolmas Kaprio ja Narva kaudu Eestisse.

Kõige pealt oleks tulnud vallutada Neeva jõe suue ja selle järel laevastiku abiga Pähkinalinn. Neeva liini vallutamise järel oleks tulnud moodustada Karjala maakitsus kindlaks baasiks, kus oleks olnud kindlimateks tugikohtadeks Pähkinalinn ja Neeva jõe suue. Eelmised retked näitasid, et Novgorodi vallutamine üksi Soome suunal oli raskest teostatav, sest teeveersed alad ei suutnud moonastada nii suurt väge, kui retkeks oli tarvis. Teine vägi oleks pidanud minema Eestist Pihkva suunal. Alles siis, kui mõlemad toetusbaasid, kus lähtekohtadena

\*) V. „Sõdur“ nr. 39/40.

## Soola 2. ratsadiviisi manöövreilt sept. 1931.

Manöövreist võttis osa Poola Vabariigi president.



Pildil president dr. J. Moscicki saatjaskonnaga.

Neeva ja Narva jõgi ja Pihkva ümbrus oleks olnud kindlasti käes, oleks võidud konvergeeruvalt alata pealetungi Novgorodi vastu, kasutades selleks sobivamaid sõiduriistu Laadogal, Peipsi järvel, Olhava ja Narva jõel; samal ajal oleks pidanud poolakad tungima Velikie Lukisse. Kuid säärane poliitiline ja strateegiline kava — mida ka Karikoski mainib — ei mahtunud tolleaegsete riigimeeste ja sõjaülemate pähe.<sup>10)</sup> Sõda idarindel segas Rootsil muidugi ka seegi, et Taaniga oli põnev vahekord, nii et polnud võimalik kõiki tarvilikke jõude koondata idarindele. Sõjategevuses oli mõõduandev ka see, et Eerik XIV langemise järel Rootsi sõjaline operatsiooni- ja pealetungivõime oli tugevasti langenud. Ka oli Rootsi-Soome juba enne Vene sõda endistest pikkadest sõdadest väsinud. Sõda Vene ja Rootsi-Soome vahel algas 1570. a. ja kestis peale väiksemate vaheaegade 25 aastat.<sup>11)</sup> See sõda mõllas korruga õieti laial alal: Eesti ja Põhja-Läti alal, Laadoga äärses Karjalas, mujal Soomes ja kauges põhjas.

Sõda algas Eesti alal. Vene-vastases võitluses oli Rootsil olnud algusest peale tugipunktiks Tallinna kindlus, mis võimaldas nii vajalikku järelsidet Soome ja Rootsi-ga. Selle tugikoha korrastamise eest oli juba hoolitsetud Eerik XIV ajal. Ka oli Rootsi siis siin oma sõjalise tegevuse baasi laiendanud, kuid see töö jäi pooleli ja olude sunnil jätkus Johan III ajal. Vene tsaar Ivani püüe oli, nagu öeldud, laiendada oma riigi piirid läänes mereni ja vallutada siin eeskätt Eesti ja Põhja-Läti alad. Et plaani täidesaatmine paremini õnnestuks, oli ta meelitanud oma poole Saare-Lääne hertsogi

<sup>10)</sup> Karikoski, lhk. 87—88.

<sup>11)</sup> Põhjamaade 25-aastase sõja kohta on kirjutatud pikema kaheandelise uurimuse elatanud Soome uurija Werner Tawaststjerna „Pohjoismaiden viisikolmattuotinen sota“, mille esimene anne ilmus 1918—1920 ja teine 1928. Peale selle oleks mainitav siin ühenduses veel üks sama uurija Johan III ajajärgu sõjaajalugu käsitlev uurimus „Suomen sotavoima Juhani III:n aikana. Historiallinen Arkisto XVII“. Helsinki 1901.

Magnuse, pakkudes temale Liivimaa krooni tema ülemvalitsuse all. Nõrgaloomuline vürst oligi nõus, vaatamata hoiatustele. Põhjus, miks Ivan Magnuse isikut soovis Eesti ja Läti alade vallutamiseks ära kasutada, oli see, et ta tahtis seega teha Moskva võimu siinsete elanikkude silmis vastuvõetavamaks.

Esimeseks suuremaks Vene pealetungi ettevõtteks oli operatsioon Tallinna — Rootsi tugipunkti — vastu. Teated operatsioonist osa võtvate meeste arvu kohta on lahkuminevad, allikad kõnelevad 10—25 tuhandest mehest ja 1000 saksa palgasõdurist. Tallinna piiramine, mille üksikasjade lähem jälgimine siin ära jäägu, algas augustikuu lõpul 1570 ja kestis kuni järgmise aasta märtsikuu keskeni. Linn suutis vastu panna. Piiramise ajal oli Tallinnale suureks hõlbustuseks see, et Rootsi ja Soome laevad pidasid sadamaga sidet, viies sinna moona, samal ajal aga takistades kaubandust Vene käes oleva Narvaga. Piiramise ajal polnud Tallinna garnisonivägi mitte kuigi arvurikas, kuid kindlaid teateid selle suuruselt pole olemas. Andmete järgi pidi seal olema 340 saksa palgasõdurit, rootslaste ja soomlaste arvust pole aga kindlaid andmeid, igatahes oli neid vähe, linna oma kodanikkude kaitseväge suurus kõikus ehk 600 kuni 700 vahel. Terve kaitsevägi võis ehk ulatuda umbes 2000, kõige enam 2500 meheni. Linna kaitsesid soome mehed, alul Gabriel Kristeri poeg Oxenstierna, septembrikuus määrati tema asemele (lahkus haiguse ja vanaduse tõttu) soomemaalane Hans Björnson Leijon, kelle lähemateks abilisteks olid rootslane Klas Åkesson Tott, kes hiljem Soome siirdus, ja kahekümneaastane soomemaalane Karl Henrikson Horn, Eerik XIV ajal silma paistnud Rootsi siinse maavalitseja Henrik Horni poeg. Piiramine lõppes venelaste täiesti tagajärjelt. 16. märtsil 1571. a. lahkus Magnus Tallinna alt Põltsamaale laagrisse, venelased aga lahkusid Narva kaudu oma aladele.<sup>12)</sup>

Soomes oli sõja alul, a. 1570, koguni nõrk vägi, vähe üle 2000 mehe. Sel aastal seati Vene sõjaks kaitse seisukorda Viiburi ja Savonlinn. 1571. ja 1572. a. segas venelaste sõjategevust läänernerinnetel ka Krimmi tatarlaste pealetung. Soome hakati koondama suuremaid sõjavägesid Vene-vastaseks sõjaks 1571. a. suvel. Saadeti mehi Rootsist, ülempealikuks määrati noor Rootsi riiginõunik Gustav Banér, tema kõrvale asetati abiesimeesteks soomemaalased Iivar

Särkilahti, Henrik Klasson Horn ja Herman Fleming. Kuningalt sai ka Banér instruksiooni sõjategevuseks. Kuninga arvates, kes oli saanud teateid tatarlaste rüüsteretkest Moskva vastu, oli silmapilk Venele pealetungiks soodus. Banér pidi vallutama Neeva jõe liini. Temale antud direktiivis öeldi, et esmalt peab ta vallutama Neeva jõel Pähkinalinna, kui see aga ei õnnestu, siis ehitama Neeva jõe suudmele kindlustuse. Seega siis sama kava, mis oli ikka olnud nii mitme Rootsi riigimehe ja väeülemaga püüdeks Tyrgils Knutssoni ajast (13. sajandist) peale.<sup>13)</sup> Kuid samas direktiivis kohustati Banéri võimaluse korral hävitama Vene alasid Neeva jõest lõuna pool Novgorodi suunas Pähkinalinna ja Käkisalme läänis. Seda seepärast, et tsaar ei saaks siis enam sealt kaudu saata suuremaid sõjajõude Soome. Nii oli kavatsus, kuid seda ei suudetud täita. Banéril, kellel oli umbes 1900 ratsa- ja umbes 7000—8000 jalaväelast, jäi Viiburi ootama vaenlase pealetungi, — olid kuuldused 1572. a. alul, et venelastel on Novgorodis pealetungiks valmis 47.000 meest. Ja kui venelased 1572. a. alul Soome tungisid, ei tulnud Banér millegagi toime (ta süüdistas selles kõva talvet, lumerohkust ja sõjaväe sõnakuulmatust). Nähtavasti polnud ta säärase vastutusrikka ülesande täidesaatjaks kõlvuline isik, olgu aga siiski mainitud, et Banéril oli puudus toidumoonast. Venelased rüüstasid sel talvel põhjalikult Karjala ja Viiburi lääne idapoolsed kihelkonnad.<sup>14)</sup>

Pea nägi kuningas, et Banér pole kõlvuline väejuhatajaks, ja andis juhtimise 1572. suvel soomemaalasele Herman Flemingule. 1572. a. suvel, kui tatarlased uuesti olid tunginud Venesse, kavatses Johan uuesti pealetungi piirikindluste vastu. Selleks pidi nüüd peasõjavägi, mitte nii nagu eelmisel aastal, koondatama Soome, vaid Eestimaa ja ainult väiksem jõud Viiburisse. Retkeks pidi ohtramini tarvitama palgasõdureid. Selle järel pidi toimuma üheaegne pealetung. Kuid ka siin polnud kavatsustel oodatud tagajärge. Eestimaa vägede ülemjuhatajaks sai peale Leijoni õnnetut surma, 1572. a. alul Klas Åkesson Tott, kellel oli abimeheks Henrik Horn. Siinse väliväe suurus ulatus umbes 5000 jala- ja ratsaväelasele. Herman Flemingul oli Soomes Viiburis koos 15 lipkonda, 1437 ratsa- ja 2357 jalaväelast. Siinse vägi sai võitlus-

<sup>12)</sup> Tawaststjerna, I, lhk. 16—28.

<sup>13)</sup> Juvelius, lhk. 231.

<sup>14)</sup> Petri, lhk. 210.



valmis Tallinnas alles detsembrikuu keskel, kui tsaar oli juba tatarlased tagasi löönud. Enne seda oli küll Karl Henrikson Horn ette võtnud õnneliku rüüsteretke Vene alale Rakvere ja Põltsamaa alla. Tott kavatses nüüd pealetungi vaenlase kindluste vastu Eesti alal. Selleks koguti arvurikas kahurvägi, miinilõhkujad (tugevad piiramiskahurid) ja välikahurid toodi Viiburist.

Samal ajal kui mõlemal pool lahte Rootsi väed olid valmis pealetungiks, oli tsaar lõpetanud ettevalmistused pealetungiks Eestimaaale. Tott näis venelaste ettevalmistustest olnud olevat halvasti informeeritud ja korraldas pealetungi Vene ala vastu, nagu polekski oodata venelaste pealetungi. Detsembrikuu keskel läks Tott Tallinnast edasi, et vallutada Põltsamaad. Minnes ise Viljandi kaudu, saatis ta piiramiskahurid Paide kaudu. Kui Tott oli saabunud Põltsamaale, olid kahurid veel teel. Põltsamaa all kuulis Tott, et venelased on Narvast suurel arvul peale tungimas Paide vastu. Paide komandant Hans Boije aga oli saatnud enamiku garnisonist eskorteerima kahurväge, ega suutnud 50 mehega, mis tal veel jäänud, ja 500 ümbrusest linna põgenenud talupojaga kuigi kaua vastu panna. 1. jaan. 1573. a. vallutasid venelased tormijooksuga kindluse. Tottil õnnestus pääseda väega Tallinna, kuid piiramiskahurvägi sattus venelaste kätte. Peale seda kui tsaar oli lasknud surmata Paide garnisoniväe kõige hirmsamal kombel — praadida oda otsas — laskis ta osa väest Venesse tagasi, kuna üsna suur osa maale jäi. Osa sellest vallutas Karksi, osa aga teotses Läänemaal Haapsalu, Kolovere ja Lihula vastu. Tott maarsis nüüd umbes 5000 mehega Läänemaal venelaste vastu, kohates neid 23. jaanuaril 1573. a. Kolovere all. Vene väge mainivad allikad 16.000 mehe suuruseks. Tott asetas paremale tiivale Liivimaa ratsaväe umbes 2000 mehe suuruses. Parem tiib tegi esimese tagajärjeka pealetungi vaenlase rinde vastu. Kui aga liivimaalased märkasid, kui suur on Vene ülevõim, kadus nende julgus ja nad põgenesid paaniliselt igale poole, levitades teadet, et Rootsi vägi täiesti löödud; kuid tõepoolest õnnestus Tottil, vaatamata Liivimaa ratsaväe põgenemisele, lüüa põhjalikult venelasi, peaaegu pooled olevat maha tapetud (allikad kõnelevad 7500 langenust lahinguplatsil), teised aeti põgenema. Kõik kahurid jäid rootslastele saagiks. Nähtavasti oli lahingukäigule suur mõju kahuritel. Vististi oli rootslastel kasutada 25 kahurit, neist 12 falkooni (kerged kahurid), mis olid asetatud kuu-

de vanker-kantsi. Neist olevat lastud umbes 1200 kuuli.<sup>15)</sup>

See oli esimene suurem välilahing Rootsi ja Vene vägede vahel. See lahing näitas, et Rootsi väe võitluskõlvulikkus oli kaugelt kõrgem Vene omast. Ta näitas rootslastele, et venelaste suur arv polegi nii kardetav. Lahingu sõjaliseks tulemuseks oli see, et venelased lahkusid Rootsi alalt. Tott aga ei suutnud võitu moona puudusel täiesti ära kasutada. Moona puudus oli nii suur, et Tott esimese lahtise veega pidi saatma osa väest Soome.

Sel ajal, kui sõjasündmused Eesti alal selles suunas arenesid, oli venelaste vastupanu puudumisel Flemingul Soomes vabad käed; detsembrikuu keskel rüüstas ta Käikisalmi ja Pähkinalinna lääni; ühel hilisemal retkel, kus osa jalaväest oli suuskadel, rüüstas ta Ingerit. Peaosa Viiburi kogutud jalaväest jäi aga kasutamata.

Nagu esitatust näeme, ei andnud ka 1572. a. suvine, sügisene ja hilisem sõjategevus Rootsile soovitud tagajärgi.

Valitsuse alult peale oli Johan iga aasta määranud Soome jaoks 8—12 laevast koosneva laevastiku ja nende kindlustamiseks mõned suuremad sõjalaevad Rootsist Soome lahte. Nii võidi alal hoida sidet Rootsi, Soome ja Liivimaa vahel, üle viia Liivimaa le toitaineid, sõjatarbeid, segada vaenlasefe sõjatarvete vedu Narva. Narva sõidu takistamine oli aga Stettiini rahutingimuste vastu, sest selle järgi oli lubatud taanlastele ja lüübeklastele segamata kaubandus Narvaga. Narva sõitvaid laevu võeti kinni. Nii näiteks võttis 1573. a. admiral Gyllenankari juhatusel laevastik (19 sõjalaeva) kinni üle 10 Narva reisil oleva kaubalaeva, nende hulgas 6 inglise oma. Järgmisel suvel saatsid Lüübeki ja Inglise sõjalaevad kaubalaevu. Kui Lüübeki laevastik siis Narvast tagasi tuli, kohtas see 24. juunil Soome lahes Herman Flemingu juhatusel olevat Soome laevastikku. Tekkis lahing, kus 18 laeva sattus Flemingu kätte väga rikkaliku saagina.

Kuid lääneriikide kaubalaevade kaaperdamine tekitas tülisid neutraalvõimudega, pealegi nõudis Rootsilt suuri pingutusi ka Narva kaubanduse takistamine. Võib olla, et just neil motiividel kuningas kavatses lasta Narvat vallutada 1574. a., et venelast merest ära löigates jätta teda ilma sidemeta Lääne-Euroopaga. See oleks ka rootslastele tublisti hõlbustanud sõjapidamist. Narva-vastase vallutusretke ülemju-

<sup>15)</sup> Petri, lhk. 212—213; Juvelius, lhk. 234.

hatajaks määrati Klas Åkesson Tott. Sõjaväge saadeti Rootsist ja Soomest: osalt omamaa väge, osalt palgasõdureid (šotlasi). Tottil oli lõppeks umbes 11.000 meest. Herman Fleming sai ülesandeks toetada Narva retket seega, et mere poolt sulgeda Narva Soome laevastikuga. Sõjavägede saatmisega oli olnud aga suvel raskusi, nii et kuningas juba 1573. a. lõpul kahtles selles, et võimalik on vallutada Narvat ja kohustas teda vallutama mõnd väiksemat venelaste käes olevat kindlust Eestimaal.

Tõeliselt oligi Totti seisukord raske. Rahast oli väga suur puudus, nii et ei saadud korralikult palka maksta välismailt värbitud palgasõduritele. Kui Tott lõppeks Tallinnast 1574. a. jaanuarikuus edasi läks, ei saadud kahureid kaasa võtta. Tott otsustas ette võtta retke Rakvere vastu. Kui kahurvägi päralt jõudis, jooksti mitu korda tagajärjetult tormi, mille tulemuseks olid rootslaste suured kaotused. Suuri kaotusi piiramise ajal tekitas ka šoti ja saksa palgasõdurite vaheline vaen, mis arenes lausa võitluseks, mille järeldusel üle 1000 šoti palgasõduri sai surma. Üldse näib palgasõdurite moraalne tasapind ja võitluse tahe madalal seisnud olevat, kõnelemata distsipliinitundest. Šoti palgasõdurite juhid olid segatud koguni kuningas Johani-vastastesse salasepitsustesse. Peale nurjunud Rakvere piiramist pöördus Tott Tallinna tagasi. Kuid Johani ei kohutanud see tagasi. Ta käsib Totti ja Pontus de la Gardie'd ette võtta retke Narva vallutamiseks. Narva vallutamiseks pidi maavägi töötama koos laevastikuga. Tottil ja de la Gardie'l oli aga raske käsku täita, — enamik Rootsi jalaväest oli peale Rakvere piiramist üle mere Soome rutanud. Järelikult puudus väeülematel vägi kuninga käsu teostamiseks. Kuningas käskis nüüd Narva vallutusretke teostada Soome laevastiku admiralil Herman Flemingul, kaasa võttes nii palju sõjaväge, kui Soomest saada võimalik. Fleming pidi katsuma vallutada linna puukindlustise selle garnisoniga; juhul, kui ta linna ei suuda võtta, pidi ta laevade uputamiseega sulgema Narva jõe suudme. Peale selle ülesande tegi kuningas Flemingule ka mõnesuguseid korraldusi, millel defensiivne iseloom. Nimelt Fleming pidi ühes Pontus de la Gardie'ga rüüstama Ingerimaad ja Venele kuuluvat Eestimaad, et seega kindlustada Tallinna julgeolekut.<sup>16)</sup>

Fleming, kes alles augustikuus valmis sai, võttis Soomest kaasa sõjamehi ja ka talupoegi nii palju kui võimalik. Flemingul ei õnnestunud Narva jõe suudme sulgemine.

Saadi põhja lasta kolm laeva, oleks pidanud laskma aga vähemalt 15—16 laeva. Nagu Fleming arvas, segas torm, mis ajas koguni admiralilaeva randa, mis oleks peaaegu satunud vaenlaste kätte.

Nii lõppes 1574. a. sõjategevus Rootsile tagajärjetult. Ei saadud vallutada Rakveret ega Narvat. 1574. a. oli ka enamik Rootsi teenistuses olnud välismaa sõjameestest kas hukka saanud või vaenlase poole üle läinud (šotlased Rakvere juures). Sõja jätkamisel pidi Johan eeskätt toetuma kodumaisele sõjaväele. 1574. a. sügisel kuulutati üle riigi välja üldine väkkekutse.<sup>17)</sup> Õnneks jätsidki venelased Eestimaal kindlused 1574—1575 talvel rahule, pöördudes 1575. a. kevadel Poola käes oleva Pärnu vastu, mille vallutasid. Soomes valitses vahepeal aga rahu. 1573. a. sõlmis oma vastutusel Viiburi komandant Antti Sabelfana vaherahu 29-da juunini 1574. a., kuid siis pikendati seda veel üheks aastaks ja 20. juulil 1575. a. sõlmiti Soome piiril vaherahu 2 aastaks. See vaherahu ei käinud aga Eesti kohta. Ka siin oli olnud juttu vaherahust, kuid positiivsed tulemused jäid ära. Sõjaline seisukord oli siin raske. Ülempealikuna teotses siin Pontus de la Gardie, abilisteks olid soomemaalased Karl Henrikson Horn, Yrjö Boije j. t., nende käed olid seotud: puudus vajaline raha, ei suudetud siis ka õigel ajal maksta sõduritele palka ja oldi sunnitud neile pantima Läänemaa kindlused: Haapsalu, Lihula ja Kolovere. Need andsid nad omalt poolt 1575. a. alul taanlastele ja 1576. a. talvel vallutasid venelased need peale nõrka vastupanu. Venelased vallutasid nüüd ka Rootsi käes oleva Padise. 1576. a. suvel oli Tallinn veel ainuke kindel koht, mis rootslastele oli jäänud. Täie õigusega kartis linna komandant, et järgnev venelaste pealetung pidi suunatud olema Tallinna vastu. Tuli õigel ajal, veel suvel, kui meri lahti oli, Tallinnat varustada meeskonnaga, toidu- ja laskemoonaga.

1576. a. suvel tuli ka muutus siinses väejuhatuses. Kevadel lahkunud Pontus de la Gardie asemele määrati Henrik Horn. Vahepeal, kuni isa saabus, täitis väepealiku kohuseid selle poeg Karl. Kuningas lubas talveks täiendada Tallinna garnisoni 1600 meheni ja septembrikuus saata moona 2000 mehele ja laskemoona. Hirmsad sügistorimid takistasid nii meeste kui moona saatmist Soomest.<sup>18)</sup>

<sup>16)</sup> Petri, lhk. 218.

<sup>17)</sup> Petri, lhk 219.

<sup>18)</sup> Dr. Eugen von Nottbeck und Dr. Wilh. Neumann, Geschichte und Kunstdenkmäler der

Kui suur oli 1576. a. lõpul Tallinna garnisonivägi, pole allikatest näha. Nagu eelmise piiramise aegu, nii kasutati ka nüüd ära kodanikke linna kaitseks. Tsaar Ivan oli Tallinnale pealetungiks valmis 1577. a. alul. Allikad mainivad Vene väge 50.000 mehe suurusena, mis nähtavasti küll on liialdatud. Juhatajaks oli vürst Feodor Mstislavski ja tema abiliseks sõjakogemustega Ivan Šeremetjev-Koltsov. Silmapilk Tallinnale pealetungiks oli Ivanile soodus, — sisemised takistused pidasid kinni Poola kuninga Stefan Batory. Kaasas tugev kahurvägi saabusid venelased Jõeletmele 1577. a. 22. jaanuaril peale lõunat. Järgmisel päeval ilmusid nad linna alla. Vahepeal põletasid linnakodanikud maha väljaspool linna müüre küünid. Vaenlane asetas linnast hommiku ja lõuna pool 5 laagrit: ühe kivimurru juurde Läänamäele, teise „Ülemiste Veskisse“, kolmanda Pärnu eeslinna, neljanda, tatarlaste oma, piki Ülemiste järve ja viienda Tõnismäele. Kõik laagrid kindlustati, varustati blokhauside ja raskete kahuritega. Kahurväe juhatajaks oli vürst Nikita Priimkov-Rostovski, kel olid abiks paljud saksa ja šoti kahurväelased. Vangidelt saadud andmete järgi pidi venelastel kaasas olema 2000 tündrit püssirohtu, 200 kahurit, neist 50 mortiiri, suur hulk kivikuule kuni 225 naela raskuseni, palju raudkuule ja tulepalle (pomme); 20 seppa Moskvast ja Pihkvast pidid kuulide tagavara täiendama.<sup>19)</sup>

Toompea kaitseseisukorda asetamise eest olid hoolt kannud mõlemad Hornid, isa Henrik ja poeg Karl, varustades lossivallid ja -tornid võimsate blokhausidega, asetades neisse rikkalikult kahureid. Ööd-päevad läbi olid mõlemad isikliku vahvusega piiramisajal eeskujuks.<sup>20)</sup>

Stadt Reval. Reval 1904, lhk. 134; Tallinna piiramise üle 1577 a. leidub trükitult järgmisi mainimisväärsemaid allikaid ja uurimusi: tundmatu õpilase teade, mille on avaldanud C. Russwurm teoses: Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands (Band II, lhk 292—307), eriti väärtuslik on Henrik Klassoni kiri Klas Akessonile, piiramise 18. esimesest päevast (Handlingar rör. Skand. hist. XXXVI, lhk. 151—156), allikana tuleb muidugi mainida ka Russovi kroonikat. Käsitlustest tuleks esimesel kohal nimetada Tawaststjerna teost (I, 155—162).

<sup>19)</sup> Nottbeck und Neumann, lhk. 135—136.

<sup>20)</sup> Ibidem, lhk. 136—137.

Linnamajade pööningutel eemaldati heinad, õled jne. ja majaomanikud pidid pööninguil pidama vahte, märgi härjanahku ja sõnnikut, et otsekohe kustutada tulepomme. Öösi ratsutasid mõisameeste vahiosad ümber, et takistada tulekahjusid. Samuti kasutati selleks Ivo Schenkenbergi juhatusel olevaid talupoegi.

Kõige kardetavam oli tuli muidugi linna kõige lähemal olevatest Tõnismäe kantsidest, kust vaenlane katsus lasta lävi Toompea ja all-linna vahelises müüris, et ette valmistada tormijooksu. Sel laskmisel polnud aga tagajärge. Seejärel suuniti tuli läheduses oleva torni „Kik in de Kõki“ pihhta. Suudeti siiski lasta torni ainult väike lävi, mida oli kerge parandada. Hädaohtlik oli ka mineerimine. Juba veebruarikuu alul hakkasid venelased ühe minööri ja selle abilise juhatusel kaevama kaht miinikäiku Tõnismäe kantsidest; üks oli suunatud „Roosikrantsi“ (Rosenkranz) nimelise torni alla Toompeal ja teine kõrge rondeeli vastu Sepa värava juures. Kaevamisel tuli ette aga takistusi ja kavatsus jäi pooleli.<sup>21)</sup>

Tallinna piiramine ebaõnnestus ja venelased lahkusid Tallinna alt märtsikuu alul (13. märtsil). See oli Rootsile suur võit. Tallinna langemine oleks tähendanud Rootsi võimu lõppemist Soome lahest lõuna pool ja Vene Läänemere võimu algust. Sel oleksid olnud kahtlemata väga suured tagajärjed meie ajaloole, muidugi ka Soomele. Tallinn päästis Rootsi Läänemere võimu.<sup>22)</sup>

Sõda aga kestis edasi. Tolleaegsetes olukordades oli raske ette kujutada, et Rootsi üksi suudab viia sõda õnnelikule lõpule. Kuningas Johan oli otsinud 1576. a. koostöövõimalusi Vene vastu. Samal ajal püüdis ta Rootsi sõjajõudu tõsta, et paremini kaitsta oma huviseid teisel pool Läänemerd. Rootsis võeti jälle mehi 1577. a.

(Järgneb.)

<sup>21)</sup> Nottbeck und Neumann, lhk. 139.

<sup>22)</sup> Vrd. Juvelius, lhk. 243 ja Petri, lhk. 224.

Õiendus: Artikli esimeses osas („Sõdur“ nr. 39/40 s. a.), lhk. 1034, II veerg, 1. rida lugeda „(Göteborg 1877)“; lhk. 1037, II veerg, 27. rida ülevalt lugeda „E. V. Juvelius“.

# Leedu sõjaajakirjandusest.

Major A. Ružancovas.

Esimene katse anda välja leedukeelset sõjaajakirja toimus 1864. aastal. Leedu mässu puhul üks mässu juhtidest M. Ake-laitis andis välja esimese leedu sõjaajalehe „Žinia apei Lenku Wajna su Maskolejs“. Sellest ajalehest ilmus vaid üks number dateeritud 1. veebruar 1864. Tolles numbris on avaldatud üleskutse Leedu elanikele hakata vastu vene vägivallale, samuti antud informatsioon kokkupõrgetest võitluserinnetel.

Sellele järgnes vaheaeg aastani 1917. Riias, 3. juulil 1917 grupp leedulasi-ohvitseride asutasid sõjaajalehe „Laisvas Žodis“ (Vaba Sõna). Selles avaldati poliitilise sisuga artikleid, teateid leedulastest-sõjaväelaste elust-olust vene väeosa-des, leedulaste-sõjaväelaste rahvuslikest organisatsioonidest jne. Riia sakslastele lan-gedes (sept. 1917.) katkes selle ajalehe väljaandmine. Hiljem Valgas ilmus neli shapirograafitud numbrit „Karpilkomo Žinios“ (leedulaste-sõjaväelaste täide-saava komitee teated). Novembris 1917. Peterburis algas uuesti ilmuma „Laisvas Žodis“. Samal ajal ka leedu üldaja-kirjanduses ajalehed organiseerisid enes-tel sõjaväe osakonnad ja ajaleht „Santara“ (Üksmeel) andis välja eri-lisa „Laisves Karininkas“ (Vaba Sõdur). 1918. a. alul ilmus „Kareivis Socialistas“ (Sõdur-Sotsialist). Leni-nismi leving ja enamlike võimu tugevnemi-ne sundis peagi likvideerima Vene pinnal kõik leedukeelsed väljaanded.

1918. a. lõpul Vilnius'ses (Vilno) al-gas leedu sõjaväe organiseerimine. Enam-laste pealetungi tõttu armee ja ta staap viiakse üle Kaunasesse, kus pinevalt jätkatakse Leedu sõjalise jõu loomist. 22. mail 1919. literatuuri osakond staabis asub nädalalehe väljaandmisele. Alguses seda nimetatakse „Kariškiu Žodis“ (Sõjaväelaste Sõna), hiljem, 1920. a., nimetatakse ümber „Karys'eks“ (Sõdur), ülesandega olla armee häälekand-jaks kõrgemast juhust kuni reameheni.

Hiljem, kui asutati ohvitseride ajakirjad, „Karys“ muudeti sõdurkonna ajakirjaks. 1928. aastal üks tema toimetajatest — kolonelleitnant Burokas — tõstis silmnähta-valt ajakirja välimust, samuti rikastas ja mitmekesisistas sisu. „Karys'e“ kaastöö-

listeks õnnestus tõmmata kaasa palju oh-vitseride ja sõdureid väeosadest ning asutis-dest. „Karys“ jätkab ilmumist 1928. a. võetud suunas. Temal on eriosakonnad: riigikaitse õppuste alal, spordis, informat-sioonis välisriikide sõjavägedest, Lietuvos Šauliu Sajunga (Küttide Liit) ja Savonoriu Sajunga (Vabatahtlike Liit) elu-olu alal. „Karys't“ trükitakse 8000 eksemplaris. Tellijate hulgas on suur protsent reserv-sõdureid ja kütte. Kõik koolid — alg- ja keskkoolid — saavad 1 eks. „Karys't“ ta-suta. Ajakirjal on õppiva noorsoo keskel poolehoidu. Praeguseks „Karys'i“ toime-tajaks on major Balčiūnas.



„Karys“ nr. 40 — 1931 kaas.

Vanuselt teisel kohal iseseisvas Leedus ilmuvate sõjaajakirjade peres on sõjatead-uslik kuukiri „Musu Žinynas“. Tema esimene number ilmus 1921. a. kevadel. Alguses ajakiri ilmus kahekuukirjana, hil-jem, alates 1929. aastast, kuukirjana. „Musu Žinynas“ alaliseks toimetajaks on alates 1921. aastast kolonel-leitnant V. Steponaitis. Ainult nr. nr. 1, 2, 28, 29 ja 31 on redigeeritud kolonel-leitnant J. Laurinaitiselt ja kolonel K. S. diplom. J. Lanskoronskiselt.

Ajakirja esimesil eluaastail oli kaastööliste peres palju endiseid Vene kindralstaabi ohvitseride: kindral Rados-Zenkavičius, kolonelid Boleckis († 1926), Černiveckis († 1930), Betcheris, Brofeldtas ja teisi. Nimetatud ohvitserid kirjutasid vene keeli; nende artiklid olid konspektid-kokkuvõtted nende eneste loengutest ohvitseride kõrgematel kursustel ja omistasid tähtsuse kursuste kuulajaskonnas ning armee laiemates ringides. Juba siis rõõbiti v a n a d e g a oli. Tärkamas leedu sõjaajakirjanikkude noorpõlv, kes sõjalise ettevalmistuse saanud kas endistes Vene sõjakoolides, või Leedu sõjakoolis. Aastate möödudes, kui need noorpõlvest kaastöölised olid omanud kõrgema sõjalise hariduse kas juhtimise või tehnika alal välismaal või kodumaal, nad on püüdnud kaastöö kaudu jagada sõjalist mõtet kui alalisvääre nii tagavaravääre ohvitserkonnaga.

Üldreeglina „Musu Žinynas“ toob tõlkeid. Neist võiks nimetada suuremaid: Culmann — Strategia, Clausevitz — Sõja põhiprintsiipe; Jochim — Varustamisest sõjas; Besnard — Rännaku füsioloogiast; Lignau — Jalaväest ja ta tulevikust; Golovin — Lennuvägi mõeldud ja tulevikusõjas; Rendulič — Mõtteid sõjapsühholoogiast; Radziņš — Kuis Saksa sõjavägi 1918. a. vallutas Läti ja Eesti. J. Soots — Eesti Vabadusesõda. Ülekaal on kompileeritud artiklidel, mis enesestmõistetav olukorda arvestades.

Tõhusamad ja tähelepanu väärivad algupärased artiklid oleks: Navakas — Põlusaaduste ülejäägist Leedus; Steponaitis — Tulevikusõda ja Poola; Zaskevičius — Vilno sõjalisest tähtsusest; Steponaitis — Noorte 1921—1927. a. kutsete tulemused; Zaskevičius — Varude tähtsusest; Barauskas — Haigustest ja surevusest meie sõjaväes; E. Novickis († 1931 Jugoslaavias) — Mitmesüsteemilised vintpüssid kui meieaja sõja faktoreid; V. Biržiška: Võimaluseteooria ja selle tähtsusest suurtükiasjanduses; Krikščiunas — Leedu topograafia ajalugu, Leedu pindala; Daukantas — Merepiiride kaitsest; Klaipeda sadam, sisemiste veeteede kasutamisest sõjas (kokkuvõtted sellest artiklist on ilmunud läti ja nõukogude sõjakirjanduses); Žukas — Sõjapedagoogikast; Steponaitis — Ohvitseride osavõtt ajakirjandusest, sõjaajakirjanduse toodang 1919—1928.

„M. Ž.“ avaldab palju artikleid Leedu ajaloo ja sõjanduse alal kui kaugeminevikust (XV—XVIII sajandil) samuti XIX sajandist (leedu üksused Napoleoni ar-

mees), sõjariistus vastuhakkamistest (mäsusedest) 1831 ja 1863—1864, eriti palju artikleid on avaldatud Leedu iseseisvuse võitlusest 1918—1923. aastal. „M. Ž.“ tiraash keskmiselt tõuseb 1000 eksemplarini, millised ka pea kõik tellijatele laiali lähevad. Ajakirjal on tugev poolehoid ohvitserkonnas ja autoriteet üldajakirjanduses. „M. Ž.“ retsensioonid, kui õiglased ja erapooletud, on lugupidamises kirjanduseilmas. Ajakiri toob rikkaliku ülevaate bibliograafiast ja välismaa sõjavägedest. 1922—1929. a. „M. Ž.“ lisana ilmus „Karo literaturos rodyklė“, milles avaldati sõjaväe keskraamatukogu uudisteoste nimestik (nagu praegu see toimub „Sõduri“ lisana ilmuvas „Uuemat kirjandust kaitsevägede raamatukogus“).

„M. Ž.“ on aastate kestusel ilmunud palju ja mitmesisulisi artikleid. Artiklite kasutamist hilisemalt soodustavad kaks süstematiseeritud artiklite loetelut, mis ilmusid 1926. ja 1930. aastal.

1925. aasta tõi ilmale kaks uut sõjaajakirja. Üks neist (kolmas vanuselt) on „Kardas“ (Mõök). Tema asutajaks oli sõjateaduslik selts; ta käsitles ohvitserkonna eluga seotud küsimusi, aitas kaasa edasiharimiseks, pidas kroonikat kui oma nii välisriikide ohvitseride elust. Aineline kitsikus sundis „Kardas'e“ ilmumise iseseisva ajakirjana lõpetama 1928. aastal. Alates 1929. aastast ta ilmub „Musu Žinynas'e“ lisana. Ka lisana ilmudes on tema suund ja sisu üldjoontes endine; tuuakse praktilisi näpunäiteid (meetodilisi juhiseid) sõdurite õppe alal.

Neljas ajakiri „Karo Archyvas“ (Sõja Arhiiv) on täielikult määratud Leedu sõjaajaloole ja armee ajaloo. Ajakirja toimetajaks on kolonel-leitnant V. Steponaitis. „K. A.“ ilmub suures kaustas aastaajakirjana; seni on ilmunud temast 5 köidet. Ajakiri on kogunud palju arhiivmaterjale, eriti ephohidest 1863. ja 1905. a. Tiraash 600—800 eks.

„Karys“, „Musu Žinynas“, „Kardas“ ja „Karo Archyvas“ väljaandjaks on praegu Peastaabi administratiiv-valitsuse kirjanduse ja õppeosakond.

Leedu vabadusesõjas väeosades ilmusid paljud sõdurite ajalehed paljundatud rotatoril või shapirograafil. Mõned neist on säilinud. Kõige vanem — 9. jalaväe rügemendi — „Tėvynės Gynėjas“ (Kodu Kaitsja) käib 12. aastat.

Küttide Liit (Lietuvas Šauliu Sajunga) 1920. aastast alates annab välja oma häälekandja „Trimitas'is“, milles leidub ka sõjalisi küsimusi ja armee kroonikat käsitlevaid artikleid.

Eraajakirjanduses sõjandusse ja Leedu armeesse puutuvaid küsimusi käsitletakse kaunis sagedasti, eriti rohkesti leidub sellise sisuga artikleid ametlikus „Lietuvos Aidas'is“ (Leedu Kaja's).

## Reservväe ohvitserid kordamisõppustel 1. soomusrongi rügemendis.

Kaitseministri käsukirja 9. 5. 31. nr. 95 põhjal kutsuti Tapale kahepäevasele kordamisõppusele 1. soomusrongi-rügemendi nimekirjadesse kuuluvad reservväe ohvitserid, arstid ja kaitseväe ametnikud. Kordamisõppuste ajaks oli valitud laupäev ja pühapäev, 26. ja 27. septembrikuu päevad, et reservlasi vähem tülitada nende igapäevaste toimingute juures.

Kuigi reservlaste kogumine rügemendi oli ette nähtud laupäeva hommikul, jõudis enamik neist kohale juba reedel. Laupäeva hommikuse rongiga tuli vaid mõni üksik. Ületamatu takistuse tõttu jäid õppustele ilmunud reservistid paigutati korteritesse rügemendi staabi hoonesse.

Reservohvitseride vastuvõtuks ja õppuste korraldamiseks olid soomusrongi-rügement ja diviisi juhatus varakult teinud tarvilikud eeltööd. Kuigi õppuste aeg väga lühikene ja kokkukutsumise eesmärk taotles peamiselt sidemete loomise sihte reservistide ja väeosa vahel, püüti siiski ka selle kahe päeva jooksul kordamisõppe-alal midagi ära teha.

Neist eesmärkidest välja minnes koostati reservistide töökava sellisel, et esimeseks kordamisõppuste päevaks olid ette nähtud teoreetilised õppused väeosa asupaigas, kuna teisel õppustepäeval sõideti välja maastikule, kus igal reservlasel tuli oma ülesannet täita lahinguolukorras.

Esimese õppustepäeva käik oli järgmine:

Kell 0900 esitleti rügemendi avaras võimlas ülesrivistatud reservistid rügemendiülemaale. Rügemendiülema k. t. kolonel P. Triik tervitas südamlilikult reserviste rügemendi jõudmise puhul ja selgitas neid ülesandeid, milleks nad väeossa kokku kutsutud, soovides ühtlasi õppuste heaks kordaminekuks kõige paremat edu.

Rügemendiülema tervituskõnele järgnes loeng major R. Freudenstein'ilt tee-

mal: „Väeüksuse rahu- ja sõjaaegne organisatsioon ja üldine olukord, milles teostub mobilisatsioon.“

Tagavaraväe ohvitseride arvestamise reeglitega ja tagavaraväe ohvitseride väeüksustesse ilmumise korraga käsitlusväe kokkukutsumisel või mobilisatsiooni korral informeeris reserviste Järva kaitseväeringkonna ülem major Oidermann. Kõneleja kriipsutas eriti veel alla sagedaid eksimusi, mis tulevad ette arvestamise reeglite täitmisel reservistide poolt. Ettekande lõppedes esitati referendile rohkesti küsimusi.

Lõunaks kogusid reservistid, aktiivteenistuse ohvitserid rügemendiülema eesotsas ja väljaspoolt õppustele sõitnud ohvitserid rügemendi söögisaali ühisele lõunale. Sõdurilõuna oli maitsev ja hästi toitev. Lõunasöögi ajal mängis rügemendi asjaarmastajatest-sõduritest kokkuseatud kahekümneheliline puhkpillide orkester.

Pärastlõunasel ajal tutvustati reserviste rügemendi formeerimise-töödega, korraldati teoreetilisi õppusi nende erialade järele, tutvustati väeosa sisemise korraga jne.

Gaasikaitsealal pidas reservväelastele sisuka loengu inseneriväe inspektuuri gaasiasjanduse juhataja h-ra D. Buxhoeveden. Referent andis piltliku ülevaate gaasiasjanduse arenemisest Maailmasõja ajal ja tegi asjalikke oletusi selle kohta, kuidas võiks areneda gaasisõda tulevikus ja kuidas peaksime end kaitsma võimaliku gaasirünnaku vastu. Üksikute gaasilõhnadega tutvunemiseks oli referendil kaasas rida purgikesi gaasidega, mida ohtralt nuusutati. Loeng oli väga huvitav. Loengule oli ilmunud ka Tapalinnas arste ja samariitlasi.

Esimese tööpäeva lõpul jõudis rügemendi 1. diviisi ülem kindralmajor A. Tõnisson. Diviisiülemaale esitlemiseks rivistuti rügemendi rahuaegne ohvitserkond ja re-

servväelased võimlasse üles koosseisus ettenähtud kohtade järele.

Diviisiülem pöördus iga reservväelase poole üksikult, küsides järele endist teenistuse kohta kaitseväes Vabadusesõja- ja rahualal, teenistusest vabastamise aega, praegust ametit ja elukohta jne. Sellega lõpule jõudnud ütles diviisiülem koosolijaile kokkuvõetult järgmist:

### **Vanemaid juhte soomusrongi-rügemendi reservohvitseride kordamisõppustel.**

Vasakult paremale: Somrügül I. k. t. kolonel Triik, divül I. kindralmajor Tõnisson ja divstabül I. k. t. kolonel Tallo, kolonel-leitnant Matson, major Freudenstein, kapten Raudsepp.



„Mul on heameel näha nii suurel arvul kokkutulnud reservlasi, kellest suur % võtnud osa vabadusevõitlusest kuulsusrikaste soomusrongide koosseisus. Rahuaegne väeosa, mille juures teie praegu asute, kujutab endast vaid selle väeosa kondikava, mille koosseisus teil tuleb teostada sõjakorral. Teie reservväelased annate sellele kondikavale lihaksed ja teete tema tugevaks. Neil eesmärkidel on teil tarvilik luua kõige kindlamaid sidemeid selle väeosaga, mille koosseisu olete ette nähtud määrata. Ka see kahepäevane kokkukutsumine on rohkem ette nähtud sidemete loomiseks oma rügemendiga, kui et selle lühikese aja jooksul suudetaks õppuste alal midagi erilist korda saata. Oma teadmisi täiendada on aga kindlasti tarvis. Selleks tuleb kasutada teile väeosa poolt kättesaadatud määrustikke ja uurida kättesaadavat sõjakirjandust. Eeskätt peab aga iga reservohvitser jälgima järjekindlalt „Sõduri“ veergudel ilmutavaid mõttevahetusi sõjaasjanduse alal. „Sõdur“ on rahuaegse kaitseväge peegel. Temas reflekteeruvad kõik meie kaitseväge avaldused. Sellepärast mitte üksi reservohvitserile, vaid ka reservallohvitserile on hädavajalik kursis olla „Sõduri“ mõtetega.“

Diviisiülema tervituskõne lõppedes minodi üheskoos rügemendi ohvitseride kasiinos-

se õhtueinele. Pärast õhtusööki jälgiti sõjaasjandust käsitlevaid kinofilme ja võeti osa sõdurite peoõhtust, mis korraldati võimlas. Rügemendi liigetest kokkuseatud asjaarmastajate trupi poolt ettekantud ühevaatuslik näidend ja operett võeti vastu kestvate kiiduavaldustega.

Järgmise tööpäeva tuumaks, nagu juba tähendatud eespool, oli taktikalise ülesande

lahendamine maastikul, kus iga reservist teotses temale koosseisus ettenähtud kohtal.

Enne maastikule väljasõitu andis soomusrongi-divisjoni ülem major P. Villemi poolteisttunnises ettekandes ajaliku ülevaate soomusrongide lahingutegevusest meie oludes, illustreerides oma ettekannet vastavate skeemidega.

Kell 0845 oli soomusrongi-divisjon Tapa asunduses väljasõiduks valmis. Samaks ajaks olid ka Rakvere garnisonist välja saadetud osad vastaspoolsetele seisukohtadele asunud, et vaenlast „vääriiselt“ kohata.

Olukorra kohaselt taandusid rohelised öösi vastu 27. septembrit pärast kahepäevast lahingut Neeruti kõrgendikkude joonelt Kadrina—Rakvere üldsuunas. Siniste jalavägi oli kannud suuri kaotusi ja neil katkes kontakt rohelistega. Luure andmetel koondasid rohelised Rakvere kaitseks ühe pataljoni jalaväge kerge srt. patarei toetusel. Kell 0880 tegi siniste õhuluure kindlaks, et rohelised kindlustavad Rakverest läänepool asuvat kõrg. 39,9 (kaart 1:21000) ja sellest 1,2 km lõuna pool oleva kõrgendiku joont. Siniste jalaväge ümberkorraldamisega loodetakse lõpule jõuda 27. septembri kella 1400-ks.

Et rohelistele mitte anda võimalust

Rakvere-eelse positsiooni kindlustuse tööde lõpuleviimist tegi divül 1. 27. septembri hommikul Tapal asuval 1. soomusrongi-rügemendi ülemale ülesandeks veel sama päeva õhtuks vallutada Rakvere ja hoida see oma käes kuni 28. septembri hommikuni, millal diviisi jalaväeosad järele jõuavad ja jätkavad pealetungi ühes soomusrongidega.

Selle ülesande täitmiseks 1. soomusrongi-rügement astus Tapalt välja 27. 9. 31. kell 0900 ja liikus ühe divisjoniga Rakvere suunas (teine divisjon fiktiivne). Kell 0950 andis rügemendiülem Kadrina jaamas divisjoni ülematele järgmise suulise käsu: (kaart 1:21000).

1. Olukord rindel — vaata üldolukord. Roheliste lennukitelt on täna kell 0930 Tapaa. raiooni gaasi pomme pillutud. Tapalt Rakvere poole sõites roheliste lennukitelt toimetati õhuluuret raudtee suunas. Rakverre olla jõudnud üks roheliste soomusrong.

2. 1. soomusrongi-rügemendi ülesanne on täna õhtuks vallutada Rakvere ja kuni homme hommikuni hoida see oma käes, millal jõuavad järgi meie diviisi varuosad, kellega ühiselt jätkame pealetungi rohelistele Vaeküla—Nurme joone vallutamiseks.

3. Ülesande täitmiseks dessant kompanidel kohe asuda baasi osadelt soomusrongidele ja soomusrongid liiguvad praeguses järjekorras Rakvere suunas välja kell 0930. Dessantkompanidel astuda rongidelt maha metsatuka varjus, mis edelapool Kariverava. Dessantkompanide üldjuhiks määran kapten Eilandi. Dessandil tungida peale ühe kompaniga raudtee suunas ja teise kompaniga Kullaarropool mõisa kõrg. 39,9 suunas, haarates seda kõrgendikku loodest.

Märgid vallutamiseks:

M<sub>1</sub> — kõrg. 39,9 ja sellest 1,2 km lõunapool oleva kõrgendiku joon.

M<sub>2</sub> — Rakvere linna idaserv. Märkidelt edasi liikumine sünnib minu korraldusel.

4. Dessandi pealetungi toetavad rügemendi soomusrongide patareid minu abi üldjuhatusel.

5. Rügemendi julgeoleku tagamise paremalt (lõunast) panen divül 3. peale.

6. Õhu- ja gaasikaitse, side, varustamine ja evakueerimine sünnib varem antud juhtnõuete kohaselt.

7. Minu K. P. — Kadrina jaamas. Divül „Kapten Irv“ K. P. kuni Kariverava möödumiseni divj. „Kapten Irv“ kergel rongil, hiljem raudtee ääres Kariverava tuulikust lõunas, kust luua telefoni side allüksustega.

Kell 0950 peatusid rongid edela pool Kariverava küla asuvas metsatukas ja saatsid dessantosad maale. Dessantosad liikusid Kariverava küla ja raudtee suundades edasi suitsu katte all. Kariveravas asuvad roheliste eelosad kutsusid välja oma suurtükitele ja siniseid pommitati piisargaasiga.

Kella 1100-ks jõudsid siniste dessantosad roheliste vastupanupositsiooni ette ja algasid ettevalmistust kallaletungiks. Kell 1122 kihutas kerge-soomusrong vaenlase asetuse keskele ja külvas rohelistele tuld piki-kaevikuid mööda. Roheliste „katse“ soomusrongi õhku lasta ei õnnestunud. Samal ajal algasid kallaletungi dessantosad, kes liginesid vaenlase kaevikutele suitsukatte all. Siniste pealööki oli suunitud põhja poolt Rakvere Roodevalja mõisa peale. Soomusrongide hoogsa löögi tulemusena jätsid rohelised oma seisukohad Rakvere-eelsetel kõrgendikkudel maha ja taandusid.

Kell 1200 tulid soomusrongid Rakvere raudteejaama sisse.

Sellega oli taktikalise ülesande lahendamine maastikul lõppenud. Praktilise ülesande lahendamise maastikul saavutas rügemendi juhatus reservlaste kordamisõppe alal neid tagajärgi, mis võib olla oleks vast kätte saadud mitmepäevaste loengute ja mitmete ülesannete lahenduse abil kaardil.

Et Rakveres raudteeliinisid mitte asjatult kinni pidada, sõitsid soomusrongid Tapale, kus tehti arutus äsja möödunud õppusele.

Taktikalistel õppustel saadud muljetega ja reservlaste esinemisega teoreetilistel õppustel jäid õppuste korraldajad täielikult rahule. On loota, et reservlased viisid kaasa kõige paremad mälestused kahepäevasest viibimisest oma väeosa pesas ja et neil päevil loodud sidemed aitavad veel enam lähendada selle väeosa reserv- ja aktiivteenistuse ohvitseri üksteisele.

r.—n.



## 1. diviisi väeosad laagrist tagasi.

Sügiseste pikkade ööde ja vihmaste ilmade tulekuga muutusid laagrielu-tingimused Kurtnas. Sagedane vihm niisutas läbi meeste riided ja kuivatamise võimalused laagris pole kõige hõlpsamad. Öösi tegi tuska külm röske õhk, mis tungis läbi baraki seinte elamutesse. Igatseti jälle tagasi kasarmutesse, kus küll ruumid kitsamad, kuid kus ollakse kindlustatud sügisese ilmastiku kapriiside vastu.

kul ja kestsid kuni 1. septembrini. Tegevuspäevade ja olukordade kohaselt jagunesid harjutused kaheks perioodiks. Esimesel tegevusperioodil, 26.—28. augustini, oli ette nähtud luure, lähenemine ja kohtamislahing. Samal perioodil teostati ka Narva jõe forsseerimine Permis küla raioonis. Jõest üleminekuks järgnes puhkus Skorjatina Gora, Mokredi, Olgin Kresti raioonis.



Lahkumine laagrist. — Jalavägi marssib üle Plüssa silla.

Laagrist tagasi marssimiseks ei valitud mitte tavalist teed üle Jõhvi, vaid tagasirännak teostati pikema marsruutiga üle Kurme, Vasiknarva, idapoolset Narva jõe kallast mööda Narvani välja. Selle teekonna pikkus on ümmarguselt 85 km. See marsruut oli tingitud juhatause soovist kasutada väeosade tagasirännaku aega diviisi sügisesteks taktikalisteks harjutusteks, kusjuures väeosade asetamiseks manööversõja tingimustesse, loodi diviisi juhatause poolt vastavad olukorrad.

Õppused oma iseloomult olid kahepoolsed. Vastaspoolt markeerisid kas laagrist välja astunud väeosade poolt varemalt välja saadetud kerged osad või oma alalistest asukohtadest selleks puhuks kohale toodud üksused.

Harjutused algasid 26. augusti hommi-

Teisel perioodil ette nähtud õppused teostati Narva jõest ida pool asuval maa-alal. Siin viidi läbi rännak ja luure tiibliikumisel, luuretegevus öösi ja pealetung kaitsele asunud vaenlasele.

Diviisi sügistest harjutustest võtsid osa peale diviisi organiliste üksuste veel õhu-, gaasikaitse ja sideosad. Õppused kujunesid huvitavateks ja pakkusid rohkesti õpiseid nii rivijuhtidele kui isikutele staabi-teenistuse alal. Kogu harjutuste ajal valitses väeosades ülev meeolu. Haigestunuid ja mahajäänuid polnud ühtegi. Õppuste heaks kordaminekuks aitas kaasa ka ilm, mis küll puhkepäevadel oli halb ning vihmane, kuid tegevuspäevadel selle vastu pidas kuiva.

Harjutuste tulemustega ja neilt ammutatud õpistega rahulduti täielikult. r-n.

## 2. diviisi sügisesed taktikalised harjutused.

(Vaata Petseri laskeplatsi plaan, mõõt  $1/25.000$  ja kaart Verska—Petseri, mõõt  $1/42.000$ .)

3. septembril 1931. a. lõppesid 2. diviisi sügisesed taktikalised harjutused, mis algasid 18.08 ja lühemate vaheaegadega kestsid kuni 3.09.31. Kokku selles ajavahemikus peeti 5 taktikalist harjutust, neist 3 esimest — tegevus kõvendatud kompani ja eskadroni piirides ja kaks viimast rügemendi piirides.

Eesmärgiks kompani ja rügemendi harjutustel oli:

- anda noorematele juhtidele juhtimise praktikat;
- harjutada väeliikide (jala-, suurtüki-, ratsaväe, s.-a. jne.) koostööd mitmesuguste ülesannete täitmisel (teotsemisel iseseisvalt, teotsemisel suuremate üksuste eelväena jne.) ja mitmesugustes eritingimustes;
- ettevalmistada üksusi ja juhte teotsemiseks suuremate üksuste koosseisus.

Eesmärgiks rügemendi harjutustel oli:

- anda vanematele ja noorematele juhtidele kogemusi ja praktikat üksuste juhtimisel;
- harjutada väeosi rännakuteks koos luureteenistuse, õhu- ja gaasikaitse korraldamisega;
- võimaldada väeliikide (jala-, ratsa-, suurtükiväe, tankide, soomusautode) koostööd meile tüübilisel maastikul ja olukorras;
- võimaldada vabanevatele ajateenijatele osa võtta lahingharjutustest suurema üksuse koosseisus.

Kuna esimesed 3 neist harjutustest olid mõeldud teataval määral sissejuhatuseks järgnevatele kahele suuremale harjutusele, leiavad siinkäsitlemist enam-vähem üldistes joontes vaid viimased kaks, meie oludes tüübilist harjutust.

Esimene neist mängiti läbi 25. ja 26. aug. ja oma iseloomult oli kahepoolne harjutus, kus üks pool asus kaitsel kindlustatud (traattõketa) positsioonil, teine, jõe forsseerides tungis peale kaitsjale. See õppus teostati raioonis, mis ümbritsetud joonega: Treeski, S. Nedsaja küla, P. Põhjalaager, S. Rääbtsüva, Kotelnika, Sabolda, Sestniki, Lutepää, P. Põhjalaager ja Värska.

Teine harjutus mängiti läbi 1.—3. sept., oma iseloomult oli kohtamislahing ja teostati Nikitina Gora, Petseri, Vašina Gora, Obtjoki jõe alamjooksu, Pihkva järve edela kalda (Obtjoki jõesuust kuni S. Trosna külani) raioonis.

Harjutuste üldjuht mõlemal harjutusel oli 2. diviisi ülem, kindral-major N. Reek, vanemateks vahekohtunikudeks esimesel harjutusel sinisel poolel kol.-lt. O. Plaks, rohelisel poolel kol. E. Kursk; teisel harjutusel sinisel poolel kolonel J. Kruus, rohelisel poolel kol.-lt. O. Plaks. Esimesel harjutusel sinise poole juhiks oli kol. P. Oinas ja rohelise poole juhiks kpt. E. Kramm, teisel harjutusel sinise poole juhiks oli kol.-lt. P. Bassen-Spiller, rohelise poole juhiks kol.-lt. E. Liibus. Harjutusi oli sõitnud jälgima ka Kamini abi kindral Lill, suurtükiväe inspektor kol. Kauler ühes oma abi kol.-lt. Kooliga ja Kaitsevägede staabist major Freiberg ja major Kasak. Võimalikkuse piirides oli kut-

situd välja osa võtma harjutustest ohvitseri ja allohvitseri ka kaadripataljonidest, et värskendada nende teadmisi taktika alal ja anda neile juhtimise praktikat.

Diviisi juhatuse poolt oli välja töötatud operatiiv olukorrad mõlematele pooltele ja antud mitmesuguseid juhtnõure harjutuste korraldamise alal.

### Esimene harjutus (25. ja 26. aug.).

Osa võtsid — sinisel poolel: üks jal. rügement (ilma kahe kompanita), üks grupp stkv. „G“ komp. osad; rohelisel poolel: üks ratsarügement, üks jalaväe kompani, üks rühm pionere, üks kerge patarei ja 2 rühma tanke.

Tegevus 25. augustil.

a) Sinine pool: Esimene tegevusepäev sinistele algas rännakuga P. Põhjala agrist P. õppeväljale, Neljateeristi raiooni, kuhu nad pidid koonduma eriolukorra kohaselt 25.08 kella 0700-ks. Vastavalt selleks päevaks loodud operatiivolukorrale sinine pool kujutas endast seljatagusest rindele toodud kõvendatud jal. rügementi, eesmärgiga seisma panna vastase edasitung Lillemäe (kõrg. 39,3), Lutepää joonel.

Üldolukord kokkuvõetult järgmine:

Sinised oma osadega olid sunnitud 23. ja 24. aug. jooksul läbi tegema rea taandumislahinguid. Rohelised 24.08. pärast lõunat vallutasid Petseri linna ja forsseerisid Kunitsina Gora ja P. Lõunala agri joonel Piusa jõe, kuid õhtuks siniste värskete jõudude vastu panu tõttu rauges nende pealetung Kolodavitsa, Vaartsi j.

Põhjapool raudteed roheliste rattur- ja ratsaosadel õnnestus siniste kergeid osi tagasi suruda Kotelnika, Linnaste (Gorodistše) joonele.

Õösi 24/25.08 laeti luure andmetel rohelistel Irboska jaamas maha ratsaosi ja tanke, mis liikusid Ivanovo Boloto suunas.

Sinised pidid lõpetama oma jõudude koondamise 27.08 õhtuks ja kuni koondamise lõpetaamiseni otsustas siniste juhatuse roheliste pealetungi panna seisma Veretino, Kolodavitsa, Tedremäe (kõrg. 42,0), Lillemäe, Lutepää joonel.

25.08. varahommikul sai rügül 7. divül 2.-lt olukorra ja kell 0705 käsu:

— käsutuses olevate jõududega kaitsta Lamemäe (kõrg. 37,2), Lillemäe, Poligonno'i joont ja murda sellel joonel roheliste edasitung üle Petseri õppevälja;

— kõvendatud kergete osadega võtta oma alla kella 1030-ks ülekäigud ja koolmed Piusa jõel S. Rääbtsüva ja Sestniki-Kundrutse silla vahel, kusjuures paremal 7. jal. rügementi kaitseb Kolodavitsa, Vaartsi joont 8. jal. rüg. ja vasakul Poligonno'i, Lutepää joont I/2. r. Vahejoon 7. ja 8. rüg. vahel ja 7. ja 2. rüg. vahel: (v. sk.).

Olukorra kohaselt 2. jal. rüg. osad, mis asusid Kotelnika, Sabolda joonel, pidid panema vastu seal kuni 25.08. kella 1100-ni, mille järele pidid taanduma Lutepää suunas. Rügement pidi olema lahinguvõimeline kell 1800.

Rügül, saades käsu, andis korraldusi kergetele osadele ja ühe laskurkompanile Piusa jõe joone ja eelpositsiooni Punamäe (kõrg. 31,4), Põllumäe joonel oma alla võitmiseks, arutas grupiliga läbi kergete osade suurtüki tulega toetamise võimalusi, andis korraldusi side- ja pionerkomandode ülematele, võttis vastu otsuse kaitsele asumiseks ja ühes väljakutsutud pataljoni ja grupi ülematega kella 0900—

suurtükiväge pidi toetama oma tulega Piusa jõe joonel asuvaid kergete osi.

Kontakti löid siniste katteosad Piusa jõel vastasega kell 1620, kusjuures nad purustasid ka jõest ülekäigud. Kell 2000 õhtul teadete puudusel, mis sünnib ees, saatis III/7. r. ülem ühe rühma ette luureks, kes ühinedes Piusa jõel siniste katteosadega, jäi ööseks S. Korela külla.

b) Roheline pool. Rohelised eriulukorra kohaselt koondusid Petseri Põhjalaagrist Verhuulitsa, Sestniki teed kaudu Sabolda ja Kotelnika külade raiooni kella 1500-ks. Roheline pool kujutas endast ka seljatagusest rindele toodud kõvenda-



Õppuste juhatus 26. VIII 31. jälgib Lillemäelt lahingukäiku. Pildil kolmas vasemalt kindral N. Reek.

1100-ni, tegi isiklikku luuret vastupanu positsiooni eelserva kindlaks määramiseks.

Rügül 7. otsuse kohaselt esijärku määrati I/7. r. ja II/7. r., kuna III/7. r. pidi teises järjus organiseerima varu positsiooni ja luurama vastulöökkide suunde. Pataljonid kella 0900-st asusid sissevõtma neile määratud kaitsele, kuid vahepeal kella 0930 ümber otsustas rügül vahetada ära esijärgust II/7. r., milline oli kahe laskur- ja ühe r. klp. komp. koosseisus III/7. r. ga, milline oli täies koosseisus. 1. laskurkompani, kes oli määratud eelpositsioonile Punamäe, Põllumäe joonele, kutsuti samuti kella 1030-ks tagasi oma pataljoni juurde. Kella 1300-ks oli pataljoni vahetus läbi viidud, luure toimetatud ja rügement algas sissekaevumist. Mehed töötasid öö läbi ja 26.08. hommikuks olid kaevumistööd lõpetatud, automaatselt positsioonidele asetatud ja moondamine läbiviidud. Suurtükiväest rügül kaks kerget patareid andis patallidele otseseks toetuseks ja ühe raske patareid jättis üldtegevuseks. III/7. r. raiooni asetati üks varitsev (jalaväe) suurtükk ühe kergete patareid koosseisust Lillemäe raiooni, osa

tud ratsarügementi, eesmärgiga jätkata pealetungi üle Petseri õppevälja.

Üldolukord rohelistele: (vt. üldolukord sinistele). Ühtlasi oli rarügülil teada, et sinistel käivad kaevumistööd Petseri õppeväljal: Tedremäel, Mardimäel, Pääsumäel, Lillemäel ja Punamäel.

25.08. kell 1505 sai rarügül divülilt järgmise käsu:

- luua 25.08. kontakt vastasega ja teha kindlaks koolmed ja ülekäigud Piusal;
- 26.08. varahommikul forsseerida Piusa jõgi ja pealetungides Kolosovka Mustoja talu, V. Nedsäja suunas puhastada Petseri õppeväli vastasest.

Naabrid tungivad peale ühel ajal ratsarügemendiga, vahejooned ja K. P.: (Vt. sk.).

Kell 1520 andis rarügül ühele ratsaeskadronile käsu luua kontakt vastasega ja asuda ülekäikude ja koolmete luurele Piusal. Kell 1620 eskadron löi kontakti vastasega ja pimeduse tulekuks oli täitnud ülesande. Selle järele rarügül otsustas koidikul forsseerida Piusa S. Korela

ja Sestniku silla vahel ja S. Rääbtsüva juures üle Poljanski ujukatest purrete ja koolmeid pidi. Rasked autom.-relvad ja patareid pidid toetama oma tulega üleminekut.

Tegevus 26. augustil.

a) Sinine pool. Ilma, et seda esialgu oleksid märganud siniste katteosad, olid rohelised kell 0330 alustanud jõest ületulekut ja kell 0415 leidsid juba S. Korela juures asunud osad, et nad on sisse piiratud. Siniste ratsakomando, kes valvas jõge S. Rääbtsüva juures, märkas küll roheliste ületulekut, katsus panna seal ka vastu, kuid kuuldes juba seljataga laskmist, taandus läbi metsade ja soode vastase vahelt rügemendi juurde kella 1000-ks.

Kell 0930 tõmbusid roheliste surve tagasi ka siniste julgestuseosad.

Kell 1120 algas roheliste rünnak tankide toetusel, mis oli väga hoogus ja kiire. Kuigi vastupanu oli väga äge ja siniste varitsev suurtükk tulistas 400—500 meetrilt üsna edukalt vastase tanke, murdsid rohelised sisse Lillemäe juures siniste positsiooni, mille järele rüüül 7. andis käsu vastutegevuseks, mis täiesti ei õnnestunud.

b) Roheline pool. Kell 0330 alustasid jõe forsseerimist. Esimesena läks vastasest märkamatuks üle jõe suuskraaturite eskadron ühes rühma r.-klp., selle järele ka teised, ilma et vastane suuremat vastupanu oleks avaldanud. Üleminek kestis 33 min. Suuskraaturid liikusid kohe välja Punamäe ja Põllumäe jõe-rale, surudes sealt tagasi siniste julgestuseosi. Ratsaosad samal ajal likvideerisid siniste kergeid (jõge kaitsnud) osi Piusa ja otsisid sidet oma rüüüliga. Roheliste jalaväe (soomusrongide dessant) kompani, surudes tagasi S. Rääbtsüva juures siniste valveosi, forsseeris jõe samal ajal ja liikus edasi Põllumäe suunas. Üleminek teostatud, koondas rüüügi uuesti omi jõude, toimetas ümberpaigutusi ja saanud luureteateid vastase kohta, otsustas kell 0945 tankide ja suurtükikivile toetusel asuda kallaletungile, andes pealöögi Lillemäe lõunaservale ja Lillemäele. Esijärku määras rüüügi vasakult paremale: D. kompani, suuskraaturite esk. ja 2. ratsaeskadroni. Teise järku jättis 1. ja 3. eskadroni. Ettetulnud viperuste tõttu tankidega (ühel tankil katkes keti lüli ja tankide kompül tarvitas luureks rohkem aega) algas kallaletung kell 1125. Kell 1145, sissemurdes siniste vastupanu positsiooni eel-serva, sattusid kallaletungijad gaasi, mis sünnitas teatud ärevust ja segadusi, kuid korraldades end kohe, jätkasid kallaletungi ja kella 1200-ks vallutasid Lillemäe ja Vorstimäe lõunaserva, likvideerides ühtlasi siniste juhi äsja uuesti valitud V. P.

Teine harjutus (kohtamislahing) 1.09.—3.09.31.

Osa võtsid:

Sinisel poolel: 1. ja 2.09. üks ratsarügement ilma ühe eskadronita ja kaks kerget patareid; 3.09. lisaks eelmistele anti sinistele juurde veel üks jalaväe pataljon, üks rühm soomusautosid ja kaks rühma tanke.

Rohelisel poolel: üks jalaväe rügement ilma ühe pataljonita, üks suurtükiväe grupp ja üks ratsaeskadron.

Tegevus 1. septembril.

1.09. oli mõlema poole vägede koondamine harjutuste koondamisraiooni: sinistel P. Põhjalaagrist Nikitina Gora raiooni, rohelistel: P. Lõuna- ja Põhjalaagrist Ivanovo Boloto — Gverston raiooni. Vastavalt selleks päevaks loodud operatiivolukorrale mõlemad pooled kujundasid seljatagusesse lahtisesse suunda toodud jõudusid, eesmärgiga:

- sinistel: võtta oma alla Piusa jõe joon ja toimetada luuret itta;
- rohelistel: pealetungi jätkamiseks Värska suunas.

Üldolukord kokkuvõetult järgmine:

Rohelised tungides peale idast, vallutasid 1.09. õhtuks lõunapool raudteed Košelki ja Vašina Gora joone. Sinised seal tõmbusid tagasi Davõdov Konets, Sabelina jõe-rale.

Põhjapool raudteed siniste kerged osad, liikudes Optjoki jõe ülekäikude suunas üle Goruška, Saurova, pörkasid kokku vastasega Lasgi, Saurova raionis ja tõmbusid tagasi Grabiilova, Goruški jõe-rale. Saurova ja Pihkva järve vahel siniste osi ei olnud. Siniste luure andmetel oli pikk roheliste jalaväe kolonn öösi liikunud läbi Viski küla läände.

Siniste juhatus otsustas roheliste pealetungi panna seisma Roosimäe, Kozje Zagorje, Piusa jõe alamjooksu jõe-rale. Petseri — Irboska raudtee ja Pihkva järve vahele tegevusse saadetavaid üksusi (12. j. r. ja rarüügi) laadisid sinised maha Tartu—Petseri raudteel, Orava, Kliima ja Veriora jaamades 1.09. ja suunasid nad sama päeva õhtuks eel-pool näidatud koondamisraiooni.

Tegevus 2. septembril.

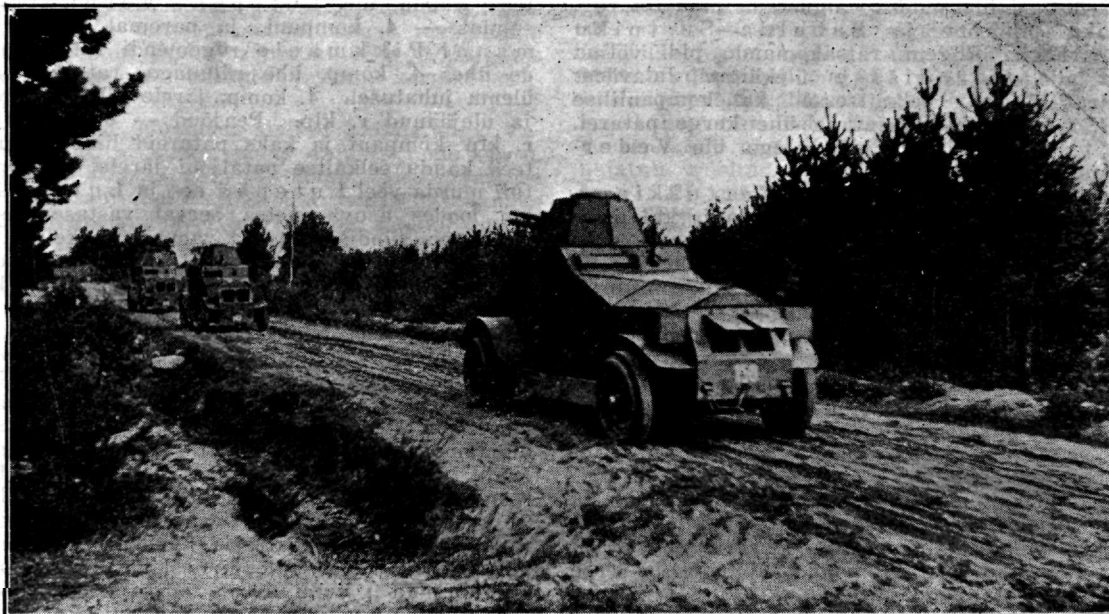
a) Sinine pool. 2.09. kell 0605 sai rüüügi Nikitina Gora külas käsu: käsutuses olevate jõududega tagada diviisi vasaku tiiva julgeolekut, võttes oma alla Piusa jõe joon põhjapool S. Korela küla, kust toimetada luuret Ivanovo Boloto suunas, eesmärgiga, selgitada vastase jõude nimetatud suunal ja valmis olla edasitungimise jätkamiseks erikorralduse järele.

Naabrid paremal täidavad analoogilisi ülesandeid.

Kella 1620-ks võttis rüüügi otsuse saata ette Piusa jõe jõe-rale: 1) S.-ratturite eskadroni, kõvendatud r.-klp. rühmaga, ülesandega võtta oma alla ülekäik Sestniku küla juure ja saata välja luure Ivanovo Boloto suunas; 2) ühe rühma 1. ratsaesk. (patrull Nr. 1) S. Korela ülekäigu oma alla võtmiseks ja luure toimetamiseks samas suunas ja 3) ühe rühma 2. ratsaeskadronist (patrull Nr. 2) Gorodištše ülekäigu oma alla võtmiseks ja luure toimetamiseks samas suunas. Ülejäänud jõududega pidi rüüügi liikuma järele mööda Karisilla, Värska, Sestniki teed.

Kell 0635 astusid käsu saanud eelosad välja ja kella 0815 oli suuskraaturite esirühm juba Sestniki silla juures (s. t. 22 km 1 tunni 40 min.), ratsaosad umbes pool tundi hiljem Peajõud liikusid välja kell 0645 ja jõudsid Sestniki silla juurde kell 0955.

Suuskratturid pärale jõudes ületasid kohe Piusa ja asusid positsioonile Kundruse külast km lääne pool asuvasse metsaserva, saates ette luure ühe rühma suuruses. Luurel esimehe kokkupõrge oli vastase kergete osadega Patvinna juures kell 0840. Kell 0920 rüülit saadud käsu põhjal edasi liikuda, nihutas ratturite eskü eskadroni ette Sabolda küla ida servale, sest juba kella 0900 hakkas kontaktis olev luurerühm vastase ülekaalu surve tagasi tõmbuma.



Siniste soomusautod 3. IX 31. liiguvad Sestniki peale.

Vastase jõudes Sabolda küla ette, tekkis umbes 1,5 tunnine lahing, mis lõppes sellega, et sinised kell 1120 küla maha jätsid ja uue seisukoha sisse võtsid ülalnäidatud Kundruse metsa serval, kust aga haaramise ohul kella 1300 paiku samuti lahkusid ja Piusa taha rüüli korraldusse tõmbusid kella 1320-ks.

Patrull Nr. 1 jõudes Piusa äärde, ületas samuti jõe ja liikus üle Ulitino Süränka Ivanovo Boloto suunas, kus kella 0900 paiku pörkas kokku vastasega Vedernika juures, mille järele järkjärgult tõmbus tagasi S. Korela juurde.

Patrull nr. 2, minnes Gorodištše juures üle jõe, pörkas vastase ratsaosadega kokku kell 0940 Lädina küla juures, kuhu jäi vastasega tulevahetusse. Kuuldes aga, et laskmise kõla paremal liigub tagasi Piusa juurde, kella 1230 ümber kiskus end lahti vastasest, et liikuda tagasi Gorodištše ülekäigu juurde, kuid jõudes sinna kell 1300, hävitati ootamatult roheliste tulega, kes enne sinna jõudnud.

Vahepeal rarüül organiseeris ülejäänud jõududega Piusa jõe kaitset jõe lääne kaldal, kusjuures ühe kaitseõigu jättis eesteotseva ratureskadroni ühe rühmale.

Kell 1350 õnnestus rohelistel S. Korela juures üle jõe tulla ja seal kaitsele asuvaid siniseid tagasi suruda. Rarüül saatis sinna abiks ühe rühma, kuid ette tulnud eksituse tõt-

tu signaalidega, äpardus selle rühma vastulöök. Nimelt oli sinistel juhuslikult rohelistega ühised signaalid (valged raketid) ja roheliste poolt üles lastud rakett viis abikstulnud rühma segadusse.

Et S. Korela juures üle tulnud rohelistel hakkasid ähvardama Sestniki ülekäigu juures kaitsele asuvaid osi, rarüül kell 1505 katsus veel kord moodustatud segagrüü abil vastulöögiga vastast sealt tagasi visata, kuid ka see vastulöök ebaõnnestus ja rarüül kell 1610 andis käsu Piusa jõe joone mahajätmiseks.

Uuel positsioonil Lutepää ees pidasid sinised vastu kella 1730 ja kella 1840 asusid positsioonile kõrg. 29,4, Pikaliiva joonel

Öhtul anti rarüüli käsutusse veel üks jalaväe pataljon, üks rühm soomusautosid ja 2 rühma tanke, käsuga: asuda hommikul vastupeatungile, eesmärgiga visata vastane uuesti Piusa taha.

Öösi võttis rarüül vastu otsuse: asuda 3.09. kell 0630 tankide, soomusautode ja suurtükitule toetusel kallaletungile, andes pealöögi Sestniki, Lutepää suunas.

Paremal piirjoonest kuni Pikmäeni pidi tungima peale üks jalaväe pataljon, sellest vasakul suuskurrurite ja ratsa eskadronid, kes ühes sellega pidid haarama ka roheliste paremat tiiba. Ühe eskadroni jättis rüüli oma varru. Soomusautod patüli käsutuses pidid liikuma maantee suunas ja tankid vasakult üle Pikkliiva. Mõlemad patareid andis rüüli pataljonile otseseks toetuseks.

Öösi kogu rindel oli elav luurajate tegevus, kusjuures käidi ka vastase seljataga.

b) Roheline pool. Roheliste juhatus 2.09. otsustas jätkata pealetungi, milleks Ivanovo Boloto, Gverston raionis asuv rüüli 7. sai käsu: käsutuses olevate jõududega liikuda üle Patvinna, Sabolda, Sestniki, Lutepää ja tugevate eelosadega 2.09. õhtuks võtta oma alla kõrg.

25,1, kõrg. 29,4 joon. Vasakul pidi teotsema üks jalaväe ja üks ratturpataljon V k. Nedsäja suunas

Rügil kutsus kella 0800 kokku Ivanovo Bolotosse üksuste ülemad, tehes ühtlasi ülesandeks ratsaeskadronil liikuda Gverstonist Ivan. Bolotosse ja saades kell 0805 käsu, otsustas kõige pealt võtta oma alla kerge osadega ülekäigud Piusal, milleks Sestniki silla peale suunis rügemendi suuskratturite komando, sellele järgi ratsaeskadroni, kellele tegi ühtlasi ülesandeks valgustada maa-ala rüg. vasaku piirjoone ja Sabolda—Sestniku tee vahel. Rügem. ratsakomando pidi võtma oma alla Gorodištše ülekäigu. Jalaväest määras rügil eelkaitsesse kahekompaniilise II/7. r., andes talle juurde ühe kerge patarei. Ise pidi ta ülejäänud jõududega üle Vederinika liikuma teistele järgi.

Suuskratturid, kes asusid Vertuškinos, ei saanud veel õieti välja astudagi, kui juba põrkasid kokku km Valdinosst läänes siniste luurajatega (kell 0840) ja alles kella 0900 paiku, kui pärale jõudsid ka ratsaeskadroni osad ja jalaväe eelkaitse kompani, läks neil korda kella 0920 siniste luureosi tagasi suruda, kuid kontakti joonele olid nimetatud üksused selleks ajaks kõik kokku kuhjunud ilma ühise juhutseta. Ratsaeskadroni rühm, mis liikus rügemendivasaku piirjoone ja Sestniki—Sabolda tee vahel üle Suränka, Ulitino, ilma et vastasega kokku oleks puutunud, jõudis S. Korrela ülekäiguni, kuid vastast ei leidnud ja alles hiljem põrkas kokku temast varem märkamatul möödaläinud siniste ratsarühmaga.

Rügemendi ratsakomando liikudes loodesse põrkas vastase ratsanikega kokku Lädina juures kell 0940. Nähes, et ratsakomando jõu poolest oli vastasest nõrgem, jättis komando ülem mõned mehed tulega vastast siduma, ise aga ülejäänud meestega varjatud teid kaudu liikus Gorodištše ülekäigu peale, kuhu jõudis kell 1200. Toimetades seal luuret mõlemal pool jõge võttis komando ülekäigu oma alla ja valmistus ette vastu võtma Lädina juurde jäänud vastast selle taandumisel. Kui see k. 1300 paiku pärale jõudis — hävitatigi ta ootamatult klp. tulega.

Sabolda, Sestniku suunas vahepeal tegevus arenes järgmiselt: rohelist korraldades end Patvinnas liikusid edasi Sabolda peale, kuid võeti seal vastu klp. tulega. Ratsaeskadron tahtis galopiga külla sisse sõita, kuid kannatades kaotusi oli sunnitud tagasi tõmbuma ja jalustuma. Et liikumine oli täies hoo ja üksused väikeste vahemaadega liikusid üksteise järel, siis tekkis uus osade kuhjumine küla ees. Alles pärast rida ümberkorraldusi kella 1120 suurtükite toetusel ja haaramistega läks korda küla vallutada, kuid Kundrutse metsa serval avaldas vastane jälle vastupanu. Seal löödi ta aga varsti välja eelkaitses 4. komp. ratturite, r. klp. ja patarei toetusel, haarates teda tiibadelt ja kella 1300 olid rohelist Sestniku silla juures väljas.

Ratsaeskadron kes Saboldas sai uue ülesande liikuda S. Korrela peale, ühines seal teotseva oma rühmaga ja kella 1200 võttis oma alla jõest ülekäigu, kuid edasi ei pääsenud. Saades selle teate eelkaitses patül saatis sinna veel 6. kompani ühes ratturkomandoga ja r. klp. rühmaga ülesandega: puhastada jõe

lääne kallas ja rullida üles vastast Sestniku suunas. Ülesande täitmise juures katsusid sinised kaks korda neile kallale tungida, kuid löödi tagasi. Kui selle komp. liikumine hakkas mõju avaldama sinistele, forsseerisid ka Sestniki silla taga seisvad rohelist osad suitsukatte all Poljanski ujukatel jõe.

Pärast Piusa jõe vallutamist jätkus pealetung kell 1630. Vasakul kõrg. 29,4 peale liikusid ratsaeskadron ühes tema käsutusse antud ratturkomandoga ja r. klp. rühmaga, suurt teed kaudu üle Lutepää Verhuulitsa suunas — 4. kompani ja paremal üle Jatsmanni Pikkmäele rügemendi ratsakomando ühes 4. komp. ühe rühmaga, ratsakomando ülema juhatusel. 4. komp. järele liikus 6. komp. ja ülejäänud r. klp. Peajõud — üks pataljon, r. klp. kompani ja kaks patareid liikusid suurt teed kaudu eelkaitses pataljoni järele. Vahepeal tuli murda veel Lutepää ees ja Lutepääst km loodes asuva metsa serval vastase vastupanu, mis sündis suurema vaevata ja kella 1915 jõudsid roheliste eelosad välja päeva lõpuemärgile, s. t. kõrg 29,4, Pikkliiva, Pikkmärgi, Pörste joonele. Saades seal käsu jääda järgmisel päeval nimetatud joonele kaitsesele, määras rügil esijärku II pataljoni, kõvendatud 9. kompaniga, rattur- ja ratsakomandost; teise järku 7. ja 8. kompanid. Suurtükiväest ühe haubitsa patarei määras patüli käsutusse, ülejäänud üldtegevuseks. Lisaks sellele andis rügil veel patül II käsutusse ühe saatesuurtüki soomusmasinate vastu võitlemiseks. Juba õhtul 9. komp. vahetas välja vasakul tiival asuva ratsaeskadroni ja ratturid, kelledest viimane läks kõrg. 25,1 raiooni, eskadr. Lutepää juurde metsa, kuhu asusid öökorteritesse. Vastase soomusmasinate vastu võitlemiseks määras rügil veel ühe suurtüki, missugune asetati Lutepääst lõunas asuvasse metsaserva. Patareid ja suurtükid asusid positsioonidele ja valmistasid ette tuled veel õhtul. Öö kestel oli elav luurajate tegevus.

### Tegevus 3. septembril.

a) Sinine pool. Kell 0630 algasid sinised kallaletungi, kusjuures Pikaliival osaliselt ründasid nad vastase julgestusepositsiooni, pidades seda vastupanu positsiooniks. Maantee suunas ja sellest vasakul õnnestus neil vastast varsti tagasi suruda, kuid paremal pool teed ebasoodsa maastiku ja tiivliikumise tõttu oli edu väiksem. Maanteel soomusautod liikusid suurema vaevata edasi kuni Lutepääni, kuid ilma saatjateta. Enne Lutepääd said nad tuld rohelist varitsevalt suurtükilt ja kaotasid ühe masina. Kell 0630 algasid liikumist vasakul ka siniste rattur- ja ratsaeskadronid, kuid hommikul juba nende raiooni välja tulnud roheliste eskadroni ja Pikkmäe talu raionis asuvate rattur- ja ratsakomandode tõttu pääsesid seal edasi vaid aeglaselt. Üks rühm rattureskadronist siiski liikus vastase seljast üle Jatsmanni, Gorodištše Sestniki peale, ründas teel roheliste patareisid ja kella 0900 jõudis Sestniku ette, kus ühines selleks ajaks sinna välja tunginud soomusautodega. See rühm likvideeriti hiljem roheliste varuosade poolt, samuti s.-a., mis Sestnikisse sissetungides sattusid roheliste patarei otsa.

Pataljon, vallutanud kella 0740 vastase vastupanu positsiooni eelserva, sai kell 0800 käsu

edasi liikuda, kuid juba 10 minuti pärast andis vastane vastulöögi mõlema esijärgi komp. liitekohale, mis tõttu edasilükkumine jäi seisma kuni varus liikuv kompani ühes esijärgu osadega vastulöögi likvideerisid. Kell 0840 jätkus kallaletung ja kella 0900 oli M<sub>2</sub> vallutatud, kust rügl käsiskis kohe edasi liikuda Sestniki ja Piusa jõe joone vallutamiseks. Enne eesmärgi saavutamist lõppes aga õppus.

b) Roheline pool lõpetas kell 0100 positsiooni sissevõtmise. Kella 0600 paiku ratsaeskadron, minnes mööda paremalt sinistest, liikus Kütivõsu talu juurde ja ründas seal siniste patareid, kuid saades suurtüki tuld ja põrgates kokku läheduses asuvate vastase kergete osadega, tõmbus tagasi.

Kell 0630 alustasid sinised kallaletungi. Vasakul asuv 6. komp. pidas alguses neile vastu, kuid tee suunas asuv 4. komp. suruti vastase s.a. kaasabil oma seisukohalt välja ja taandus Lutepää suunas, veidi hiljem tankide survele ka 9. komp. Varitsev suurtükk 1,5 km pealt tulistas tanke, kuid halva vaatluse ja kauguse tõttu tagajärjetult. Seisukorra jaluleseadmiseks rügl käsiskis varudega (7. ja 8. kompanid) anda vastulööki, mis aga vastase varude vastutegevuse tõttu ebaõnnestus ja kogu roheliste kaitsejoon kella 0840 tõmbus tagasi uueks vastupanuks Lutepää eelsetele seisukohtadele.

Paremalt tiival ratsaeskadron, ratsa- ja ratturkomandod hoidsid kinni vastase ratsaosi ja turreid, taandudes vaid aeglaselt Jatsmanni peale.

Vastase soomusautode vastu, kes olid Lutepääst juba läbi tulnud, kaevati maanteele kraavi ja kraavi taha võsasse kavatseti asetada varitsev suurtükk, kuid enne soomusautode tõkke ette saabumist ründas patareid vastase seljaltaha tunginud ratturrühm ja sundis seda sealt lahkuma. Sama rühm varem ründas ka 4. patareid, mis tõttu ka see asus uuele positsioonile Piusa jõe taha. Patarei nr. 3. Sestnikisse jõudes, tungisid sinna sisse ka vastase soomusautod. Patarei võttis kohe maha elukutelt ja avas külje pealt umbes 50 sammu kauguselt neile tule hävitades kaks masinat.

Kell 0840 tungisid sinised kallale juba Lutepää eelsetele seisukohtadele ja kell 0900 vallutasid ka selle. Selle järele lõpetas diviisi ülem õppuse.

### Tähelepanekuid harjutustelt.

Vaadeldes ja hinnates mõlema poole tegevust esimesel harjutusel (25. 08 — 26. 08) võiks märkida järgmist:

Paistab, et sinine pool valis välja positsiooni ja määras üksuste asetuse õigelt ja otstarbekohaselt, hinnates õieti Petseri laskevälja kõrgendikkude ja eriti Lillemäe kui domineeriva kõrgendiku mõju ja tähtsust tulistamise, vaatluse ja manöövri võimaluste seisukohalt. Rüglil oleks olnud võimalus organiseerida küll kaitset veel Piusa lääne kaldal, kuid arvestades, et seal puudusid võimalused positsiooni organiseerimiseks sügavusse ja et Piusa jõgi iseenesest ei ole nii tõsine takistus, et see üles kaaluks valitud positsiooni häid omadusi, hindas rügl olukorda õieti ja organiseeris vastupanu käsitlevale positsioonile, jättes seega omale vabaks ka võimaluse toimetada vastuaktsiooni just siis kui vastasel on kõige

raskem, s. t. pärast jõest ületulekut kus kallaletungijal veel tuled organiseerimata ja tema ületulnud üksused kinnisel maastikul veel organiseerumatult laiali. Kahjuks tegelikult seda vastulöögi aktsiooni sinistel ei läinud korraldada teostada, sest vastase ületulek jõest sündis jõe kaldal asuvate katteosade nõrgavõitu järelvalve ja kaitse kui ka vastasele soodsa ilmastiku olude tõttu väga kiirelt.

Samuti vastavalt diviisilt saadud ülesandele ja üldisele kaitse ideele paistab, et oli õieti toimetatud ka jõudude jaotus, kuid pärast positsioonide sissevõtmise algust ettevõetud pataljoni vahetusega ja ühe kompani esialgse etteaatmisega ei saa olla nõus, sest see raiskas ära palju kallist aega, mistõttu hiljem üksused kaevumistööde läbiviimisel pidid tegema suurendatud pingutusi ja ka öötööd, mis neid asjatult väsis. Ümberpaigutamist õigustas küll asjaolu, et III pataljon oli tugevam II-st.

Tulede võrk oli hästi läbi kaalutud, automaatrelyvad sügavusse ja võimalikult küngaste tagumistele lüngudele ära paigutatud, klp. tagavara pesad ettenähtud ja valmistatud, tuleülesanded kõigile kindlaks määratud.

Moondamine oli läbiviidud eeskujulikult nii õhust kui ka maa pealt.

Tuledistsipliin oli igati korralik, v.a. üks juhtum kus ühe kompani lõigus üks r. klp. juba vastase luureosade peale tule avas, seega liiga vara end paljastas. R. klp. klp. peaksid vaikima viimase võimaluseni, avades tule vaid siis kui vastase kallaletung on täies hoos; seega tuleb pidada kinni oma tuleülesandest viimase võimaluseni.

Side töötas küllalt korralikult, välja arvatud mõned juhtumid, kus virgatsid raske maastiku tõttu ära eksisid ja liiga palju aega tarvitasid kohale jõudmiseks. Virgatsitel tuleks vast lasta juba varakult kord neile määratud teed tutvumise otstarbel läbi käia. Lahingiside (tuled, liiteosad) aga oli ja töötas igati korralikult. Mõned V. P. olid viidud liiga kõrgendikkude tippu. Tuleks siin meelestada, et sellised kõrgendikud on pealtingijale magneediks, on orientiiriks tema tegevusel.

Suurtükiväe kauge- ja sügavtuled, vastulööki ja tõkettuled olid kokkukõlas jalaväe tuledega ja hästi organiseeritud, kuid siin tuleks pöörata tähelepanu asjaolule, mis meil harilikult kõigil õppustel kipub jääma kahesilma vahele. On saanud harjumuseks (ka käesoleval harjutusel) määrata tõkettulesid esemete otsesesse lähedusse, kust on oodata vastase väljatulekut. Siin tuleks aga arvestada aega, mis kulub tulede väljakutseks ja tulede avamiseks, missugune toiming nõuab oma paar minutit. Selle aja jooksul vastane võib aga tõkettulede maa-ala juba läbistada. On seepärast vajalik, et tõkettuled määrataks vähemalt 150 m selliste esemete ette.

Roheline pool. Kallaletungijal oli vaja: 1) forsseerida jõgi, mis küll mitte ülesaamatat takistus, kuid siiski tõke, mis nõuab läbikaalutud ja kavakindlat ettevalmistust ja 2) rünnata vastase kindlustatud positsiooni, mille kohta polnud kindlaid andmeid, kus see asub. Seega kaks eraldi ülesannet.

Rohelise poole juht hinnates õieti olukorda, maastikku ja vastase võimalikku tegevuse iseloomu, teotse ka õieti. Luuras esialgu edukalt

võimalikke ülemineku kohti ja vastase vastu-panu võimalusi jõel ja siis järgmisel päeval hommikuhämaruses, udu katte all forsseeris jõe, ülesandega võtta kõigepealt oma alla esimeste kõrgendikkude joone, et kindlustada oma osadele jõe lääne kaldal püsimist ja luua võimalusi edaspidiseks tegevuseks. Ainsa puudusena võiks märkida siin asjaolu, et jõest ülemineku ei olnud kaitstud küllalt põhjalikult tuledega. Ülemineku toetuseks olid küll määratud r. automaatrelvad ja suurtükivägi, kuid alles 26. 08 hommikul. Rohelised siin oleksid pidanud vast organiseerima tuleid juba eelmise päeva õhtul, andma oma relvadele tuleülesanded kätte juba siis, mis oleks üleminekul pakkunud suuremat garantiid. Kui vastane lääne kaldal oleks avaldanud tõsist vastupanu, oleks see puudus end vististi tunda annud.

Jõgi forsseeritud asus roheliste juht teise osa ülesande täitmisele, milleks vastase eelosi tagasitõrjudes viis läbi lähenemise, tegi kindlaks vastase peavastupanu positsiooni ja siis, tehes jõudude jaotust (milline jaotus paistis ka õigena), ja kindlustades end tulega ning varudega, asus rünnakule, mis tänu läbimõeldud kavale ja üksuste äärmiselt kiirele tegevusele, liikumisele ning heale lahingusidele, lõppes edukalt. Selle ülesande osa täitmisele tuleks aga tähendada, et roheliste juhil oleks pidanud olema valmis ka täppis kava kuidas hoida oma käes üksusi ka pärast vastase positsiooni sisse-murdmist ja kuidas tagada sidet üksikute all-üksuste vahel vastase seisukohtadesse sisse-murdes. Gaasides, keset lõhkevaid mürske ja automaatrelvade tule o sidepidamine ja täiendavate korralduste andmine vastavalt kujunenud olukorrale väga raske, nõuab palju aega ja on ohvriterikas. Ootamatuste vastu olid jõulil küll tugevad varud, kuid sellise kava olemasolu oleks annud kallaletungijale veel suuremat edu. Tegelikult tegevus lõppes küll ära enne kui kaitsja vastupealetung sai teostuda, kuid vististi oleks kallaletungijal tulnud ületada õppuse edasikestvuselt teatud raskusi.

Teisel harjutusel (1. 01. — 3. 09. 31).

Tegevus sellel harjutusel oli nähtud ette õppuste juhatusest väga mitmekesine. Sinine pool pidi võtma oma alla teatud joone ja kaitstes seda joont, toimetama aktiivset luuret. Hiljem oli näha ette taandumist ja siis uute jõudude päralejõudmisel pealetungi ja jälitamist. Rohelisele poolele selle vastu oli mõeldud õppuste juhatuse poolt teostada esialgu pealetungi, siis kaitselahingu läbiviimist ja hiljem taandumist. Kuna mõlemad pooled õppuste algades asusid üksuseist umbes 30 km kaugusel, vahepeal kummagil poolel tegevuses jõude ei olnud, andmed vastasest aga puudulikud, siis tegevus alguses kujutas endast puhtal kujul kohtamislahingut.

Sinise poole juht hindas õieti, et kõige paremini saab ta täita ülesannet, kui kasutab ära tema käsutuses olevate üksuste peaomaduse — kiiruse.

Üksused oli rarüügil paigutanud nii, et nad kergesti kättesaadavad oleksid ja juba enne käsusaamist olid kõik ettevalmistused väljaastumiseks lõpetatud ja valmis. Nii siis ka tuli, et 2 tundi ja 10 minutit pärast käsu saamist olid eelosad, läbisõites 22 km, juba jõudnud Piusa jõe la otsides sealt edasi kontakti vastasega, soodustasid peajõududele lähenemise ja hargnemise.

Ka jõudude jaotus oli sinistel õieti läbi viidud, v. a. vast asjaolu, et jõe joonele välja-saadetud üksused koosnesid kolmest eraldi all-üksusest, mille juhtimine ühel isikul on segav. Oleks vast olnud parem kui patrull nr. 2 oleks hoopis ära jäänud, selle asemel ka Gorodistšje ülekäigu suunas teotsenud suuskraaturid.

Sinised olid seega garanteerinud endale aja jõe joone kaitse organiseerimiseks, sinistele tähtsa joone oma alla võtnud ja jõud nii ära jaotanud ning tegevusse määranud, et neil oli võimalus nii edasi tungida kui ka kaitsel asuda ja ebaõnnestumise korral ka taanduda.

Ka veel üks teine variant oleks sinistel vast olnud vastuvõetav. Jõe kaitsele oleksid siis pidanud jääma ettesaadetud suuskraaturid + üks rühm ratsanikke + r. klp. ja suurtükiv., ette saates vaid nõrka luuret. Üle jõe oleksid siis läinud hiljem järele jõudnud jõud. Seega oleks jõe joon olnud tugevamini kaitstud (s.-j. tulejõud on suurem ratsaeskadr. tulejõust), ühel isikul oleks tulnud juhtida vähem üksusi ja hiljem taandumismängu oleks, võib olla, lihtsam olnud läbi mängida. Ei saa midagi ütelda aga ka teostunud variandi kohta. Hiljem läbimängitud kaitse, selle järgi taandumine ja õhtuks peatama jäämine ei jätnud midagi soovida ja läks ladusasti. Osavõtnud üksused ja iga üksik sõdur tegi kõik, mis võimalik üldise edu saavutamiseks ja oma väeosa lipu kõrgel hoidmiseks. Taandumine viidi läbi järkudega täies korras, kasutades vahel isegi vastuaktisioone. Üheks puuduseks selle päeva tegevusel tuleks lugeda vast Gorodistšje ülekäigu vabaks jätmist patrull nr. 2 poolt enne peajõudude kohalejõudmist, mille järeldusel ka see patrull hävitati.

Ka järgmiste ülesannete täitmise kohta (pealetung) ei saa ütelda miskit halba. Väsinud suuskraaturite vahetamine värske jalaväe poolt juba õhtul, tuleb lugeda õigeaks, samuti jõudude jaotus ja pealetungi idee järgmiseks päevaks.

Avaldus aga asjaolu, et meie ei oska veel toimetada küllalt õist luuret, missugune tegevus haruldusena seekord aset leidis. Tagajärjena siniste vasakul tiival ei läinud korda kõikjal teha kindlaks vastase vastupanu positsiooni, vaid arvati vastase julgustusejoon osaliselt vastupanu jooneks.

Side ja vaatlus pealetungil olid rahuldavad, samuti varude ja soomusmasinate kasutamise. Meeskond liikus pealetungil korralikult ja varjatult, nii et jäi tõesti mulje moodsast lahinguvälja tühjusest. Tuletoetus pealetungil samuti korralik ja koordineeritud. Puudusena tegevusel tuleks märkida nõrgavõitu tiivavalvet, mis võimaldas rohelistel hommikukoidikul teha üllatust ühe ratsaeskadroni näol. Ei ole jalaväe osad ka harjunud küllalt tankidega ja soomusmasinatega koos töötama, samuti soomusmasinad jalaväega, millist asjaolu tuleb panna selle arvele, et laagri-perioodil laagrites soomusmasinaid väga harva näha saab ja mehed nendega harjumata on.

Soomusautod teotsesid küll väga innukalt ja kiirelt, kasutades kõiki võimalusi enda kaitseks ja vastasele kurja tegemiseks, kuid ei saa leppida asjaoluga, et nad liiga kergemeelselt, ilma saatjateta liiga sügavale vastase seljataha tungisid. Soomusauto ühes saatjatega on valus relv, kuid üksikult väga nõrk.

Rohelisel poolel seisis ees kohtamislahing, kus peatahtsus enne vastase peajõududega kokkupuutumist on vaatluse, lähenemise ja harg-



nemise soodustamisel, kasutades selleks kattena kergeid üksusi ja selgroona suurtüki tulid.

Tuleb lugeda seepärast õigeaks juhilt võetud otsus ja korraldused enne ja pärast käsu saamist, nimelt üksikute ülemate väljakutse, kergete osade ette koondamise ja käsu andmise kergete osadega Piusa jõe joone, kui tähtsama teguri ülaltoodud soodustuse kättevõitmiseks, oma alla võtmiseks.

Samuti paistab õigena ja otstarbekohasena jõudude jaotus pealetungil, v. a. suurtükivägi, mida eelkaitsele anti käsutusse liiga vähe, unustades, et kohtamislahingus initsiatiivi oma kätte kiskumiseks ja eesolevate tähtsate joonte oma kätte võtmiseks on vaja tugevat suurtükivägi toetust.

Kuigi rohelised teotsesid väga kiirelt, et jõuda ette vastasest (35 min. pärast käsu andmist olid kerged osad peasuunas vastasega kontaktis) siiski on näha tegevuse käigust, et ka see kiirus osutus väheseks ja selle tulemusena tuli hiljem sekeldusrikas osade kuhjumine Patvinnna ja Sabolda juures.

Võib olla, et see kuhjumine oleks ära jäänud ja roheliste edasiliikumine kiiremalt sündinud, kui rohelised oma staabi ja kergete osade vahele oleksid sisse seadnud telefoniühenduse, millega oleksid võitnud aega 10—15 minutit ja ratsaeska-droni G v e r s t o n i s t juba hommikul varem ettepoole oleksid toonud.

Õieti teotses eelkaitse ülem (patül II) P i u s a forsseerimisel, saates S. K o r e l a juurde abiks ülekäigu oma alla võtnud ratsanikele veel tugevaid jõude, saades õieti aru, et seal oli „võti“, mis rohelistele avab tee üle Piusa. Rullides üles vastast S e s t n i k i suunas ja ähvardades siniste seljatagust, vabastasid viimased varsti tee rohelistele.

Tegevus pärast Piusa jõe joone vallutamist arenes hoogsalt. Vastane löödi eelkaitse jõududega kergesti temalt sissevõetud seisukohtadelt välja ja õhtuks oli roheliste päeva eesmärk saavutatud, ilma et peajõududel ühegi püssipauguga oleks vaja olnud eelosi toetada. Eelkaitse tegevuses pärast Piusa jõe vallutamist ei saa vaid ühe asjaoluga nõus olla. Puhkuseraioonist kuni Piusani teotses eelkaitse kompanina 4. laskurkompani, pidades vastasega lahinguid ja surudes teda kergete osade ja klp. klp. toetusel tagasi. 6. laskurkompani sai esimese tõsise tuleristimise alles S. K o r e l a juures, seega oli veel võrdlemisi värske ja S e s t n i k u juurde väljajõudes oli ta juba 4. laskurkomp. ees, kes alles jõge forsseeris. Ühtlasi oli tal, kui kontakti osal, ka teada värskemad andmed vastasest. Jõe forsseerinud, roheliste juhatus saatis aga esijärku uuesti 4. kompani. Siin vast parem 6. kompani oleks võinud jääda esijärku, sest 4. komp. oli niigi juba väsinud 5-tunnisest võitlusest. 4. komp. oleks võinud ainult toetust anda paremal teotsevale ratsakomandole, veel parem aga vast kui sinna oleks saadetud suuskraaturite komando.

Positsiooni P i k a l i i v a joonel võtsid rohelised sisse suure oskusega ja otstarbekohaselt ja organiseerisid seda kaitseks väga osavalt, nii et nende paremal tiival sinised kallaletungi alguseks

iseigi vastupanu positsiooni eelserva polnud üles leidnud. Rahul ei saa olla aga varitseva suurtüki paigutamise, mille asukoht oleks pidanud olema rohkem suure tee läheduses. Samuti, kui arvestada tegevuse iseloomu, võiks vast tõusta üles küsimus, kas rügemendi varu ei asunud liiga lähedal vastupanu positsioonile.

Muidugi kaitselahingus ja hiljem taandumisel teotsesid rohelised väga osavalt, nii et vastane igast maastikujoonest ainult kibeda lahinguga edasi pääses. Varude kasutamisel vaid, nende vastukallaletungile ülemineks, olid nad liiga vähe toetatud suurtükiväe poolt.

Puudused ilmnisid aga soomusautode vastu võitlemisel, eriti jalaväe poolt, missugust asjaolu, nagu juba eelpool näidatud, tuleb panna selle arvele, et meie sõdur soomusautot liiga vähe näha saab. Siin nende tõkestamiseks alul tehti võrdlemisi vähe ja alles hiljem, kui nad teesuunas juba palju kurja olid teinud, võeti häda sunnil ratsionaalsemaid abinõusid tarvitusele. Oldi harjunud, et soomusmasinad alati igalt poolt karistamatult läbi võivad tormata ja vaadeldi neid alul kui riistapuid, mille vastu niikuinii mingi jõud ei aita. Ometi võib nende liikumist väga kergesti panna seisma teede soodsatesse kohtadesse seatud tõketega, sildade lõhkumisega ja teede kraavide kaevamisega. Tõkete kaitseks jatkub küllalt mõnest, isegi ühest automaatrelvast.

Samuti tulevad varitsevad suurtükid s.-a. vastu paigutada mitte perpendikulaarselt nende liikumise suunale, vaid tee suunda, soovitav koha lähedusse kus s.-a. on sunnitud peatuma (näit. lõhutud sild või tõke).

Ka suurtükiväe enesekaitse peale tuleks meil tulevastele õppustele rohkem rõhku panna, muidu mõni väike seljataha tunginud üksus patareide kallale tungides võib teha suurt kurja ja kui mitte muud siis seda, et jalavägi hädatarvilikul momendil võib jääda tuletoetuseta.

Üldiselt möödunud õppused olid väga õpetlikud ja kõik õppuste juhatus poolt ülesseatud eesmärgid leidsid täielikku täitmist.

Õpiseid omandasid nii juhid kui sõdurid kõigis neis mitmekesistes lahingupidamise variatsioonides, mida viimastel õppustel läbi mängiti. Eriti tähtsad ja väärtuslikud olid aga meie oludes need õpised ja praktilised kogemused, mis omandati kergete üksuste ja soomusmasinate vastu tootsemisel.

Tuleb eriti alla kriipsutada seda vastupidavust ja raugemata võitlustahet ning indu, mida nii ohvitserid kui sõdurid kahe päeva kestel ühtelugu võitluse keerises olles, kümnete km kaupa lahinguid lüües edasi liikudes, kuni lõpuni alal hoidsid, sealjuures täpsalt kinni pidades neist tehnikatest ja taktikalistest nõuetest, mida moodne sõjateadus ette dikteerib.

Samuti paistis välja üksikute allüksuste ja ka üksikute sõdurite suur initsiatiiv ja oskus iseisvalt mitmesugustest keerukatest olukordadest, kokkukõlas üldise manöövri ideega, välja tulla. Õppuste juhatus jäi käesolevate õppustega ja nendelt saadud tulemustega täiesti rahule.

R. T.

# Taktikalisi õppusi Sakalamaal.

September 1931.

On saanud tavaliseks nähteks, et sügise saabudes hakkab meie riigikaitse organ end pingutama, korraldades laiaulatuslikke kui ka väiksemamõdulisi manöövreid ja taktikalisi õppusi.

I ja II diviisi sooritavad tavaliselt säärased õppused juba laagris, kus selleks laiaulatuslikumad võimalused maastiku kui ka osavõtjate arvu poolest. III diviisi väeosad aga, — kus üksused teotsevad ainult noorte väljaõppega, asuvad laialipillatuna ja ka maastiku leidmine — kui ei taheta teha kulusid — raske, peavad sooritama säärased õppused palju kitsamalt.

Käesoleval aastal korraldati III diviisis taktikalisi õppusi eriti igas garnisonis, kusjuures Pärnus ja Viljandis neist võttis osa ka kohalik kaitseliit, et massilist üldpilti seega veidi suurendada.

Õppuste peamiseks eesmärgiks oli: arendada kaadris rühma ja jao juhtimisvõimet tekkinud lahingolukorras, värskendada nende teadmisi relvliikide koostöös ja taktikaliste ülesannete lahendamisel. Kursust lõpetavatele noortele — proovida nende vastupidavust rännakul sõjaolukorras ja anda neile piltlikku selgitust pealetungi lahingust.

Viljandi garnisonis õppustest võtsid osa Sakala pataljon, 5. suurtükiväe grupp ja K. L. Sakalamaa maleva osad, kusjuures esimesed etendasid pealetungivat vaenlast — sinise poole, vastased kaitseliitlased — roheline poole, asudes Viljandi linna kaitsele. Sinise poole osad esimesel päeval asusid rännakul. Viljandist 20 km eemal, Sultsi alevikus, nende eelosadel oli teel kokkupõrkeid roheline poole ratsameestega. Öö saadeti mööda Sultsi alevikus ja teise päeva hommikul algas pealetung, eesmärgiga — tõrjuda tagasi rohelist ja vallutada Viljandi linn. Rohelised olid asunud kaitsele Viljandi linna edela poolseil olevail kõrgustikel — Kamara talu — Reinumõis ja Viljandi järve kallas — Raudna jõe joonel. Sinised, et vallutada vastase seisukohti, olid sunnitud tegema lähenemise pea-aegu katmata laias orus, forsseerides sealjuures jõge, millest üleminekuks pioneeridel

oli ülesandeks ehitada sillad-purded. Olukord kujunes aga sääraseks, et pioneeridel vaenlase ägeda tule tõttu nurjus sildade ehitamine, kuna see antud korralduste järele pidi sündima päise päeva ajal. Sellest olenevalt pidid ründavad osad jõge läbistama, olles rinnust saadik vees. Rännak viidi läbi suurtüki tule toetusel. Kaitseliitlaste patarei tule mõjustamiseks tarvitati fugaase, mistõttu tuli ka ette juhtumeid, kus mõned pealetungijad sattusid otsa lõhkevatele mürskudele.

Õppusi jälgis ka III diviisi ülem kindral Jonson, kes pärast õppuste lõppu peetud hinnangul-arutlemisel tähendas kokkuvõtlikult: äsja lõppenud ülesande lahendamisel tuli ette puudusi ja neid tuleb ka edaspidi; kuid tuleb meeles pidada, et sõjakorral need eksitused lähevad meile kalliks, nõudes meilt palju verd, ja seda verd on meil vähe.

K.-L. naiskodukaitse pere oli hoolitsetud õppuste lõpul sooja supi eest, mis meestele peale väsitavat „lahingut“ üsna moka järele oli.

Lõpuks peab tähendama, et säärased õppused kõrvalülesandena on siduvaks lüliks meie maarahva ja sõduri vahel. Nad mõlemad puutuvad harilikus olukorras nii vähe kokku, kas siis kui sõdurist omaküla poiss läheb laupäeva õhtul 36-tunnise loaga omakseid vaatama, või kui talumees näeb linnatänaval sammuvat sõdurite jõuku. Seda kõike on aga meie pikameelsele talumehele vähe. Ta on küllaldaselt huvitatud ka sõduri kui ka üldse kaitseväge omapärasustest. Seda kõike võib talle pakkuda tähendatud õppusil. Sõdurid harilikult sellises olukorras ööbivad taludes. Seal rahvas tutvub juba hariliku sõduri eluga, maitseb nende sööki, näeb lähemalt nende riidetust ja vestlusis õpib neid hindama. Külalishalke maamees aga omalt poolt annab sõdurile moraalset tuge kodukaitse töös.

Mida tihedamad kokkupuute võimalused sõduri ja rahva vahel, seda sõbralikumaks muutub nende vahekord ja kindlamaks riigi alusmüür.

L—r.

## F. P. artikli

## „Kaugusemõõtja hajumuse mõjust lasketõhukusele“ \*) ja eelmiste artiklite puhul.

J. Sandbank.

F. P-lt on „Sõduri“ veergudel ilmunud juba mitu kirjutist, mis käsitlevad rannasuurtükiväe tulejuhtimist ja kaudselt merekindluste organisatsiooni. Kirjutised, iseäranis esimesed, on kokku seatud kaunis kritiseerivalt, kus juures F. P. iseäranis hoogsalt arvustab meie merekindluste õppe-tegevust ja laskereegleid. F. P., omades hea stiili ja hea kombineerimise võime, seab oma kirjutised kokku nii, et kõigis küsimusis neile ei saa avalikkuses vastuväiteid tuua, küsimuse salajase iseloomu tõttu, ja seega kõrvalseisjatele ei saa erapooletuks otsustamiseks pakkuda kõiki objektiivseid materjale küsimuse kohta.

Et ka meie merekindluste ohvitseride ringkonnast seni keegi ei ole F. P. väidetele vastu lausunud, siis artiklite lugejail võib tekkida täiesti põhjendatud arvamus, et kui keegi kirjutistele vastu ei räägi, siis on kirjutistes toodud väited õiged. Ka merekindluste ohvitserid vaikivad nähtavasti ülaltoodud põhjuseel.

Teiseks merekindluste ohvitseride vaiki-mise põhjuseks paistab olevat asjaolu, et F. P. avaldab ja põhjendab oma väiteid liig ühekülgselt. Kui näiteks keegi, võrreldes kahte eset, soovib ühte neist ainult sellepärast, et see temale lähemal on ja jätab valgustamata mõlema eseme üldise tähtsuse üldises olukorras, siis võib tekkida meeleolu, et siin on tegemist autori e r a a s j a g a ja eraasjadesse ei tarvitse alati tungida. Tegelikult tulebki nii välja. Merekindluste ohvitserid vaikivad, väljaarvatud üks vastukirjutis merekindluste r e s e r v o h v i t s e r i l t, kes väga korrektselt juhtis tähelepanu F. P. kirjutise mõnele puudusele.

On ju väga kiiduväärt nähe kui sõjanduse ajakirja, nagu seda on „Sõdur“, veergudel püütakse lugejatele meelde tuletada igasuguseid lasketehnikat käsitlevaid küsimusi, sest vastav eestikeelne erikirjandus meil puudub ja paljudel, koguni asjast huvitatutel, puuduvad ka vastavad võõrkeelsed raamatud. Aga et asjale kasu ent mitte kahju tuua, siis peab käsiraamatus avaldatud andmeid õieti käsitletama, mida aga lugupeetud F. P. ei ole teinud. Ei hakka siin pikemalt arutama neid valemeid, mis

ilmusid F. P. viimases artiklik (vt. „Sõdur“ nr. 37/38. s. a.), nende kohta võetakse sõna teisel.

Mida aga F. P. artiklis tahaks märkida, s. o. asja ühekülgsus. Kirjutise alul kohe F. P. oletab, et märgi liikumise ennak on määratud õieti. See väga tähtis oletus on autori poolt millegipärast paigutatud kirjutises joonealuse märkusena. Kui nüüd F. P. oleks viimase kirjutise osa „Laskeolukorra omapärasusi“ tegemata jätnud, oleks asi korras ja kirjutise kui teoreetilise arutuse avaldamist oleks tulnud igatepidi kiiduväärseks lugeda. Nüüd aga hakkab autor, jättes oma esialgse oletuse ennaku kohta maks-vaks, kritiseerima laskereegleid, nimelt korrigeerimise vajadust. Kes ei tea kuidas selle ennaku määramisega tegelikult lood on, võib-tulla arvamusele, et F. P-l on täieline õigus. Tegelikult aga on ennaku täppis määramine ka parimate riistadega võimata, sest riistade abil mõõdetud ennak saadakse kaunike aeg enne kogulasku ja laskmist toimetatakse ainult oletusega, et mõõdetud ennak püsib ka edasi nii kogulasku momendini kui ka mürsu lennu kestusel. Ja just see ennaku määramine ongi raskus mille kõrvaldamiseks kõikides riikides püütakse konstrueerida igasuguseid riistu ja mille saavutamine on just laskereeglite kasutamise üheks eesmärgiks. Seda tunnistab ka autor ise oma joonealuses märkuses, öeldes, et tema oletus (ennaku kohta) praktikas ei leia aset. Kui nüüd oletus ennaku kohta praktikas ei leia aset, kuidas võib siis selle puht teoreetilise oletusele rajada praktikas tarvitata laskereegleid. Võib ju teha igasuguseid oletusi, kuid harilikult oletuste varal lihtsustatakse ainult teoreetilisi harutusi, kuid keegi ei mõtlegi praktilist elu rajada ainult oletustele.

Siiski peab tunnistama, et igasugune asja valgustamine ja arutamine, annab teatavat kasu.

Käesoleval juhul, et saada selget pilti kogu sellest küsimusest, tuleks esile tuua ka selliseid argumente, mille avaldamine ajakirja veergudel ei ole lubatud. Šeepärast oleks parem kui asja edaspidine arutamine kantaks kitsamasse küsimusest otseselt huvitatud-ringidesse.

\*) Vaata „Sõdur“ nr. 37/38 s. a.

## Õienduseks artiklile „Kaugusemõõtja hajumuse mõjust lasketõhukusele.“\*)

Tutvustades „Sõduri“ laia lugejaskonda merekindlustes tuntud huvitava küsimusega, s. o. kaugusemõõtja hajumuse mõjuga laskmisel, on autor artiklis tähendatud matemaatilist probleemi liig lihtsustanud ja ühes kohas (%% tabel) omapäraselt tõlgitsenud, mis lugejale annab ebatäpsa pildi käsitatavast küsimusest. Selle selgitamiseks alljärgnevad read.

Arvamine, et kaugusemõõtja vead või hälbed alistuvad samadele hajumuse seadustele nagu suurtüki omad, on täiesti põhjendatud, kuid nende arvestamisel tuleb võtta aluseks võimaluste teoorias tunnustatud Gauss'i hajumuse seadust, s. o.

$$y = \frac{h}{\sqrt{\pi}} e^{-h^2 x^2}$$

Sellest väljaminees peame käesoleval juhusel kasutama ballistikas „Didion'i“ seaduse all tuntud valemit, s. o.

$$w^2 = w_1^2 + w_2^2 + w_3^2 + \dots$$

mis on määratud tarvitamiseks vigade või hajumispindade koostamisel juhtudel, kui hajumine on tingitud mitmest, omavahel rippumatuist põhjustist.

Tarvitades sama sümbole nagu F. P. artiklis, saaksime patarei üldise hajupinna H jaoks valemi

$$H = \sqrt{H_k^2 + H_s^2}$$

Arendades mõttekäiku samuti kui F. P. artiklis leiame, et

$$\frac{T}{T_s} = \frac{H_s}{H} = \frac{H_s}{\sqrt{H_k^2 + H_s^2}}$$

ja edasi määrates  $T_s = 1$  leiame, et „suhteline tabamistõenäolikkus“

$$T_R = \sqrt{\frac{H_s^2}{H_k^2 + H_s^2}}$$

selle valemi alusel koostatud tabel (analoogiliselt F. P. omale) on järgmine:

| $\frac{H_k}{H_s}$       | $T_R$  | $T_R$ vähenemine<br>%/% | Tabede hulk |
|-------------------------|--------|-------------------------|-------------|
| 0 s. o. $H_k = 0$       | 1,00   | 0 0/0                   | 141         |
| 0,25                    | 0,97   | 3 0/0                   | 137         |
| 0,50                    | 0,89   | 11 0/0                  | 125         |
| 0,75                    | 0,80   | 20 0/0                  | 113         |
| 1,00 s. o. $H_k = H$    | 0,71   | 29 0/0                  | 100         |
| 1,5                     | 0,555  | 44,5 0/0                | 78          |
| 2,0 s. o. $H_k = 2 H_s$ | 0,447  | 55,3 0/0                | 63          |
| 3                       | 0,316  | 68,4 0/0                | 45          |
| 4                       | 0,242  | 75,8 0/0                | 34          |
| 5                       | 0,196  | 80,4 0/0                | 28          |
| 10                      | 0,0995 | 90,1 0/0                | 14          |

Tabelisse on juurde lisatud (võrreldes F. P. tabeliga) IV lahter, milles arvestatud tabamuste hulk mitmesuguste  $\frac{H_k}{H_s}$  suuruste juures, võttes tabamiste hulga  $H_k = H_s$  juures võrdseks 100-le.

See lahter annab palju piltlikuma ettekujutuse  $H_k$  muutmise mõjust lasketõhukusele, kui tabamistõenäolikkuse vähenemine %%-des ja ei võimalda viimast nii võõriti tõlgitseda kui see F. P. artiklis tehtud, kus  $H_k = H_s$  kuni  $H_k = 2 H_s$  on tabamistõenäolikkuse vähenemine loetud võrdseks 16%-le (peaks olema F. P. tabeli järgi 32% ja on siin toodud tabeli järele 37%).

Tuleb alla kriipsutada, et kogu see mõttekäik ja tabelis toodud andmed on õiged ainult eeldusel, et laskmine sünnib lõpmata kitsa (tabatava ala sügavuse suhtes) joone pihta, mille tõttu selle tulemuste kasutamine praktiliste küsimuste lahendamisel ettevaatusega peab sündima. F. S.

\*) Vaata „Sõdur“ nr. 37/38 s. a.



## Õhu- ja gaasikaitse alalt.

### Kunstlik udu ja õhukaitse.

Kunstlikku udu õhukaitsevahendina kasutasid esimestena sakslased 1929. a. õhukaitsemanöövritel, tekitades kaitsetava objekti ümber tiheda kunstliku udupilve. Prantslased võtsid üle selle idee ja hiljuti ärareetud manöövritel olevat nad sel alal rea õnnestunud katseid teinud.<sup>1)</sup>

Katseid tehti Linselis, Põhja-Prantsusmaal. Suitsutekitajad seadeldised olid asetatud 125 meetrilisel baasil. Veerand tundi pärast tegevuse algust oli alev täiesti kadunud suitsupilve, mille moodud ulatusid 5000 m pikkuses ja 1500 m laiuses. Suitsu tekitamiseks kasutati oleumi (väävlisanhidriidi lahu väävelhappes), mida välti kustutamata lubjale.

Ülalnimetatud katsete puhul toovad mitmed välisriikide sõjaajakirjad<sup>2)</sup> kokkuvõtteid „La Science et la Vie“ k. a. juulikuu numbris kolonelleitnant Reboul'i sulest ilmunud artiklist „Kunstlik udu ja õhukaitse“ (Les brouillards artificiels et la Défense antiaérienne). Et meie seni õhukaitseabinõudest kuigi rikkad ei ole, siis pakub kunstlik udu kui uus õhukaitsevahend ka meile teatud huvi, mispärast lubatagu tuua nimetatud artiklist mõned kokkuvõtted.

Lennuväe tarvituselevõtmiseni pidid väeosad oma liikumise varjamisel arvestama vaid vaenlase maapealseid vaatlejaid. Siis jatkus varjamiseks öökattest või metsade ja maastikuvoltiõe kasutamisest.

Lennukiltvaatleja ilmumine Maailmasõjas raskendas liikumise varjamist tunduvalt mitte ainult rinde lähedal, vaid ka sügaval seljataguses.

Praegusajal, õigemini tulevikus, ei jatku enam väeosade ja rinde lähedal asuvate ladude õhuvaenlase eest varjamisest, vaid ta eest peab ka peitma linnasid ja tööstuskeskusi.

Lennuväe alalise kasvamisega suureneb ka linnadele ja tööstuskeskustele õhustkallalale tungi oht, sest vaenlane püüab paraliseerida nende tegevust korduvate õhustkallalale tungidega.

Aktiivsete õhukaitsevahendite kõrgele arengisastmele vaatamata muutub õhukaitse ikka raskemaks. Rida õhukaitsemanöövreid on näidanud, et heale vaatluseteenistusele, kiiretele hävitajatele ja küllaldasele õhukaitse suurtükiväele vaatamata pommitajad lähenevad märkidele ja viskavad pommid alla pea karistamatalt. Passiivsed kaitseabinõud, nagu valgustuse kustutamine ja õhutõkete väljapanemine, sünnitavad energilisele ja hästi ettevalmistunud vaenlasele vaid väikesi, kergelt ületatavaid takistusi.

Kuid kaitsja seisukord ei ole nii väga hull, kui ta oskab pommitusemärgi nii ära varjata, et õhuvaenlane seda ei näe. Viimane on siis sunnitud pommid sihtimata, hea õnne peale alla laskma. Linnade ja tööstuskeskustele määratud maa-alade varjamiseks ja neile viivate lähiste moondamiseks on vaid üks abinõu, s. o. kunstlik udu.

Kunstlik udu on tegelikult eriliste keemiliste segude põlemisel tekkiv värvita või värvitud suits. Autor toob terve rea suitsuandvate segude

koosseise, nagu neid tarvitati Maailmasõjas. Kõigi nende segude suuremateks puudusteks on nende kõrge hind ja asjaolu, et kõiki neis vajanevaid aineid ei ole sisemaalt (Prantsusmaalt) saada.

Suitsu või udukatte õhukaitseks kasutamise tehnika võib olla mitmesugune, olenedes sellest, kas tuleb vaenlase lenduri vaatluse eest varjata linnasid, sõlmjaamu, ladusid, väeosade grupeerumist jne., või tuleb katta väekoondise rännakliikumist või ta asetust. Neist ülesannetest on esimene palju raskem, sest märgid, nagu suured linnad, raudteejaamad jne. võtavad oma alla suured maa-alad, milliseid vaja korraga igast küljest vastase lenduri vaatluse eest varjata.

Maailmasõjas ei andnud kunstliku udu või suitsu kasutamine kuigi häid tulemusi, sest tavavad tehnilised abinõud ei olnud küllalt efektiivsed ja nende kallisuse tõttu ei olnud neist ka kuigi suuri ega küllaldaselt tagavarasid.

Pärast sõda tööd jätkuvad. Välja kujunenud käsituseviisid on mitmesugused. P. A. Ühendriigis kasutatakse suitsukatte loomiseks lennukitele asetatud suitsutekitajaid, kuid venelased ja sakslased eelistavad suitsutekitavate ainetega täidetud nõude asetamist varjatava objekti lähedusse maa peale.

1929. a. demonstreeriti sõja- ja mereametkondade esindajate juuresolekul Lübeck-Trawemünde hüdroplaanide baasi kunstliku uduga katmist. Katmist toimetati korraga 4 lennukilt. Kuus minutit pärast tegevuse algust ei näinud kontrolllennukil viibijad maapeal enam mitte midagi, märk oli juba kaetud. Seitsme minuti pärast oli kaetud kogu lennubaas ja ta ümbrus. Udu püsis üle tunni aja, enne kui kontrolllennukilt võis jälle maapeal mõningaid esemeid näha.

Lennukite abil udukatte loomise peamiseks puuduseks on, et õhurünnakute ootamatuse ja kiiruse tõttu lennukid ei suuda katet õigeaks ajaks välja panna, sest selleks kulub, lugedes aerodroomilt õhkutõusmisest kuni märgi täieliku katmiseni, umbes ½ tundi aega. Peale selle, kui on palju katmist vajavaid märke ja neist suurem osa laia pindalaga, siis peab nende juures hoidma võrdlemisi suure arvu lennukid ja lendavat personaali, mille tõttu nõrgestub oma lennuväe aktiivne tegevus. Neist kaalutlusist väljudes, sakslased teostavad Friedlandi hüdroelektrijaama (Ida-Preisimaal) varjamist kohtkindlate või ratastele asetatud ja autodest veetavate maapealsete seadeldistega. Kasutatud 1000 liitrist kloor-sulfohappesest jatkus hiigla-elektrijaama tihedasse pilve matmiseks. Kuid et suitsutekitajate asetust ei olnud varemalt läbi mõeldud, siis oli tagajärg negatiivne — tekkinud pilv vastas täpsalt elektrijaama asetuse konfiguratsioonile ja tõmbas enesele õhustvaatleja tähelepanu. See tõttu järgmistel manöövritel sakslased asetasid suitsutekitajad ebakorrapäraselt ja lasksid osalt värvitud suitsu. See süsteem andis häid tagajärgi ja dr. Stoltzenberg ütles Saksa keemikute ühingu koosolekul, et tulevikusõjas on kunstlik udu ainukene kindel õhukaitsevahend. Ta räägib: „Selleks hakkame kasutama kuni 300 m kõrguseid terastorusid. Udukihid moodustatakse mitmetel kõrgustel, et juhul kui tuul ühe kihi

<sup>1)</sup> Vjestnik vozdušnogo flota, nr. 8 s. a.

<sup>2)</sup> Nr. 1 all nimetatud ja Bulletin Belge des Sciences Militaires.

laiali ajab, märk ikkagi teiste kihtide poolt kaetuks jääks.“

Kunstliku udu laotamise olukorra ja tingimuste arutamisel kirjutab kolonel Reboul, et praeguste pommitajate kiirus on umbes 200 km tunnis. Ohuvaatluspostide asetamisel 50 km kaugusele, kulub vaenlasel märgini jõudmiseks, pärast vaatluspostide joonest ülendamist, veel umbes 15 minutit. Sellest ajast jätkub tiheda udukatte loomiseks, sel tingimusel, et suitsutekitajad pannakse tööle automaatselt ühest kohast, ühel ajal elanikkonna õhuohust hoiatamisega. Kui pommitajad lendavad kiiremini kui 200 km tunnis, või kui vaatluspunktid on lähemal kui 50 km, siis jääb kattetekitamine aeg muidugi lühemaks ja seepärast peab katteteenistus siis äärmiselt hästi ja kiiresti teotsema.

Suitsu väljalaskmine algab momentaalselt elanikkonna hoiatusesignaali järele. Märgi pilvega katmiseks kuluva aja kestus oleneb tuulekiirusest. Kuna õhurünnakud järgnevad üksteisele lainetena, siis peab hoolitsema tühjenenud balloone õigeaegse uuestitaitmise eest. On soovitatav, et ka uus laadimine sünniks automaatselt. Suitsutekitajate teenimine peab olema lihtis ja vähe meeskonda nõudma.

Hinnates üksikuid suitsutekitajaid autor tähendab, et kõigepealt peab kõrvale jätma kallid ained ja need, mille koosseisu kuulub aineid, mida ei ole või on liiga vähe oma maalt saada.

Üks parimaid viise on vee ja neljalisklooristaani ühinemisel tekkivasse gaasitaolisse ainesse ammoniaki pritsimine. Tekib tihe suits, mis

neutraliseerib vee ja titaani ühinemisel tekkinud happe. Kahjuks on see viis õige kallis, sest titaan maksab palju ja teda tuleb välismaalt (peamiselt Aasiast) sisse vedada.

Praktiliselt kasutatav, kuid mitte täitsa ohutu, on oleumi tarvitamine. Oleumi (väävelhappes lahustatud väävlisanhidriit, segatud kloor-sulfohappega, et ta hangumispunkti madalamale viia) valatakse kustutamata lubjale. Reaktsioonist tekkiva soojuse mõjul aurab hape valge tiheda suitsu näol, mis ei ole küll mürgine, kuid kutsub esile kerge ärrituse. Võib võtta 3 ltr. hapet 4 kg lubja kohta. See viis on odav, kuid ta puudus seisab selles, et tekkiv aur rikub metalle ja hävitab taimestikku.

Nafta ja tõrvade mittetäielise ärapõletamise teel suitsutekitamist kasutatakse vähe, sest tekivad must suits, laskudes ehitistele määrivad neid ja peapuudus — nende segude põletamine võtab palju aega, suits ei teki küllalt kiiresti.

Toodud suitsutekitamisviiside pahedele vaatamata peab just nendega edasi töötama.

Nende viiside täiendamisega seotud raskused ei ole võimatud ja nad ei tohi olla takistuseks suitsutekitajate kasutamisel õhukaitseks.

Need viisid on kahjutud, ja pealegi viibivad elanikud pealetungi ajal kas peidikutes või oma eluruumides, nii et nad on väljaspool suitsu otsekohest mõju, sest suits, olles õhust kergem, tõuseb pikkamisi kõrgemale.

Lõpuks on see ainukene praktiline abinõu linnade või tööstuskeskuste õhust pommitamise vastu kaitsmiseks. Kr.

## Küsimusi mida peaks käsitletama väeosa Vabadusesõja ajaloo.

M. Kattai.

Päevakorras on väeosade ajalugude kirjutamise küsimus. Nende tarvidusest ja tähtsusest on sõna võetud käesoleva aasta „Sõduris“ nr. 21/22, lk. 627—629. Minul olevatel teadatel ollaksegi ametis 1. ja 5. polgu, Kalevi Maleva ja veel mõne suur-tükiväe üksuse ajaloo koostamisega. Ajaloo materjali mälestuste näol kogub grupp endise 9. jal. polgu ohvitseri. Võib olla on veel mõnel väeosal oma ajaloo koostamine päevakorras. Seda arvesse võttes ei ole üleliigne käsitleda küsimust, mida peaks sisaldama väeosa ajalugu. Selle küsimusega pörkab kokku väeosa ajaloo uurija juba tööle asudes. Nimelt leiab ta arhivaalide ja kirjanduse läbitöötamisel õige mitmekeelse sisuga andmeid väeosa elust ja tegevusest. Uurijal tuleb neid hinnata ja jõuda otsusele, kas andmed on tarvilikud või mitte. Selleks peab temale selge olema juba materjali läbitöötamisele asudes, milliseid küsimusi kavatakse valgustada väeosa ajaloo.

Alljärgnevas kirjutises on üles seatud küsimusi, mille kohta peaks väeosa ajaloo koostaja läbi töötama materjali. Selle kõrval on tähelepanu juhitud tähtsamatele allikatele, iseloomustades nende seisukorda üldjoontes. Sisuliselt võib väeosa ajaloo käsitletavaid küsimusi jaotada kahte ossa:

1. Organisatsioonilise iseloomuga ja väeosa sisemist elu puudutavad küsimused ja
2. väeosa sõjategevus.

### 1. Organisatsioonilise iseloomuga ja väeosa sisemist elu puudutavad küsimused.

#### a) Väeosa formeerimine.

Väeosa ajaloo koostajal kõigepealt tuleb selgitada väeosa formeerimise küsimus. Selle aluseks oli kas suusõnalik või kirjalik käsk. Uurija ülesandeks on aluse leidmine, mille põhjal formeerimisele asuti. See ei ole aga igal juhul hõlpus, kui arvesse võtta puudulikku materjali Vabadusesõja algpää-

vilt. Formeerimise aluseks olnud kirjaliku käsu võiks ajaloo raamatus kas tekstis ülesvõttena või raamatu lisas ära kirjata tuua. Edasi peaks uurija selgitama, kus ja millal asuti väeosa formeerimisele ning kuidas see edenes. Tähtsad siin juures on need asjaolud, mis soodustasid või takistasid formeerimist. Ajaloo koostaja ülesandeks on restaureerida tõetruult see olukord, milles formeerimine läbi viidi.

Meil enamjagu väeosi Vabadusesõja alul vaevalt said formeerimisele asuda, kui neil tuli juba väeliinil vaenlasega võitlusse astuda. Seega sõjategevus tunduvat mõjutas formeerimiskäiku.

Tähtsamaks materjaliks väeosa formeerimise uurimiseks on selle päevakäsud, peale selle muud arhivaalid ja kirjandus.

#### b) O r g a n i s a t s i o o n .

Formeerimise küsimust käsitledes pöörab väeosa ajaloo uurija kohe kokku küsimusega, mis sellega lähedalt seotud, nimelt väeosa organisatsiooniga. Väeosa kinnitatud koosseis määrab kindlaks organisatsiooni kaugemad piirid, millistes formeerimine pidi läbi viidama. Uurija peaks siis ka need piirid esile tooma ja ära näitama nii kogu väeosa kui ka tema allüksuste organisatsiooni, näiteks jalaväe polgus pataljoni, roodu, komando ja rühma oma. Väga näitlik on organisatsiooni graafilise kujutis, nagu „Sõduri“ sellesisulistest artiklites on toodud.

Organisatsioon ei püsinud meil kogu aja stabiilsena ka väeosa piirides; ta muutus sõja nõuetest tingituna. On loomulik nende muudatuste äramärkimine kogu sõja kestel, käsitledes ka põhjusi, mis selle esile kutsusid. Organisatsiooni küsimust jälgides ei tohi uurija unustada ka väeosa operatiivset alluvust. Allikateks organisatsiooni uurimiseks on nii väeosa omad kui ka Ülemjuhataja Staabi Korraldusvalitsuse toimikud ja väeosa päevakäsud.

#### c) K o m p l e k t e e r i m i n e .

Väeosa formeerimise küsimusega on õige lähedalt seotud ka komplekteerimise küsimus. Vabadusesõja alul algas väeosade komplekteerimine vabatahtlikkudega, neile lisaks said väeosad kaitseliitlasi ja kooliõpilasi; hiljem tulid mobiliseeritud mehed. Kõik need kategooriad tuleks näidata eraldi. Mobiliseeritud mehi said väeosad alul maakondade rahvaväeülemate kaudu, hiljem tagavaraväeosadest. Neid asjaolusid tuleks silmas pidada, käsitledes küsimust, kust ja kuipalju mehi sai väeosa komplekteerimiseks.

Komplekteerimise küsimuse käsitlemisel tuleks eraldada juhtide — ohvitseride ja allohvitseride — küsimust sõdurite omast. Tuleks ära näidata juhtide komplekteerimise allikad. Ei ole tähtsusetu ka juhtide territoriaalne koosseis ja elukutse. Nii näiteks oli 9. polk Vabadusesõjas lahingvääratuselt paremaid väeosi, mis suurel määral tingitud sellest, et kaaluv enamus tema juhtidest sõja alupoolel olid kooliõpetajad väeosa lahingtegevuse asukoha lähedusest.

Ka selle ala uurimisel on tähtsad väeosa päevakäsud, Vabadusesõja algajal ka selle maakonna rahvaväe komisjoni toimikud, kust väeossa mehi saadeti.

Nii juhid kui ka sõdurikond Vabadusesõjas olid võrdlemisi mitmekesise sõjalise ettevalmistusega. Oli ka mehi, kes polku jõudmisel veel ei oskanud püssi tarvitada; viimastest moodustati väeosades õpimata-meeste komandod. Väeosa ajaloo koostajal tuleb silmas pidada meeste sõjalise ettevalmistuse tasapinda ja väeosa koosseisu ka selles mõttes hinnata.

#### d) V ä e o s a j u h t i v k o o s s e i s .

Isikliku koosseisu käsitlemisel ei ole tähtsusetu ära tuua vanemate juhtide nimed, alates väeosa ülemaga ja lõpetades kompanite, komandode ning neile vastavate üksuste ülematega, tähendades, mis ajast mis ajani on igaüks neist teatud üksust juhtinud. Need andmed on kasulikud juba uurimise enese kestel eriti neile ajaloo uurijatele, kes ei ole Vabadusesõjast osa võtnud uuritava väeosa koosseisus, silmas pidades, et arhiivmaterjalis leidub rohkesti dokumente, mis kannavad nende kokkuseadjate nime, ametkohta tähendamata, ja seepärast ei ole dokumenti lugedes igakord selge, millise üksuse tegevust ta käsitleb. Lisana tuleks ära tuua kogu väeosa ohvitseride nimestik, tähestiku järjekorras.

Peallikaks on siin väeosa päevakäsud, peale selle ohvitseride nimestikud ja teenistuselehed.

#### e) D i s t s i p l i i n j a m o r a a l — m e e l e o l u .

Rääkides väeosa isiklikust koosseisust, kahtlemata tuleb puudutada ka neid moraalseid tegureid, mis lahingväärtust Vabadusesõjas mõjutanud.

Tähtsama tegurina esineb siin nii juhtide kui ka meeskonna võitlustahe — meeoleolu, selle avaldused sõja üksikutel perioodidel. Uurimuse raskuspunkt küsimuse käsitlemisel peab laskuma põhjustele, mis meeoleolule kas ülendavalt või allakiskuvat mõjusid. Siin tuleks eriti silmas pidada

vaenlase poolt levitatud proklamatsioonide ja vaenlase agentide kihutustöö mõju. Küsimuse käsitlemisel ei tohi unustada sisepoliitilist olukorda riigis, mis kaudselt mõjutab ka rinde-meeskonna meeleolu (Ruhja sündmuste põhjuste selgitamisel tuleb silmas pidada ka rahujuttude mõju 1919. a. kevadtalvel). Sellesse küsimuste gruppi võiks lugeda ka väeosa distsipliini käsitlemist, siis ohvitseride ja sõdurite vahekorra iseloomustust. Ka nende küsimuste käsitlemisel tuleb pearaskus suunida põhjuste uurimustele, mis neid kas eitavalt või jaatavalt mõjutasid.

Andmeid meeleolu kohta dokumentide näol leidub õige vähe. Operatiivettekannetes õige harva leidub andmeid meeleolu kohta ja kui ongi, siis õige üldsisulisi. Rohkem andmeid leidub Kindralstaabi Valitsuse Maakuulamise Osakonna toimikutes sellest ajast, kui tarvilik aparat loodi. Väga väärtuslikud meeleolu jälgimiseks on isiklikud mälestised, eriti need, mis veel sõja päevil kirja pandud (päevikud, erakirjad). Neist on aga võrdlemisi vähe trükitis avaldatud, vähe ka Vabadusesõja arhiivi sattunud.

#### f) Väeosa varustamine.

Väeosa võitlustahe — meeleolu ja ühes sellega ka tema lahingväärtus on suurel määral tingitud nii juhtide kui ka meeskonna füüsilisest heaolust. Nii tuleb väeosa ajaloo uurijal valgustada ka varustamise küsimust ja selles loomulikult mitte ükski neid tegureid, mis mõjutasid sõduri füüsilist heaolu, vaid ka võitluseabinõusid.

Väeosa varustamise ja majandusliku olukorra käsitlemisel on otstarbekohane teha seda üksikute alade järele:

- a) väeosa toidustamine (tuua ka toidunormid);
- b) riidevarustus, jalanõud, pesu, rakmed;
- c) relvastus (mitmesugused tarvitused olnud süsteemid) ja laskemoon;
- d) tehniline varustus (sideabinõud, kae-vurabinõud jne.);
- e) väeosa rahaline seisukord (tuua ka palganormid);
- f) väeosa mõjutustingimused;
- g) voor — selle seisukord.

Siin nimetatud küsimused nende põhjalikul käsitlemisel moodustavad igaüks omaette pika uurimuse ka ühe väeosa piirides. Arvestades tingimusi, millistes väeosa ajaloo uurijal tuleb töötada, vaevalt läheb korda uurida neid küsimusi üksikasjalikult

ja seepärast tuleb piirduda vahest kõige iseloomulikuma esile toomisega, pidades silmas väeosa varustamisel ette tulnud puudusi ja raskusi, mis mõjutasid varustamist ja sellega ühtlasi ka sõjategevust. Väeosa-de toidustamise küsimusel tuleks silmas pidada seda abi, mis üksused said kohalikkude tagavarade kasutamisel. Riietega ja jalanõudega varustamisel ei saa nimetamata jätta, et riiklikkude tagavarade puudusel Vabadusesõja ajal pidid mehed ilmuma oma riides, millest muuseas tingitud väeosade õige kirju koosseis vormi mõttes. Riidevarustust rahvaväele pidid andma ka omavalitsused, seda muuretsesid ka teised organisatsioonid („Ühistöö“). Relvade puudus, nende mitmekesised süsteemid ja sellest tingitud raskused laskemoonaga varustamisel, tehniliste abinõude puudus, eriti side alal — need väärivad äramärkimist vastavate andmete esile toomisega.

Varustamise küsimuse käsitlemisel ei ole tähtsusetu äramärkida allikad, kust väeosa mingisugust varustust saanud. Väga tähtsaks allikaks osutus siin vaenlaselt võetud sõjasaak, mis tuleks tingimata registreerida. Allikaks väeosa varustamise küsimuse uurimisel on majanduslikud päevakäsud, kirjavahetus ja raamatud.

#### g) Tervishoidlikud olud. Kaotused.

Väeosa ajaloo ei saa mööda minna tervishoidlikkude olude käsitlemisest. Selle juures eeskätt tuleks valgustada arstiabi korraldamist väeosas. Tuleks kirjeldada ka väeosa sanitarolusid kogu sõja kestel, äramärkides üksikud perioodid, mil järsud muudatused väeosa terviselises seisukorras esile kerkisid, tuues ette põhjusi, mis neid esile kutsusid. Väeosa tervishoidlikkude küsimuste käsitlemisel tuleb uurijal kindlaks teha kaotused sõja kestel surnute, haavataute jne. näol. Andmed kaotuste kohta tulevad läbitöötada nimeliselt, ka sõdurite suhtes. Ainult sel teel on võimalik kätte saada usalduseväärset tulemust. Töö tulemuseks oleks väeosa kaotuste nimestik, milles soovitav tuua nimi, päritolu, kaotuse aeg, koht ja langenute matmispaik. Nimestiku võiks paigutada raamatu lõppu lisana. Tervishoidlikkude olude käsitlemisel on allikaks väeosa arsti kirjavahetus, kaotuste kindlakstegemiseks aga päevakäsud, väeosast saadetud teated väekoondise staapi, arsti ja allüksuste ülemate ettekanded, Ülemjuhataja Staabi Korraldusvalitsuse ja Sv. Tervishoiuvalitsuse toimikutes leiduvad andmed.



## h) Kultuuriline töö väeosas.

Edasi väärib äramärkimist väljaõppe jätkamine ja see kultuuriline töö, mida väeosad teostasid lahingute vaheaegadel. Siia kuulub ka väeosa tegevus kehakultuuri ja laskespordi alal ning saavutised kirjanduses ja kunstis. On andmeid, et mõned väeosad andsid välja ajakirja (kalevlaste „Lendav Tattnina“). Mõnes väeosas on välja kujunenud oma lemmiklaulud, isegi oma „hümn“, mille autoriks väeosa ridades teeninud sõjaväelane. Ühesõnaga, väeosa ajaloos tuleks jäädvustada igasugused väeosas esinenud vaimlise kultuuri avaldused.

Mitte väikse tähtsusega ei ole ka väeosa ohvitseride kogu tegevus.

Andmeid eelnimetatud küsimuste kohta leidub väeosa „mitmesuguse sisuga“ kirjavahetuse hulgas.

## i) Traditsioonid.

Suur tähtsus on väeosa traditsioonidel. Nad ei ühenda mitte ainult neid ühiseks perekks, kes väeosas teenivad, vaid ka neid, kes tema ridades on kunagi teeninud. Silmas pidades traditsioonide suurt kasvatuslikku tähtsust, peaks väeosa ajaloost välja jääma need, mis eitavalt mõjuvad, nagu näiteks *joovastavate jookide kultus, mis oli traditsiooniks kujunenud mõnes rahuaegses vene väeosas ja mis sealse pärandusena kippus Vabadusesõja lõpul juuri ajama ka meil. Eitavaid nähteid käsitledes peab uurija selgitama, kuidas nende vastu tagajärjekalt võideldi.*

Meie kaitseväge juhtimise keskorgan (I Eesti diviisi staap) ühes sinna juure kuulunud abiorganitega, neli jalaväe polku, peale selle mõned suurtükiväeosad võivad oma asutamiseajaks lugeda 1917. aastat, suurem hulk väeosi ja asutisi aga Vabadusesõja algpäevi. On arusaadav, et nii lühikese ajaga ei kujunenud laiemaid traditsioone. Rohkem on neid rahuajal kujunenud. Sõjaajast võib ehk säilinud olla lahingtraditsioone.

Tunnustades rahuaja traditsioonide loomise vajadust, milleks mõnel juhul võib leida näpunäiteid (viipeid) Vabadusesõja kogemustest, tuleks materjalide läbitöötamisel silmas pidada kõigepealt väeosa lipu saamisluhu.

On teateid, et 1. ratsapolgul ja veel mõnel väeosal oli lipp Vabadusesõjas. Võib olla, olid ka teised väeosad huvitatud lipu saamisest, mille kohta ehk leidub mõni do-

kument. Lipu enese kohta on tähtis: kelle algatusel ja millal annetatud, lipu kirjeldus, kelle poolt ja millal väeosale üle antud, üleandmise pidustuste kirjeldus; kui sõjas olnud, siis millistest lahingutest osa võtnud.

Ei ole ka tähtsusega selgitada, kas väeosal olid omad iseloomulikud kombesid tähtsamate päevade pühitsemisel ja pühade möödasaatmisel. Esijoones väeosa aastapäeva pühitsemine. Väeosa ajaloos peaks leiduma selgitus, mikspärast just see päev, aga mitte mõni teine valiti aastapäevaks. Võib olla, olid erikombesid väeosa komplekteerimiseks tulnud ohvitseride ja sõdurite vastuvõtuks ja ärasaatmiseks nende lahkumise puhul. Ei ole huvitusega, kuidas võeti vastu ja saadeti mööda väeosades suuremaid pühasid, eriti Jõulupühi lahingolukorras.

## j) Väeosa teened.

Väeosa teened selguvad sõjategevuse kirjeldusest. Eriti tuleks aga allakriipsutada neid, kus väeosa on tagajärjerikkalt teotsenud. Kirjalikud käsud, millega on väeosa silmapaistvat tegevust hinnatud ja allakriipsutatud, peavad seisma aukohal.

Mitte ainult kogu väeosa teened, vaid ka tema ridades teeninute omad tulevad allakriipsutada. Selleks on vaja koostada autasu (Vabaduseristi, tasuta maa, prii-kooli) saanute nimestik.

Kangelasteod, mis eeskujuks võiks olla tulevastele põlvedele, peaks ruumi leidma väeosa ajaloos.

## 2. Väeosa sõjategevus.

Tähtsam koht väeosa ajaloos on sõjategevuse kirjeldusel. Uurija ülesandeks on väeosa sõjaliste sündmuste kindlaks tegemine, selle tõeliku olukorra selgitamine, milles väeosal tuli teotseda. Sündmused väerinnal arenesid väga kiirelt, neid mõjutasid väga mitmesugused põhjused, mille selgitamine ja esiletoomine on uurija ülesandeks. Selleks on vaja läbitöötada kõik väeosa tegevust käsitlevad arhivaalid ja kirjanduses leiduvad andmed.

## a) Üldolukord.

Väeosad Vabadusesõjas teotsesid harilikult mõne väekoondise koosseisus. Väeosa ajaloos uurija ei pääse mööda selle väekoondise üldolukorra selgitamisest, mille koosseisus väeosa teotses. Allikateks selleks on väekoondise staabi kirjakogu. Siinkohal tahaks hoiatada uurijat, et ta ei

laskuks liiga laiaulatuslikku operatiivlasku korra arutluse, mille kõrval väeosa tegevus võib koguni varju jääda. Nii on mõni autor, asudes roodu või rühma Vabadusesõja-aegset tegevust valgustama, kirjeldanud pikalt-laialt üldolukorda kõigil rinnetel, kuna rühma tegevuse kirjeldus selle kõrval on jäänud liiga kahvatuks.

#### b) Olukord väeosa rindel.

Sõjategevust väeosa on alanud enamalt jaolt väekoondise ülemalt saadud ülesande täitmiseks, mis saadud kas kirjaliku või suusõnalise käsu näol. Sellest väljudes tuleb uurijal läbitöötada materjalid, mis annaks lugejale ettekujutuse väeosa ülema käsutuses olevast sõjalisest jõust saadud ülesande täitmiseks. Siin on tähtsad arvulised andmed väeosa lahingjõu suuruse kohta. Neid andmeid püssimeeste ehk täkkide, raskete kuulipildujate, auto-maatpüsside (k.-kuulip.) ja suurtükkide arvu näol pidid väeosad Vabadusesõjas andma igapäev väekoondise staapi. Neid ongi rohkem säilinud diviisi staabi toimikutes, väeosal enesel aga vähe. Väga puudulikud on väeosa allüksuste andmed pataljoni ja roodu lahingjõu koosseisu kohta. Vabadusesõja alul olukorra sunnil olid tihti moodustatud terved väekoondised siit sealt võetud pataljonidest ja roodudest, kuid nende arvulise koosseisu täpne kindlakstegemine tekitab mõnikord ülepääsematuid raskusi (näiteks meie jõud kaitsel Narvajõe joonel Sasekast Joalani, veebruaris-märtsis 1919. a.). Arvulisi andmeid on tihti kasulik koondada tabelisse, väeosa asetus märkida skeemil. Viimane peab olema väeosa piirides küllalt üksikasjalik (roodude ja r.-k. asetus märgitud), kuid sealjuures ülevaatlik.

Juhi käsutada oleva lahingjõu vaatlusel antud olukorras tuleb hinnata ka selle lahingväärtust võitlustahte — meeoleolu seisukohast, tuues esile põhjusi, mis seda mõjutanud. Küsimuse käsitlemisest ja allikatest selleks oli juttu eespool.

Väeosa vastu teetsenud vaenlase jõudude kohta on tähtsad samad andmed, mis oma jõudude kohta. Neid tuleb tuua olukorra valgustamisel niivõrt, kuivõrt oli teada väeosa ülema otsuse võtmisel pärast kõrgemalt saadud ülesannet. Väeosa ülema teada olevad andmed lähevad lahku tegelikust vaenlase jõudude arvust. Tegelikude, hiljem selgunud andmete toomisel tuleb see vastavalt ära märkida. Uurija ei talita õiglaselt, kui ta hindab nii juhi kui ka väeosa tegevust välja minnes andmetest, mis neile ei olnud teada.

Andmeid vaenlasest sisaldavad ettekanDED väeosa allüksuste (pataljoni, roodu) ülematelt. Neid esitati tihti suusõnal. Kirjalikkudest on vähe säilinud. Leidub vaid väeosa ülema ettekandeid väekoondise ülema ja neidki vähe algkujul väeosa oma toimikutes, rohkem väekoondise staabi toimikutes edasiantud telefonogrammide näol, mis mõnikord on vastuvõetud vigaste kohanimedega, puudevate andmetega nende kokkuseadmise koha ja aja kohta.

Uurides väeosa sõjategevust, ei pääse mööda maastiku hinnangust, millel tegevus arenes. Selle juures peab uurija alati silmas pidama kaht asja: väeüksuse suurust ja antud ülesannet. Maastiku kirjeldus meie vabadusesõja-aegse jalaväe polgu kaitselõigust või pealetungiribas erineb tunduvalt kirjeldusest roodu või rühma piires. Teiselt poolt, kaitselõigu maastiku kirjeldusel tuleb allakriipsutada mõningaid maastiku elemente, mis rännakul hoopis väikse tähtsusega ja vastuoksa. Kirjeldus võiks olla lühike ja piirduda ainult kõige iseloomulikimate, tegevust mõjutanud maastiku elementide esile toomisega.

Aluseks maastiku hinnanguks üldjoontes on vastava mõdduline kaart, kuid ta ei asenda isiklikku ülevaadet, mis loob selge ettekujutuse teatud kohas arenenud lahingust. Maastiku ülevaade pärast materjali läbitöötamist elustab meie silmis juba aastate eest möödunud tegevuse. Kuid ka maastiku ülevaatel kohapeal tuleb silmas pidada, et ta on vahepeal tunduvalt muutunud. Näiteks maastik Laagna as. ümbruses: asundusest umbes  $\frac{1}{2}$  km loodepool asunud tihe kasemetsa-salu, kuhu oli suunitud vaenlase esimene pealetung 18. I 1919., on maha raiatud; asundusest kagu pool asunud võsastik, mis ulatas kuni pargi servani ja võimaldas vaenlasele varjatud lähenemist, on puhastatud; selle asemel on nüüd lage heinamaa; on kerkinud uusi ehitusi asunikude elamute ja sinna juurde kuuluvate kõrvalhoonete näol. Kõiki selliseid muudatusi peab arvestama ka väeosa ajaloo uurija.

Andmeid olukorra kohta, nagu eelpool toodud, peab sisaldama iga lahingtegevuse kirjeldus. See ei ole tähtis mitte ükski väeosa ajaloo uurijale, vaid ka kõigile neile, kes ajakirjanduses, eriti aga „Sõduri“ veergudel oma sõjamälestusi avaldavad. Neli ei ole aga erilist tarvidust maastikule sõitmiseks. Heites pilgu kaardile, elustub ka maastik.

Olukord sõjas muutub väga kiiresti. Lahingukäigu uurimisel uurija ülesandeks ongi nende muudatuste jälgimine ja esile-

toomine, mis tegevust mõjutasid. Selle juures võib kerkida küsimus, millal on vaja korrata uuesti olukorra hinnangut kogu ulatuses, millal anda jälle läbitõige. Seda tuleks teha iga ettevõetud operatsiooni eel ja ka selle läbiviimise kestel, milleks käsitleda ainult neid elemente, mis vahepeal muutunud, nagu oma ja vaenlase jõud ja kui tegevus edasi on liikunud ka koha mõttes, siis hinnata ka maastikku. Olukorra hinnanguks võib tekkida tarvidus ka lahingu läbiviimisel, nagu näiteks Võnnu — Ronneburgi lahingus 22. VI 1919.

### c) Lahingukäik.

Lahingukäigu jälgimiseks, mis arenes juhi otsuse kohaselt antud käskude ja korralduste täitmiseks, on vajalikud juba eespool nimetatud nii alluvate juhtide kui ka väeosa ülema ettekanded ja korraldused. Nende käsitlemisel peab uurija silmas pidama, et mitte kõik käsud alluvatele, mitte kõik ettekanded juhile ei jõudnud kohale õigeaks ajaks. Tähtsaks allikaks on ka väeosa ja tema allüksuste sõjategevuse pävaraamatud. Lahingu ajal kirjutatud ettekandega ja käsuga võrreldes esineb pävaraamat juba teisejärgu tähtsusega materjalina, kuna ta on koostatud pärast lahingut, mõnikord kaua tagant järele ja teatud osa isegi pärast Vabadusesõda. Sellest on tingitud ka nende väärtus.

Lahingukäigu uurimuse tulemusena esineb selle kirjeldus alluvate juhtide ja väeosa ülema tegevuse kronoloogilise esitluse näol. Peale sündmuste käigu peab ta sisaldama andmeid väeosa saavutustest lahingus, näiteks teatud maa-ala või asula vallutamisest, andmeid võetud sõjasaagi ja vangide, oma vägede kaotuste kohta. Kirjelduses peavad aset leidma ka isikute nimed, kel lahingu edukaks kordaminekuks erilisi teeneid, kuigi need pole leidnud vastavat hinnangut autasu määramise näol. Kirjelduse selgus ja piltlikkus oleneb suurel määral autori oskusest oma mõtteid lühidates lausetes elavalt edasi anda. Igal juhul olgu uurija püüdeks väeosa sündmuste tõetruu edasiandmine.

Uurimiseks vajalikkude allikate kohta, eriti operatiivküsimuste lahendamisel, tahaksin kokkuvõttes tähendada, et väeosa sõjategevust käsitlevad dokumendid ei asu kaugeltki mitte kõik väeosa oma toimikutes. Mõnel väeosal, näiteks 3. polk, on neid oma toimikutes niivõrt vähe, et sõjategevuse jälgimine võimalik ei ole. Dokumente leidub aga selle väekoondise staabi toimikutes, millele väeosa allus, kuna nende arhiiv

on paremini alal hoidunud, kui väeosa omad. Peale selle leidub dokumente ka naabruses teotsenud väeosa toimikutes, kuhu nad said kas informatsiooni otstarbel või koostöö tõttu. Jalaväeosade ajaloo koostajad ei tohi ära unustada ka suurtükiväeüksuste arhivaale, ja vastuoksa — suurtükiväeosade ajaloo uurijad jalaväeosade kirjakogusid. Nad teotsesid koos ja toetasid sõjas üksteist, neil tuleb ka üksteise materjale uurida. Peale ametlikkude allikate on tähtsaks materjaliks ka kirjandus ja ajakirjandus, eriti vabadusesõjaaegne, siis isiklikud mälestised ja memuaarid.

Tähtsamad allikad kirjakogude näol on koondatud Vabadusesõja Ajaloo Komitee arhiivi. Samasse on kogutud ka Vabadusesõda käsitlev kirjandus raamatute ja tähtsamate vabadusesõjaaegsete ajalehtede ja ajakirjade näol. Osa ajalehti ja koguteoseid on jõutud juba bibliograferida.

### Väeosa ajaloo konstruktsiooni küsimus.

Eeltoodud kirjutises on üles seatud küsimusi, mida tuleks käsitleda väeosa ajaloo ja vastavate küsimuste käsitlemisel on juhitud tähelepanu ka allikatele. Väeosa ajaloo üldise konstruktsiooni küsimust ei ole temas püütudki lahendada, kuna ajakirja artiklis tundub ta liiga teoreetilisena. Iga väeosa saamiseloos ja tegevuses on teatud omapära, mis tingitud nendest oludest ja viimaste iseäraldustest, milles väeosa sündis ja teotses. See omapära vajutab oma pitsati ka kogu väeosa ajaloo konstruktsioonile. Arvan, et väeosa ajaloo materjali läbitöötajal uurimise lõppedes valmib ka kava, kuidas kogu väeosa sünni, elu ja sõjategevust käsitlevat materjali esitada lugejale süstematiseeritult loogilises järjekorras.

Sõjategevuse kirjelduse konstruktsiooni kohta tahaksin siiski ära märkida, et kirjelduse kava ei saa uurija koostada varem, kui sõjalisi sündmusi käsitlev materjal läbitöötatud. Selle järele alles kujunevad peatükid ja nende alajaotused. Jaotused esineks ajaliste perioodidena, mis moodustasid väeosa tegevuses teatud terviku. Nii võiks väeosal, kes teotsenud Vabadusesõja algusest Narva rindel, ajaloo üheks perioodiks olla tegevus sõja algusest kuni Vabadusesõja pöördepunktini 1919. a. jaanuaris. Järgmine periood — osavõtt Põhja-Eesti vabastamisest, järgmine — kaitselahingud Narvajõe joonel jne. Iga selline periood jaguneks veel alajaotustesse vastavalt sündmustele ja lahingutele, mis algatud kas väeosa enese või vastase poolt.

Ka üksikud väiksemaulatuslikud retked ja ettevõtted peaksid leidma valgustamist, kui neis leidub sündmusi, mis võiks olla eeskujuks järeltulevaile, olgugi et sündmus kas oma ulatuse või saavutatud tagajärgede tõttu ei avaldanud tähelepandavat mõju rinde seisukorrale.

Puudutades väeosa ajaloo konstruktiooni küsimust, ei ole üleliigne tutvustada asjast huvitatuid küsimusega, kuidas see lahendus leidnud mujal. Saksa väeosade tegevuse kirjeldused Maailmasõjas nii konstruktiooni mõttes kui ka aine käsitlusest ei paku meile midagi huvitavat. Need olid vanad väeosad, astusid sõtta väljakujunenud kindla organisatsiooniga. Meie olud olid hoopis erinevad. Need olid sarnased teistele uutele riikidele, kes kujunenud endisel Vene riigi maa-alal. Nende hulgas väärib tähelepanu Poola 1. leegionide polgu ajalugu\*), mille konstruktiooni kujundamisest on osa võtnud ka Poola Sõjaajaloo Büroo. See 1127-leheküljeline ajaloo raamat on büroo poolt soovitatud eeskujuks teistele väeosade ajalugude koostajale. Arvan, et asjast huvitatuil on kasulik tutvuda tema konstruktiooniga, mis üldjoontes järgmine.

Teos koosneb kahest ühe köitena esinevast jaost ja on pühendatud marssal Josef Pilsudskile. Mottona on toodud väljavõte „komendant“ J. Pilsudski käsust 5. VI. 1915. a. Saatesõna on kirjutanud diviisi kindral Smigly-Rydz.

Esimene jagu kannab pealkirja: „Teel iseseisvusele“. Ta käsitleb 16. leheküljel poola sõjalise organisatsiooni („strzelcy“) tekkimist enne Maailmasõda, polgu moodustamist 1914. a. ja osavõttu Maailmasõjast kuni laialisaatamiseni sakslaste poolt.

Teine jagu kannab pealkirja „Iseseisval kodumaal“. Ta annab ülevaate väeosa tööst ja tegevusest 1918. a. sügisest kuni Poola-Vene sõja lõpuni. Teine jagu koosneb 4 osast, mis omakord jagunevad peatükki-desse.

Esimene osa kannab pealkirja: „Organisatsiooniline ülevaade“ ja koosneb 5 peatükist. Nende sisu juures on huvitav peatuda vähe pikemalt.

I peatüki pealkirjaks on „1. leegionide polgu uuestisünd“. Ta käsitleb väeosa formeerimist kuni sõjategevuse alguseni 13. IV. 1919. Alul on kirjeldatud formeerimisega ühenduses olevaid sündmusi, selle järele toodud andmeid polgu juhtiva ja ar-

vulise koosseisu kohta, antud ülevaade meeskonna väljaõppest ja varustuse seisukorrast: relvastusest, riidevarustusest, toidustamisest. Lõpuks väeosa üldiseks iseloomustuseks on hinnatud ohvitseride, allohvitseride ja sõdurite koosseisu.

II peatükk kannab pealkirja „Polk sõja ajal“. Selles on toodud väeosa juhtiv koosseis nimeliselt kogu sõja kestel, alates väeosa ülematega, lõpetades roodude ja komandode ülematega.

Järgmiseks on toodud väeosa ohvitseride, allohvitseride ja sõdurite arv aastate kaupa võimalust mööda iga kuu 1., 11. ja 21. päevaks. Samas on toodud ka kogu väeosa kaotusi aja järele, mille kestel oli elavam sõjategevus. Edasi on käsitatud väeosa komplekteerimist sõja kestel, siis varustust ja varustamist relvadega, riietega, toiduga.

Järgmiseks on ära märgitud tähtsamad muudatused väeosa organisatsioonis sõja kestel ja väljaõpe. Edasi on käsitatud abiteenistuste tegevust sõjas: side, pioner, majandus, relvade korrashoiu, sanitar-alal ning polgu õpetaja ja voori tegevust.

Lõpuks on toodud väeosa üldine iseloomustus kogu sõja aja kohta. Sama peatüki lõppu on paigutatud ka polgu tagavarapataljoni tegevuse ülevaade.

III peatükk kannab pealkirja „Kultuur ja haridus“. Siin on toodud andmeid polgus sõja ajal tehtud haridustöö kohta ning antud ülevaade kultuur-organisatsioonide tegevusest, millistena on esinenud: teater, väeosa ühistegelise asutis (polgu peo tegevus), spordiklubi ja orkester. Peatüki lõpus on toodud ohvitseride nimestik 1918.—1920. a. tähestiku järele.

R a a m a t u t e i n e o s a käsitleb polgu sõjategevust 1919. a., kolmas osa — 1920. a. Kumbki osa koosneb 10 peatükist, viimased lahingute kirjeldustest.

Peatükid kannavad harilikult nende operatsioonide nimetusi, millest polk osa võtnud, nii näiteks 2. osa I peatükk kannab pealkirja: „Läti kampaania „Tali“ („Zima“) ja peatüki esimene osa — „Dünaburgi vallutamise“. III peatükk — „Kiievi kaitsmisel“.

Toon siinkohal ka näitena kava ühest 36. leheküljele mahutatud lahingukirjelduse kavast, mis tõlkes järgmine:

L a h i n g P o l i s z c z y n ' i a l l .

Üldolukord.

Maastik ja ilmastik.

Rännak Dagdani.

Olukord Dagda all.

\*) Borkiewicz, A. J., major. Dzieje 1-go polku piechoty legjonow. Wojskowe Biuro Historyczne. Warszawa 1929. a., 1127 lhk.

Tegevuse kava.  
Lahing Starõi Zegotovi all.  
Polgu parema tiiva võitlused.  
Esimene pealetung Poliszczyn'ile.  
Poliszczyn'i vallutamise.  
Venelaste vastupealetung.  
Noorem-leitnant Sobolty retk.  
Poliszczyn'i lahingu tagajärjed.  
Kirjeldust selgitavad 3 skeemi.

Lõpuks — raamatu neljas osa kannab pealkirja: „Polgu kuldraamat“.

Selles on toodud n. n. „kaadrikompani“ (oli aluseks polgu moodustamisel) ohvitseride ja sõdurite nimestikud (7+127 nime, 128—130 kindlaks tegemata) ühes 20-realise sissejuhatava kirjeldusega.

Järgneb polgu lippude saamislugu ja ülesvõtted neist ning ühe lahingu mälestussamba pilt.

Edasi on toodud lahingus langenud ja haavadesse surnud ning haavatute nimestik. Järgnevad 1914—16. a. „Virtuti Militari“ ristide saanute nimestik (213 nime), mille järel 87 ristisaaja kangelasteo kirjeldust 1918.—1920. aastast. Peale selle on toodud „Kryz Walecznych“ saanute nimestikud 1914.—16. a. ja 1919.—20. a., viimases 557 nime.

Lõpuks on toodud polgu sõdurite laule ühes nootidega.

Raamatus on teksti selgituseks hulk sel-

geid ülevaatlikke skeeme ja rohkesti sisukohaseid ülesvõtteid.

### Kokkuvõte.

Eeltoodud kirjutises on üles seatud küsimusi, mida tuleks käsitleda väeosa Vabadusesõja ajaloo ja puudutatud ka ajaloo konstruksiooni küsimust põhjusel, et ei tuldaks arvamisele, nagu oleks vaja loetletud küsimusi väeosa ajalooruumatus esitada lugejale samas järjekorras, nagu neid käsitletud käesolevas artiklis „Sõduri“ veergudel. Väeosa ajaloo uurijal peavad teada olema küsimused, mida ta kavatses valgustada, kuid ajaloo raamatu lõplik konstruksioon kujuneb pärast materjali läbitöötamist. Õpetliku näitena esineb Poola 1. leegionide polgu ajaloo konstruksioon.

Esitatud artiklist selgub ka, et väeosa ajaloo koostajal tuleb läbitöötada hulk toorest materjali ametlike kirjanduste, kirjanduse ja ajakirjanduse näol, mis nõuab uurijalt kehtvat, püsivat tööd. Hea tahte juures ei tekita see aga mingit ülepääsmatut raskust. Nüüd talve tulekul võtku väeosad oma ajaloo koostamise küsimus tõsiselt käsile.

Millega peaks algama väeosa ajaloo uurija ja kuidas materjali läbi töötama — need küsimused kuuluvad sõjaajaloo meetoodika alasse. Sellega peab tuttav olema ka väeosa sõjaajaloo koostaja.

## Kooliõpilaste osa Vabadusesõjas. \*)

K. Tuvikene.

### VIII. Üliõpilaskond Vabadusesõjas.\*\*)

Eesti üliõpilaskond on alati soojalt suhtunud rahvuslikku eesmärki taotlevale liikumisele ja sammunud selle eesotsas.

Ka Vabadusesõjast asub ta innukalt võtma osa nii pea, kui talle saab teatavaks noore riigi katastroofilise seisukord.

Korp. „Frat. Estica“, mis tol ajal oli teiste eesti üliõpilaste organisatsioonide boikoti all okupatsiooni ajal saksastatud Tartu ülikoolis õppimise jätkamise eest, võtab 25. novembril 1918. a. erakorraliselt kokku kutsutud koosolekul vastu järgmise resolutsiooni:

„Frat. Estica“ konvent leiab, et praegune poliitiline seisukord ja Eestimaa kaitsemise võimalus seda tungivalt nõuab, et võimalikult igaüks vaba Eesti rahva poeg ohverdaks end isamaa kaitseks, ja sellepärast pöörab Fraternitas Estica Konvent

tungiva palvega oma tegev- ja lihtliikmete poole võimalikult homme juba rahvaväkke vabatahtlikult astuda.“

Selle täitmiseks astuvad järgmisel päeval kõik Tartus viibivad Frat. Estica tegev- ja lihtliikmed vabatahtlikkudena rahvaväkke.

26. novembril astub kokku kõigi Tartu Eesti üliõpilasteorganisatsioonide (välja arvatud Frat. Estica) Asemikkude Kogu, kus võetakse vastu järgmine resolutsioon:

„Asemikkude Kogu ära tundes silmapilgu tõsidust ja hädaohtu, mis ähvardamas meie noort vabadust, otsustas omal istumisel 26. nov. 1918. a. kõiki üliõpilasi üles kutsuda vabatahtlikult astuma rahvaväkke, üksikuile organisatsioonidele vabaks jättes kohustada oma liikmeid sisse astuma. Asemikkude Kogu loodab, et ükski vaba üliõpilane, kellel meie Vabariigi saatus kallid, ei unusta oma püha kohustust kodumaa ja enese vastu.“

27. novembril tuleb 92 üliõpilast üldisele eesti üliõpilaste nõupidamisele, kus kaalutakse küsi-

\*) Vaata „Sõdur“ nr. 31—40 s. a.

\*\*\*) 1930. a. „Üliõpilasteleht“ nr. 14 andmetel.

musi, kas astuda otsekohe in corpore rahvaväkke, või minna esiteks maale agiteerima rahvaväkke astumise kasuks. Otsustatakse minna maale agiteerima, kuid selle tingimusega, et kõik peavad vabatahtlikult rahvaväkke astuma enne sunduslikku mobilisatsiooni. Ühtlasi delegeritakse üks kaasvõitleja Riiga sealsetele eesti üliõpilastele Tartu üliõpilaskonna otsust teatavaks tegema.

Riia eesti üliõpilaskonna otsus väljendub järgmises teadaandes:

„Riia eesti üliõpilaste üldine koosolek 30. XI 1918 võttis järgmise resolutsiooni vastu:

1) Viibimata astuda eesti rahvaväkke ja anda end otsekohe härra sõjaministri käsutada.

2) Kokkutuleku kohaks ja ajaks määratakse spordiselts „Kalevi“ ruumid, Tallinnas, „Estonia“ teatrimajas neljapäeval, 5. detsembril kell 8 õhtul.

Kutsutakse kõiki eesti üliõpilasi selle resolutsiooniga ühinema. Lähemaid teateid saab korp! Vironiast (Dorpater Str. 55-a, krt. 12) ja Riia eesti üliõpilaste seltsist (Dorpater Str. 32/35, krt. 38) — teisipäevani.

Koosoleku juhataja *Joh. Kaiv*,  
Tartu üliõp. org. asem. kogu esitaja.  
Protokolli kirjutanud *V. Grünfeldt*,  
Vironus.“

5. detsembril on „Kalevi“ ruumides koos hulk Riia üliõpilasi, kes otsekohe vabatahtlikkudena astuvad mitmesugustesse rahvaväe osadesse.

Andmete järgi, mis paistavad õige puudulik-kudena, on üksikutest organisatsioonidest üliõpilased Vabadusesõjast võtnud osa järgmiselt:

|                             | Osavõtnu-<br>te arv | Nendest la-<br>hing. lang. |
|-----------------------------|---------------------|----------------------------|
| 1) EÜS-ist — suur enamus    | 13                  |                            |
| 2) Korp! „Vironiast“        | 80                  | 6                          |
| 3) EÜS ühendusest — üksikud | —                   |                            |
| 4) Korp! „Frat. Esticist“   | 77                  | 3                          |
| 5) „ „Sakalast“             | 59                  | 2                          |
| 6) „ „Ugalast“              | 22 + suur.          |                            |
|                             | osa lihtliikmeid    | 2                          |
| 7) „ „Fr. Livienisest“      | 20                  | —                          |

Kokku: 258 + 26  
teadmata arv.

Olgugi, et sõjast osavõtnute arv ei ole täpsalt teada, võib siiski oletada, et see kindlasti oli üle 300.

Säärase oletuse õigustab juba üksipäinis EÜS-ist suur langenute arv (13), mille põhjal võib väita, et EÜS-ist sõjast osavõtnuid võis olla vähemalt 70—100 meest.

Ülaltoodust nähtub, kui suure vaimustusega tõttas eesti üliõpilaskond appi Eesti riigi rajamisetööle siis, kui häda oli kõige suurem.

Lugejale võib paista, et 300 ulatav sõjast osavõtnute arv ei ole ju kuigi suur, võrreldes Vabadusesõjale järgnenud aastatel kuni 5000 ulatanud üliõpilasperega. Lubatagu siin kohal tähendada, et tol korral eesti üliõpilaste arvu võis lugeda ainult sadadega ja mitte tuhandetega. Sellepärast peab uskuma, et juba 300 meest oli arvatavasti enamuse ehk vähemalt selle lähedale ulatuv arv tolaeagsest eesti üliõpilaskonnast.

Üliõpilased rahvaväes olid Eestit ja oma rahvast armastav element, kes oli valmis kõik ohverdama tema parema tuleviku eest. Nemad olid just kui õigeaegne vastumürk mürgitatud organismile, mis selleta oli suures mürgitusse suremise ohus.

#### IX. Kokkuvõte.

Riigi ja sõjaväe juhtkonna tegevuse kõrval oli üliõpilaste ja kooliõpilaste poolt etendatud osa Vabadusesõjas suur ja tähtis:

1) Nad olid esimesed vabatahtlikud, kes ruttasid 11. novembril 1918. a. tegevusse asunud Ajutist Valitsust sõjaväe ja kaitseliidu ridades toetama.

2) Nad moodustasid esialgse aluse või kandva osa järgmiste väeosade esialgses lahingkoosseisus:

— Kuperjanovi partisanide pataljonis,  
— Tartu vabatahtlikkude pataljonis (hiljem 8. jalaväe polk),

— Paide pataljonis (hiljem 7. jalav. polk),

— Skouts roodus (hiljem Skouts pataljon),

— Viljandi vabatahtlikkude pataljonis (hiljem Sakala partisanide pataljon),

— L.-r. soomusrong nr. 3 (kuid väga palju oli üliõpilasi ja kooliõpilasi ka L.-r. soomusrongi nr. nr. 1 ja 2 ja K.-r. soomusrongi nr. 1 esialgses lahingkoosseisus),

— Viru kaitseliidu palgalises roodus ja

— II diviisi staabi komandandi roodus.

3) Nad võtsid vabatahtlikkudena vapralt osa juba esimesest Vabadusesõja lahingust Narva ees 28. novembril 1918. a., kus nende arv moodustab  $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$  kõigist lahingust osavõtjate arvust.

4) Nad olid isamaaliselt ja rahvuslikult mõtlev kontingent, kes koos rahva ja sõjaväe juhtidega jäid suurimal ja raskemal katsumisajal truuks oma aatele siis, kui rõhuv osa seltskonnast (kes veel hiljuti, Ajutise Valitsuse tööle asumisel, Eesti iseseisvusest vaimustus), oli noorele Vabariigile selja pööranud ja hirmuga ootas vääramatut saatust.

5) Sõjaväe ja kaitseliidu ridades olid nemad ustavam, vapraim, distsiplineerituim ja elurõõmsaim element, kelle eeskuju alati positiivselt mõjutas kaasvõitlejaid.

6) Koondatult kooliõpilaste roodudesse ja pataljonidesse moodustasid nad oma asukohades ustavad ja tugevad garnisonid, kust veel mitmel korral, kriitilistel aegadel, saadeti abi sõjaliinile.

Vabadusesõja kestusel on sõjaväe ridades teeninud kuni 5000 kooliõpilast ja üle 300 üliõpilase. Nendest on lahingutest võtnud osa üle 1200 kooliõpilase ja pea kõik 300 üliõpilast. Langenute arvu ei ole mul seni õnnestunud täpsalt kindlaks teha, kuid kaudsetel andmetel ulatub ta kooliõpilaste keskel kindlasti 100 ligidale ja üliõpilaste hulgas 26. Umbes pooled lahingutest osavõtnud on saanud autasuks prii kooli, Vabaduseristi või tasuta maa.

Nii on üliõpilased ja kooliõpilased Eesti riigi loomistööst ja Vabadusesõjast võtnud väärikalt osa.

Jäägu nende vabadusesõjaegne tegevus praegusele ja tulevaste põlvete koolinoorsoole õilsaks eeskujuks ja teetähistajaks, et ta ka tuleviku eluvõitlusis võiks esineda eelkäinute vääriksena.

Sellega lõpeb lühike kokkuvõtte kooliõpilaste tegevusest Vabadusesõjas.

Kirjutiste alguses (v. „Sõdur“ nr. 31, 32, lehekülj 852) tähendasin, et kirjutise ainuke eesmärk ei ole mitte lugejatele täieliku ja igakülgse ülevaate pakkumine kooliõpilaste tegevusest Vabadusesõjas, vaid et tema tähtsamad eesmärgid olid:

- 1) asjaosalistele näidata, millised andmed leiduvad Vabadusesõja Ajaloo Komitee kirjastustes ja
- 2) tühikute täitmiseks ja väärseletuste kõrvaldamiseks asjaosalistelt paluda puuduvaid andmeid.

Ülevaate koostamiseks on kasutatud järgmistest allikatest andmeid:

- 1) Vabadusesõja Ajaloo Komitee kirjastuste dokumente,
- 2) „Sõduris“ ja „Kaitse Kodus“ ilmunud artikleid,
- 2) asjaosaliste kirjalikke dokumente ja mälestusi ning suulisi jutustusi ja
- 4) pealinnas ajalehtedes avaldatud artikleid.

Nendes leiduvad andmed on aga sagedasti väga puudulikud, sellepärast olen täiesti teadlik, et ka antud ülevaade on õige katkendiline ja puudulik, sest temas võivad olla:

- 1) vaatlemata (koguni mainimata) palju tähtsaid sündmusi,
- 2) mõned sündmused valesti edasi antud — tõeloolud on liialdatud või vähendatud,
- 3) mittesobivused ja ebatäpsused arvudes, ajas, ruumis jne.

Need puudused olenevad käsitlevate materjalide iseloomust:

1) Väeosade kirjastused, kust peaks teatud sündmustikkude kohta (millistes tähtsa osa etendasid kooliõpilased) leiduma materjale, ei anna mõnikord mitte midagi.

Nii on Tallinna, Tartu ja Viljandi kooliõpilaste pataljonid igauks jätnud järele umbes 25.000-leheküljelised kirjastused, millistest ligikaudu pool käsitleb „rajaoskonna ala“, kuid operatiivtegevust valgustavaid dokumente ei leidu neis mitte ainustki. Väeosa käsikirjad, mis ometigi peaksid vähemalt väeosa koosseisust ja selle liikumisest andma tõesuurt pildi, ei paku seda ka sugugi mitte. Nii ei leidu Viljandi kooliõpilaste pataljoni käsikirjadest (päevakäskudest), et sellest väeosast keegi Landesvehri sõjas oleks surma või haavata saanud. 1928. a. „Sõduris“ nr. 6/7/8, lk. 179 räägitakse, et „Pärnu kooliõpilaste roodust“ (milline tegelikult kuulus Viljandi kooliõpilaste pataljoni koosseisu ja oli komandeeritud sõjaliniile 6. jalaväe polgu käsutusse), on langenud 4 ja haavata saanud 16 õpuri. Analoogiline on olukord ka Tallinna kooliõpilaste pataljonis ja II diviisi staabi komandandi roodus, kus sõjaväljal surmasaanud ei ole oma väeosa käsikirjadega nimekirjadest maha kustutatud. Väeosad, kelle käsutusse olid sõjaliniile kooliõpilaste allüksused ajutiselt komandeeritud, olid eeskätt huvitatud oma väeosa tegevuse valgustamisest, kuna juurekomandeeritud tegevuse valgustamine jäi loomulikult tahaplaanile.

2) Dokumentid on sisult puudulikud, sest tolleaegsete väeosade käsikirjad, päevaraamatud ja kirjavahetused ei ole kooliõpilasi eraldanud rahvaväelastest ja kaitseväelastest, sellepärast ei ole nende põhjal pea kunagi võimalik kindlaks teha, kui palju ühes või teises

väeosas teenis kooliõpilasi ja millistest lahingutest nad võtsid osa.

3) Kooliõpilaste tegevust käsitlevad dokumentid on laiali paisatud mitmekümnete väeosade kaustadesse. Sarnaste kaustade arv ulatub tuhandetesse ja neis leiduvad dokumente on poole miljoni ümber. Sellepärast ei ole ühel isikul võimalik neid mõne kuu jooksul läbi uurida, neist teha kokkuvõtteid või võtta ära kirju jne. Neid materjale kasutaja peab ette teadma, millise väeosa kirjastustest ta teatud sündmuse kohta võib andmeid leida. Sellele peavad teda aja ja ruumi mõttes juhtima asjaosaliste mälestused.

Loodan, et nüüd lugupeetud lugejad on saanud väheldase ettekujutuse allikatest, nende puudulikkusest ja käsitlemise raskusest.

4) Üksikute isikute mälestused, olgu nad avaldatud sõnas või kirjas, võivad olla samuti puudulikud. Mälestused, millised on kirjutatud sündmustikkude ajajärgul, on kõige väärtuslikumad, kuid nende autorid, kas enda isiku või oma väeosa huvides, kipuvad ka mõnikord kaunis palju liialdama. Hiljem koostatud mälestustes on suuremad eksimused aegade määramisel, kuna sündmustikkude käigu ja tulemuse tõsidus oleneb autori soovist ja objektiivsusest.

Üliõpilaste ja kooliõpilaste tegevus Eesti riigi rajamisel ja Vabadusesõjas on nii suur ja tähtis, et Kaitsevägede staap on otsustanud seda jäädvustada eeskujuks tulevaste põlvete õppivale noorsoole. Kaitsevägede staabi VI osakonna ülesandel olen asunud sellele tööle.

Kirjalikud allikad — ametlikud dokumentid, sõja- ja ajakirjandus — ei suuda kõiki küsimusi tarvilikus ulatuses valgustada. Nemad annavad vaid üksikuid lüüdi ja ka mõned osad sündmustiku ahelast, kuid ei anna mitte enam-vähemgi tervikulist sündmustiku ahelat ennast. Puuduvad osad, puuduvad lüüdi tulevate restaureerida asjaosaliste mälestuste abil. Nende saamiseks pöördun lugupeetud asjaosaliste lugejate poole.

Julgen hellitada lootusi, et Teie, kes olete Eesti rajamise töö nii palju õilsat korda saatnud, tulete appi ka selle õiglasele ja objektiivsele jäädvustamise tööle.

Lubatagu mul veel avaldada mõned soovid, millised hõlbustaksid loodetava kaastöö käsitlemist.

Millises väljenduses see kaastöö?

Tema väljenduses:

- 1) Teil säilinud asjasse puutuvate dokumentide saatmises minu korraldusse. Dokumentidena on siin mõeldud: ametlik kirjavahetus, isiklikud päevaraamatud, erakirjad, päevapiltlikud ülevõtted jne.
- 2) Kirjalikkude mälestuste kokkuseadmistes ja minu korraldusse saatmises.

Dokumentide saatmisel palun ära tähendada, milliseid dokumente soovitakse tingimata saada tagasi.

Ühtlasi kinnitan veel kord, et erakirjades ja päevaraamatutes asjasse mitte puutuvad ja inimeste osad jäävad täieliselt saladusse. Ka palun, et dokumentid, võimalikult kõik, võiksid asi-tõendusena jääda arhiivis alalhoidmiseks.

— Isiklikkude päevaraamatute, erakirjade ja päevapiltlikkude ülevõtete kohta palun teatada, kas neid soovitakse tagasi saada.

Päevapiltl. ülesvõttele lisada juure seletus, mida igaüks neist kujutab ja kuhu nad kuuluvad aja ja ruumi mõttes. Iga ülesvõtte pöördele kirjutada oma nimi.

Kirjalikkude mälestuste koostamisel kerkib üles kaks küsimust:

- 1) millest kirjutada ja
- 2) kuidas kirjeldused koostada, nii et neis käsitlev olukord oleks igale võõrale lugejale arusaadav.

Kirjeldustes palun üldiselt käsitleda järgmisi küsimusi (millest kirjutada):

- 1) kooliõpilaste isamaaline ja rahvusline tegevus koolides (millistes?)  
— viimastel aastatel enne Vene revolutsiooni?  
— revolutsioonist okupatsioonini?  
— okupatsiooni ajal?
- 2) Osavõtmine miilitsast pärast revolutsiooni?
- 3) Osavõtmine okupatsiooniaegsest „Omakaitsest“ (Bürgerwehrist)?
- 4) Teenistus kaitseliidus pärast Ajutise Valitsuse tegevusse astumist, s. o. pärast 11. novembrit 1918. a.?
- 5) Teenistus kaitseväge osades ja osavõtmine sõjategevusest?

Nendele küsimustele vastamisel palun silmaspidada järgmist:

- 1) Näidata kellena esines autor kirjeldatava sündmuse ajal (N kooli n klassi õpilane, N linna n jaoskonna „Omakaitse“ liige, N pataljoni, n roodu n rühma vanem, jaoulem, reamees jne.).
- 2) Näidata sündmuste aeg ja ruum (millal ja kus).

- 3) Asjaosaliste (osavõtjate) õppurite arv ja organisatsioon (mitu roodu, rühma, milliste maakondade ja koolide õppurid jne.).
- 4) Kes olid juhid (rooduülem, rühmaülem).
- 5) Lahinguülesanne.
- 6) Kuidas teostus lahinguülesande täitmine:  
— kas terve rood läks pealtungile (kaitsele)?  
— kes olid naabriväeosadeks paremal ja pahemal?  
— üksikasjalik lahingu arenemine ajas ja ruumis?  
— tulemused (vangid, sõjasaak, vaenlase surnud lahinguväljal; meilt langenute arv nimekirja, haavatud jne.).
- 7) Üksikute kangelaste vägitegade kirjeldused.
- 8) Seesmisest elu-olust väeosas.
- 9) Kooliskäimise korraldus kooliõpilaste roodudes ja pataljonides teenimise ajal.
- 10) Muid, seni puudutamata küsimusi.

Kirjeldused palun koostada kronoloogilises järjekorras harilikkudel kantselei kirjutuspoognatel, millistel jätta vasak äär  $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$  poolepoogna laiusest tühjaks märkmete jaoks. Kirjutise tõepärsust palun kinnitada oma allkirjaga.

Lahke kaastöö palun ära saata aadressil: Tallinna, Pagari t. nr. 1, Vabaduse sõja Ajaloo Komitee, kapten K. Tuvikene.

Kasutan veel võimalust, et ütelda tuhat tänu seni saadetud kaastööde eest ja ütelda ka oma suurim ja soojem tänu neile, kes mõtlevad minul käsilolevat uurimust tulevikus oma lahke kaastööga toetada. (Lõpp.)

## Sõdurite määramisest erialadele ning allüksustesse jalaväeosades.

### A. ÜLDIST.

Sõdurite määramisel erialadele ning allüksustesse nende iseloomu, võimete ja kalduvuste kohaselt, on suur praktiline tähtsus kaitseväge ettevalmistamisel. See:

- hõlbustab ning kiirendab õppetööd;
- tõstab tunduvalt üksuste lahinguväärtust.

Harilikult inimene teeb heameelega — ning loomulikult ka parimate tagajärgedega — seda tööd, millest ta on ühel või teisel põhjusel huvitatud või mis lihtsalt temale meeldib; vastuoksa, ametis, kus ta on sunnitud töötama vastu oma tahtmist, ei suuda ta kunagi anda maksimumi. Nii on see ka kaitseväes: ülesannete täitmisel, mis ei vasta sõduri iseloomuomadustele, võimetele ning kalduvustele, ei jäksa ta saavutada parimat isegi siis mitte, kui ta töötab täie kohusetundega ning oma sügavamata arusaamise järgi.

Teisest küljest väljaõpet on võimalik teostada palju kergema vaevaga siis, kui õppegrupid on moodustatud hariduse ning intelligentsuse poolest enam-vähem ühel tasemel asuvaist õpilasist, sest töö läheb siin palju kiiremini, kuna jäävad ära nõrkade järeleaitamised, mis õpilaste mitmesuguse tasapinna juures on möödapääsematud ja harilikult nõuavad kaunis palju aega,

kujunedes asjatuku kohapeal tammumiseks parematele õpilastele.

Lõpuks ka lahingüksuste: jagude, rühmade jne. moodustamisel on väga tähtis arvestada igat üksikut sõdurit kui inimest, kellel on teatavad füüsilised ja vaimlised omadused. Kk eriti aga rk meeskondades, näiteks, nõutakse muuseas tugevat kehaehitust, mis on tarvilik relvade ja nende juure kuuluva laskemoona edasitoimimiseks lahinguväljal; sidevaatlejailt nõutakse teravat silmanägemist ja kokaks ei kõlba see, kes ei mõista suppi keeta. Üksikute meeste liitmisel jagudesse, rühmadesse jne. on veel tähtis nende haridus, elukoht ja seltskondlik päritolu, sest et siit saavad alguse ja kõvenevad sõdurite vahel sõprussidemed, mis neid köidavad kõrgeväärtuslikkudeks lahingüksusteks.

Nii siis, iga üksiku sõduri iseloomu, võimete ja kalduvuste selgitamine on suure tähtsusega. Normaalselt seda saaks teha meeste individuaalse tundmaõppimisega teenistuseaja vältusel. Kuid see nõuab kaunis palju aega. Lühikese teenistuseaja juures oleks soovitatav, et juba teenistuse alul iga mees saaks määratud oma koha peale, kus ta võiks töötada suurema eduga ning tuua maksimaalset kasu. Belgia sõjaväes on seda küsimust uuritud ja tehtud katseid, millede tulemusena on välja kujunenud mõningad prak-



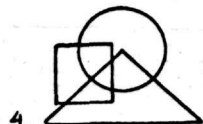
tilised võtted sõdurite iseloomu, võimete ja kalduvuste selgitamiseks teenistuses viibimise algperioodil, kui — aja puudusel — ei saa nende üle veel otsustada vaatluse teel. Nende katsete tagajärgi on avaldatud sõjakirjanduses (B. B. S. M. aug. ja sept. 1931. a.) ja nad pakuvad küllalt huvi ka meile, mispärast siin toome alljärgneva kokkuvõtte ühest sellesisulisest kirjutisest.

**B. ESIALGNE VÄLJAVALIK. \*)**

**I. Üldise intelligentuse katse.**

**1. katse. (Tähelepanu ja tajumine).**

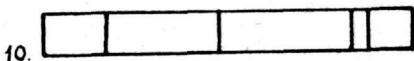
a) Ülesanded. Igale katsealusele sõdurile antakse leht järgmiste ülesannetega.



7. A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P

8. ○ ○ ○ varustaja, laskur, sihtur.

9. 34, 79, 56, 87, 68, 25, 82, 47, 27, 31, 64, 93, 71, 41, 52, 99.



12. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

Joon. nr. 1.

Märkus. Iga õige arvu eest antakse 2 punkti, kokku 24 punkti; katse vältus 5 min.

b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab:

- Vaadelge ringi ülesandes nr. 1; minu käsu järele „täita“ — kuid mitte enne seda — tehke esimesse ringi rist ja kolmandasse ringi number 1. „Täita!“ (Anda aega 5 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 2, kus näete ringides numbreid. Kui ma ütlen „täita“, tõmmake joon esimesest ringist neljanda ringini niiviisi, et ta läheks läbi teise ringi

\*) Väljavalikuid on kaks; neist esimene — esialgne väljavalik — sünnib teenistuseaja alguses ja teine — lõplik valik — 3-da kuu lõpul pärast teenistusse astumist.

pealt ja kolmanda ringi alt. „Täita!“ (5 sek.)

- Vaadelge ruutu ja kolmnurka ü. nr. 3. Käsu järele „täita“, tehke kolmnurka rist niiviisi, et ta ei oleks samal ajal ruudu sees ja kirjutage number 1 nii, et ta oleks ruudus ja kolmnurgas korraga. „Täita!“ (10 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 4 ja kui ma ütlen „täita“, kirjutage ringi number 1 nii, et ta ei oleks samal ajal kolmnurgas või ruudus; peale selle kirjutage kolmnurka ja ringi number 2 sarnaselt, et ta ei satuks ruutu. „Täita!“ (10 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 5. Kui ühe min. vältel kuulipildujast on võimalik välja lasta suurem arv kuule kui vintpüssist, siis käsu järele „täita“, tehke rist teise ringi; kui see pole aga nii, siis kriipsutage alla sõna ei. „Täita!“ (10 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 6. Käsu järele „täita“, kirjutage teise ringi täppis vastus küsimusele: „mitu kuud on aastas?“ Jätke vahele kolmas ring ja kirjutage neljandasse mingisugune arv, mis ei ole täppis samale küsimusele. „Täita!“ (10 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 7. Käsu järele „täita“, tõmmake läbi kriips tähest, mis asub vahetult C ees ja kriipsutage alla järjekorras teine täht H ees. „Täita!“ (10 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 8, kus näete kolm ringi ja kolm sõna. Käsu järele „täita“, kirjutage esimesse ringi esimese sõna esimene täht, teise ringi — teise sõna esimene täht ja kolmandasse ringi — kolmanda sõna viimane täht. „Täita!“ (10 s.)
- Vaadelge ü. nr. 9. Käsu järele „täita“, tõmmake kriips läbi igast arvust, mis on suurem kui 20 ja vähem kui 30. „Täita!“ (15 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 10. Käsu järele „täita“, kirjutage kõige suuremasse ja sellele suuruselt järgmisesse osasse igäühesse number 2 või 3 ja kõige väiksemast suuruselt järgmisesse osasse ükskõik missugune 4 ja 7 vaheline number. „Täita!“ (15 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 11. Käsu järele „täita“, tõmmake läbi kriips igast paarisarvust, mis ei asu ruudus ja igast mittepaarisarvust, mille juures on täht ja mis asub ruudus. „Täita!“ (25 sek.)
- Vaadelge ü. nr. 12. Kui 7 on suurem arv kui 5, siis käsu järele „täita“, tõmmake 6 kriips läbi; kui aga 6 on suurem kui 8, siis kriipsutage alla 7. „Täita!“ (10 sek.)

2. katse. (Sisemine tähelepanu).  
a) Ülesanded. Igale katsealusele antakse leht järgmiste arvudega:

| I   | II  | III |
|-----|-----|-----|
| 263 | 263 | 263 |
| 580 | 580 | 580 |
| 892 | 892 | 892 |
| 971 | 971 | 971 |
| 788 | 788 | 788 |
| 561 | 561 | 561 |
| 393 | 393 | 393 |
| 125 | 125 | 125 |
| 256 | 256 | 256 |
| 472 | 472 | 472 |
| 683 | 683 | 683 |
| 851 | 851 | 851 |

Märkus. Iga õige kolonni eest 6 punkti, kokku 18 punkti; vältus 5 min.

b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab:

- Vaadelge esimest numbrite kolonni; seadke selles kolonnis esinevad arvud järjekorda suuruse järgi, alates kõige väiksemast. (Täitmiseks 1 min.)
- Vaadelge teist numbrite kolonni; kirjutage igale arvule juure veel üks number, nii et nelja numbri summa võrduks 10, 20 või 30. (Täitmiseks 1 min.)
- Vaadelge kolmandat kolonni; arvake kokku järjekorras iga kahe arvu viimased numbrid. (Täitmiseks 1 min.)

3. Katse. (Mõtlemisvõime.)

a) Ülesanded. Igale katsealusele antakse leht järgmiste ülesannetega:

- Kui palju on kokku 21 meest ja 13 meest?
- Kui 24 meest jagada gruppideks 8 mehe kaupa, siis mitu gruppi saab jaotamisel?
- Kui 6 meest 3 päevaga valmistavad 180 m kaevikut, siis mitu meest on tarvis selle töö täitmiseks poole päevaga?
- Ühes kastis on 2 kasti, igaihes neist 3 kasti ja igaihes neist veel 4 kasti. Kui palju on kaste kokku?
- Kui ringi joonistada 3 diameetrit, siis mitmeks osaks jaguneb ring?

Märkus. Iga õige lahendus annab 2 punkti, kokku 10 punkti. Vältus 5 min.

b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab: „Kirjutage vastus igale ülesandele; aega 5 min.“

4. katse. (Loogika.)

a) Ülesanded. Igale katsealusele antakse leht järgmiste küsimustega:

- Kassid on kasulikud loomad, sest et nad: a) püüavad hiiri; b) on armsad; d) kardavad koeri.
- Suvel niisutatakse tänavaid, et: a) värskendada õhku; b) autod ei saaks rikutud; d) vähendada tolmu.
- Külmumisel vesi purustab torustiku, sest et: a) külm vähendab torustiku vastupidavust; b) külmumisel vee maht suureneb; d) jää takistab vee voolamist.
- Paljud inimesed eelistavad autot trammile, sest et: a) auto on tehtud paremast materjalist; b) auto on mugavam; d) trammis on julgeolek väiksem.

Märkus. Iga õige vastuse eest 3 punkti, kokku 12 punkti; vältus 2 min.

b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab: „Igas ülesandes kriipsutage alla 2 vastust, mis teie arvamuse järgi on kõige vähem õiged.“

5. katse. (Ideede assotsiatsioon.)

a) Ülesanded. Igale katsealusele antakse leht järgmise arvude tabeliga: (Vaata ülal.)

Märkus. Iga õieti täidetud viiru eest antakse 2 punkti, kokku 14 punkti. Vältus 5 min.

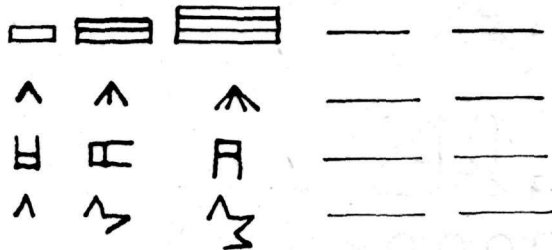
b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab: „Vaadelge arvude tabelit, kus igal horisontaalsel joonel on toodud rida arvusid, mis on teatud kindlas vahekorras üksteisega. Kirjutage iga joone parempoolsele otsale kaks

|    |    |    |    |    |               |
|----|----|----|----|----|---------------|
| 10 | 15 | 20 | 25 | 30 | 35            |
| 8  | 1  | 6  | 1  | 4  | 1             |
| 27 | 27 | 23 | 23 | 19 | 19            |
| 1  | 2  | 4  | 8  | 16 | 32            |
| 19 | 16 | 14 | 11 | 9  | 6             |
| 81 | 27 | 9  | 3  | 1  | $\frac{1}{3}$ |
| 1  | 5  | 9  | 16 | 25 | 36            |

uut arvu, mis täiendaksid tabelis juba tähendatud arvusid. (Täitmiseks 5 min.)

6. katse. (Ideede assotsiatsioon.)

a) Ülesanne. Igale katsealusele antakse leht järgmiste joonistega:



Joon. nr. 2.

Märkus. Iga õige joonise eest 3 punkti, kokku 12 punkti; vältus 5 min.

b) Katse läbiviimine. Katsuja ohvitser käsutab: „Igal horisontaalsel viiuril teie näete rea jooniseid, mis koostatud teatud kindlal viisil. Tehke iga viiru parempoolsele otsale kaks uut joonist, mis kujult täiendaksid juba varem tehtud jooniseid. (Täitmiseks 5 min.)“

#### Katsete üldine organiseerimine.

- Pataljoni katse (4 komp. à umbes 60 meest) vältas kogusummas umbes  $\frac{1}{2}$  korralist tööpäeva, kusjuures ühe kompani katsetamine nõudis ümmarguselt  $\frac{1}{2}$  tundi.
- Katsete üldjuhatajaks oli määratud üks vanem ohvitser väeosast; see kindlustas katsete identisuse ja tagajärgede ühetasase hindamise. Üldjuhatajal oli järelevalve toimekonnana abiks 1 ohvitser ja 3 allohvitseri katsealusest kompanist.
- Tööd kontrolliti ja parandati järelevalve toimekonnalt üldjuhataja juhtimisel. Kontrollijatele anti üldisel koosolekul näpunäiteid töö läbiviimiseks ja igaihele neist lehed katsetel antud ülesannete õige lahendusega. Kontrollijate ülesandeks oli võrrelda katsealustelt antud vastused üldjuhataja lahendusega ja arvestada välja punktide summad.
- Lehed ülesannetega katsealustele valmistati väeosa staabis väljaõppe summade arvel ja läksid maksma 173 fr. 95 (umbes 19 kr. 50 s.) — umbes 800 mehele.

**II. Kehaliste võimete katse.**

Kehalised võimed tehakse kindlaks väeosa arsti poolt vastava eeskirja nõuete kohaselt (Réglement sur l'éducation physique), kusjuures individuaalkaartidele tehakse peale muu erilised märkused silmanägemise teravuse kohta ja keha tugevuse üle; need andmed kontrollitakse 3-da kuu lõpul pärast teenistusse astumist.

**III. Katsete tulemuste kasutamine.**

Üldise intelligentsuse ja kehalise katse tulemuste abil koostatakse kompanis järgmine tabel:

| Nimi ja perek-nimi | Elukutse | Üldine intelli-gentsus Punktide arv | Kehalised või-med (punkte) | Silmanägem. |            | Kk või rk mees-konna erialali-kone katse (pkt.) | Mõõtjate (rk üksuste) eri-alaline katse (punkte) | Mitmesugust. vasakkae me-hed, soodus-tuse saanud jne. | Määramine          |                               |
|--------------------|----------|-------------------------------------|----------------------------|-------------|------------|---|--|---|--------------------|-------------------------------|
|                    |          |                                     |                            | Vasak silm  | Parem silm |   |  |   | Ajut. lahing-grupp | Lõpulik mää-ramine ametgrupis |
| 1                  | 2        | 3                                   | 4                          | 5           | 6          | 7   | 8  | 9   | 10                 | 11                            |
|                    |          |                                     |                            |             |            |   |  |   |                    |                               |

10—12 paremat, suurema punktide arvuga sõdurit, moodustavad esimese — kapralite ja sihturite õppegrupi. Ülejäänud, tavaliselt umbes 50 meest, jaotatakse paremuse järjekorras kaheks osaks à 25 meest ja kujundavad 2-se ning 3-da õppegrupi. Õpetajate jätkudes võib viimastest kahest grupist moodustada 3 või koguni 4 õppegruppi, mis muidugi soodustab välja-

õpet. Sarnane jaotus on soovitatav mitmesuguste teoreetilise iseloomuga õppuste teostamisel; puht praktilistel õppustel (rivi, lahingõpe jne.) on soovitatav vähem andekamate hulka paigutada paremaid sõdureid, kes võiksid olla eeskujuks nõrgematele mitmesuguste võtete täitmisel.

Ajutised lahinggrupid koostatakse samuti üheväärselt elemendist, kusjuures eriti arvestatakse meeste päritolu ning vanu ja uusi sõprussidemeid, mis on tarvilik kooselamiseks ühes ruumis ja lahingvõimeliste üksuste kujundamiseks.

Kogemused on näidanud, et niiviisi koostatud

õppe- ja ajut. lahinggrupid on töötanud edukalt ja ümberpaigutusi õppekursuse vältel on tulnud teha õige vähe (keskmiselt 3 meest kompanis); ajut. 1.-gruppidesse määratud mehed 3-da kuu lõpul viidi — mõne üksiku erandiga (keskm. 1 mees gruppis) — kõik üle alalistesse lahinggruppidesse.

(Järgneb.)

## Juriidilised küsimused.

1. K ü s i m u s. Kas on kaitseväe asutusele kohustav vastava ametisiku poolt äriaga sõlmitud suusõnalised hanke lepingud?

V a s t u s eitav. Sv. seadl. XVIII r. §§ 133 ja 60 kategoorilise ettekirjutuse järgi kaitseväe ametkonna poolt antavad tellimised peavad omama kirjaliku lepingu kuju. Suusõnalistel lepingutel ei või seepärast olla riigile kohustavat jõudu (vt. V. Senati üldkogogu ots. k. 1876. a. V k. Nr. 1046).

2. K ü s i m u s. Kas üleajateenijate teenistusseadluse (RT. 19—1928) § 19 põhjal üleajateenijale maksetavast ühekordsest lisatasust tuleb kinnipidamisi teha tema võlgade kattedeks võlausaldaja poolt esitatud täitelehe järgi, jaataval korral millisel määral?

V a s t u s. Üleajateenijatele eelpoolnimetatud seadluse alusel maksetav ühekordne lisatasu oma juriidiliselt iseloomult esineb p a l g a l i s a n a. Tsiviil kohtupidamise seaduse § 1085 järgi tuleb võlausaldajate rahuldamiseks palga kõrval antava-

test lisatasudest kinnipidamisi teha samadel alustel kui palgast. Seepärast tuleb sellest lisatasust üleajateenijalt kohtu otsusega väljamõistetud summade tasumiseks kinnipidamisi teha Ts. kp. s. § 1086 ettenähtud määral, arvesse võttes igaaastase alalise teenistustasu suurust ja perekonna seis.

3. K ü s i m u s. Kas väeosa ülem, kes temale esitatud täitelehe järgi nõudmise rahuldamiseks on asunud alluva kaitsevaelase palgast kinnipidamisi tegema, võlgniku üleviimise puhul teise väeosa enne sissenõudmise lõpetamist on kohustatud täitelehte edasi saatma võlgniku uuele ülemusele?

V a s t u s eitav. Seadus ei pane ametiasutiste peale säärast kohustust. Seaduse järgi on võlgniku varanduse otsimine ja nõudmise rahuldamise viiside valimine nõudja enese ülesanne (Ts. kp. s. §§ 934, 942 j. t.). Sellest tuleb järeldada, et juhul, kui väeosale esitatud täitelehe järgi võlgniku teenistustasust kinnipidamine tuleb lõpetada võlgniku üleviimise tõttu teise väeosa, sissenõudja väeosa ülem ei ole mitte

kohustatud täitelehte edasi saatma uue väeosa ülemale, vaid ta saadab täitelehe tagasi kohtupriistavile, kes selle esitas, või nõudjale, kui see ise täitelehe esitas, ühes teatega sissenõudmise lõpetamise põhjuste kohta, kes siis juba uuesti oma nõudmise täitmisele võib pöörduda võlgniku uues teenistuskohas.

4. Küsimus. Millisel alusel on ülejateenija õigustatud saama arstiabi teenistuskohuste täitmisel saadud haiguse või vigastuse puhul?

Vastus. Saab tasuta arstiabi RT. 31 — 1931 art. 213 lit. A ja RT. 29 — 1921 art. 189 II osa § 42 p. 5 põhjal.

5. Küsimus. RT. 22 — 1930 avaldatud kaitseväge kraamiga varustamise seadluse § 40 järgi jäeti ajateenijatele väljaantud pesu nende teenistusest lahkumisel nende isiklikuks omanduseks, RT. 44 — 1931 avaldatud kv. kraamiga varustamise seadluse § 46 põhjal aga tuleb pesu tegelikust teenistusest vabastamisel ajateenijalt ära võtta. Kuna viimane seadlus maksmahakkas 1. juunist k. a., siis ei ole selge, kuidas tuleks seda seadlust maksvaks lugeda 1930. oktoobris teenistusse kutsutud ajateenijate suhtes, sest pesu sai neile välja antud enne selle seadluse maksmahakkamist.

Vastus. RT. 44 — 1931. a. avaldatud kv. kraamiga varustamise seadlus on üldiselt küll maksev kõigi ajateenijate kohta, kes pärast 1. juunit s. a. tegelikku teenistusse jäid, kuid käesolev küsimus tuleb siiski lahendada RT. 22 — 1930. a. avaldatud seadluse § 40 alusel. Seadluse § 46

(RT. 44 — 1931) järgi ei anta ajateenijatele teenistuse lõpetamisel kaasa midagi väeosa kraamivarustusest. Kuni 1. juunini s. a. maksvusel olnud kr. varust. tabeli Nr. 4 järgi seadl. § 40 alusel (RT. 22 — 1930) väljaantud varustus (pesu) ei ole aga uue kr. varust. seadlusega (RT. 44 — 1931 § 111) mitte loetud väeosa kraamivarustuseks. Seega ei kuulu § 46 kohaldamisele nende ajateenijate suhtes, kes tegelikku kv. teenistusse astusid enne 1. juunit s. a. ning varustatud said vana seadluse alusel. Neil kaalutlustel tuleb arvata, et küsimuse all olevatele ajateenijatele tuleb tegelikust teenistusest vabastamisel neile väljaantud pesu kätte jätta.

6. Küsimus. Mis ajast tuleb lugeda komandeerimise (ametsõidu) algus ja lõppjuhul, kui komandeeritava väeosa asub raudtee jaamast mitu kilomeetrit eemal?

Vastus. Riigiteenijate ametsõitude tasu seadluse § 16 (RT. 43 — 1923) mõtte kohaselt tuleb ametsõidu alguseks lugeda komandeeritu ametkohast lahkumise moment ja lõpuks ametkohta tagasijõudmise moment. Seejuures tuleb arvesse võtta mitte ainult ametliku sõiduplaani järgi liikuvaid liikumisvahendeid, vaid kõiki liikumisvahendeid, mis on loetletud sama seadluse § 1 (RT. 54 — 1927).

(Riigikohtu adm. toim. 590 II — 1926, 307 — II — 1927 j. t.).

Õiendus: „Sõduri“ Nr. 39/40. s. a. avaldatud vastuses 9 küsimusele viimases lõigus (lhk. — 1065) tuleb „p. 1“ asemel lugeda „p. 2“ ja „p. 2“ asemel „p. 1“.

— e l.

## Sõjakirjandust.

### POOLA.

#### Polska Zbrojna.

26. IX. 31. numbril artiklis: „Hinnalised maid näpunäiteid“ kirjeldatakse marssal Josef Pilsudski märkmeid parlamendi aruandjate klubi märkmete raamatus 19. I. 21. a.

27. IX. 31. numbris leidub huvitav lahingukirjeldus Poola kuninga Vladyslav Lokietka ja Ordu koondatud sõjajõudude vahel Ploveci all septembrikuul 1331. a. Selles lahingus tuli võitjaks kaks korda väksemate sõjajõududega Poola kuningas Vladyslav Lokietka. Oleks Ordu võitnud selle lahingu, oleks Poola juba 600 aasta eest sattunud võõra valitsemise alla. See lahing näitas, et peale füüsilise jõu on olemas veel suur tegur ja see on: „tahe võita“.

28. IX. 31. kirjeldab „Ploveci“ lahingu 600 aastapäeva pidustusi, milliseid peeti Poolas 27. septembril.

„Polska Zbrojna“ 29. IX. 31. on artikkel Rootsia kuninga Sudermani Karlilt ja Leedu hetmanni Karl Chodkieviczilt peetud lahingust Ükskülli ja Kirholmi vahel 27. IX. 1605. a., kus võitjaks tuli hetmann Chodkievicz oma 2400 ratsaniku ja 1000 jalaväelasega, rootsi, saksa, soome, prantsuse, inglise ja šoti ühendatud sõjaväe — 3000 ratsaniku ja 11.000 jalaväelase vastu.

2. X. 31. number toob artikli, milles kirjeldatakse ratsavõistlusi Tallinnas, 26. ja 27. septembril s. a. Muuseum märgib leht: Eestlaste ratsaspordis on tehtud suur töö, mis võimaldab edu saavutamist. Hobumaterjal on juhuslik, väljaarvatud mõned üksikud hobused, nagu Ilus, Lauk, Maxim ja Albatros, kellel võimalik saavutada ratsaspordi alal tõsisema tööjuures häid tagajärgi.

Poola ratsanikke koheldi väga südamlikult kaitseväge võimude ja ka seltskonna poolt.

„Polska Zbrojna“ 3. X. 31. kirjeldab kuulsat Poola lenduri kapten Orlinkski kaelamurdvaid

lennutrikke Põhja-Ameerika lennunädalal Cleveland'is. Oma trikkidega ületanud kapten Or-linski kõik ameerika lendurid. Lennu sooritas kpt. Or-linski Pocl'a inseneri Pulavski konstrueeritud spordilennukil „P. 6“.

10. okt. Tallinna jõudnud „Polska Zbrojna“st selguvad tagajärjed Poola sõjaväe ratsavõistluste kohta takistushüpetes. Eelvõistlused algasid 3. oktoobril Lazienkas. Tingimused võrdlemisi rasked: 15 takistust; kõrgus 1,4 m; laius 5 m.

Lõppvõistlusele pääsesid kümme ohvitseri. Lõppvõistlustel tulid kohtadele: 1 koht — ltn. Bilinski (suurtükiväest); hobusel „Rabus“; 2 koht — ltn. Rojcevicz, hobusel „The Hoop“; 3 koht — rittmeister Kroliekievicz, hobusel „Milord“. 1-ae kohaga ümardas ltn. Bilinski „Poola ratsameistri“ nime 1931. a. peale.  
K. U.

## PRANTSUSMAA.

### Revue militaire française.

Aprill — 1931. a.

„9. diviis 1918. a.“ (Kindral Camelin ja major Petitbon). Episood Maailmasõjast.

„Strateegiline ja taktikaline edu“. (Kol. Loizeau.) Autor arvustab teravalt Ludendorfi strateegiat „Prantsuse suures lahingus“ (21. III — 4. IV 1918. a.). Kuigi Ludendorfi esialgne strateegiline idee (lüüa inglasi) oli selge ja sirgjooneline, killunes ta lahingu kestusel — taktikaliste edude mõjul. Ludendorff väljub põhimõttest, et sõjas katkestamata ja hästi kindlustatud rinnete vastu tuleb kõigepealt see rinne läbi murda ja arendada läbimurret sääraselt, et oleks omatud küllalt suur maaala strateegiliseks edu arendamiseks. Ta järel-dab sellest, et kuna läbimurre (taktikaline operatsioon) võib teostuda vaid taktikaliselt soodsas punktis, siis selle juures esimeseks tingimuseks osutub vaenlase nõrga koha leidmine. Seega kallaletungi koha valikul domineerivad strateegilist eesmärki taktikalised võimalused ja kui see koht on kord leitud, siis on edu arendamine olenev saavutatud taktikalistest edudest. Ühesõnaga, Ludendorff paneb mängu ainult taktikalised saavutused vaatamata, et taktikalised edud, kui nad on vajalikud kallaletungi alul, ei saa kunagi olla muud kui taktikalised saavutused, mis võivad tagada strateegilist edu ainult niivõrt, kui võrd neid kasutatakse strateegilises peasuunas. Vigu olevat Ludendorff teinud ka jõudude jaotuses, koondades mitteküllaldaselt jõude strateegilisele suunale. Kokkuvõttes, autor ei pea Ludendorfi geniaalseks strateegiks. (Art. on järg.)

„10. korpus Charleroi's“. (Major Larcher.) Episood Maailmasõjast.

„Põhja-Ameerika Ühendriikide sõjaväeline süsteem“. (Kapten Vautrin). Ühendriikide sõjaväelised jõud koosnevad: Regulaarmees — umbes 12.000 ohvitseri ja 124.000 sõdurit jaguneb 12 diviisiks. Osa nende diviiside koosseisu kuuluvatest väeosadest on n. n. „inaktiiv“ seisukorras, s. o. neil puuduvad sõdurid. On olemas neis vaid väiksearvuline kaader, mida ära kasutatakse „Rahvusliku kaardiväe“ ja organiseeritud reservi väljaõpetamisel. „Rahvuslik kaardivägi“ kujutab endast vabatahtlikku miilitsat, missugune pee-

takse üleval osariikide poolt — sisemise korra ja julgeoleku alalhoidmiseks. Allub vastavate osariikide kuberneridele. Rahvuslikku kaardiväge võib ühendriikide huvide ja vajaduste kaitseks tööle rakendada vaid ainult Vabariigi Presidendi käsul. Ta on organiseeritud regulaarmeele vastavalt ja koosneb 18 jalaväe ja 4 ratsa diviisist (12.000 ohvitseri ja 165.000 sõdurit).

„Organiseeritud reserv“ on terve Ühendriigi teenistuses. Ta asutati 1917. a. eesmärgiga, kiirendada mobilisatsiooni läbiviimist.

„Bailen“. (Kolonel Grasset). Episood Napoleoni sõjavägede tegevusest Hispaanias 1808. a.

Uudiseid välisriikide sõjavägede-üst.

Itaalias on 20. novembril 1930. a. maksma pandud uus sõjaväeteenistuse seadus, mille järgi sunduslik teenistuse aeg tegevvaes on kindlaks määratud 18-le kuule. Võrreldes endisega, on uues seaduses mõningad muudatused. Nii näiteks said noormehed, kes olid läbi teinud sõjaväelised oskuskatsed, endise esaduse järele 3 kuud teenistuseaja lühendamist. Uues seaduses on sellest loobutud.

Kolmekuine teenistus on vanemal pojal, kui perekonnas on kümme ja rohkem last. Samuti kui perekonnas on viis venda, kellest kaks juba teenivad.

Bibliograafia.

R. Tck.

## SVEITS.

### Revue Militaire Suisse

nr. 9 (september) 1931.

Käesoleva „Revue Militaire Suisse“ numbri artiklitest kaks esimest sisaldavad arvestatavaid märkmeid šveitsi manöövrimest. Arvustus manöövreid käsitlevais artiklis ei ole steriilne (arvustus arvustamise enese pärast), ega isiklik, vaid taotleb positiivset eesmärki: otsib õigemaid teid šveitsi armee hüvanguks, armee tõstmiseks ülesande kõrgusele. Asju nimetatakse julgesti oma nimega, kartmata reeta saladusi organisatsioonis, meeleolus (moraalis), õppetasemes või kõigutada kellegi prestiiži. Seda mainides me ei unusta šveitsi sõjaväe kuulsat minevikku, tema riiklikku korda, tema erinevat geopolitilist asendit, — riigikaitse erinevat organisatsiooni. Tahame vaid konstateerida šveitsi sõjalise mõtte erinevust oma otsekoheuselt ja seega tema mõjuvust noorusliku värskusega ka võõrale.

Peatoimetaja major R. Masson „Šveitsi manöövreist“ märgib artikli alates teatud rutiini manöövrime korralduses: sel (1931) aastal manööverdavad 4. ja 5. diviis, järgmisel — teised; rahvas jälgib neid kohapeal ja ajakirjanduses. Hiljem saabuvad kokkuvõtted (historique) peetud manöövreist, mida teatud ärevusega loevad taktikud ja külma rahuga need, keda arvatakse iialgi mitte palju taipavat taktikas. Ja nõnda veerevat see asi aasta-aastalt. Vahel puhkevat ka ajakirjades sulesõda manöövrime puhul, kus selgitatavat poolte taktikalisi vigu. Vigades veenmine tegevast raskusi, sest raske on siin autoriteedi (arbitri) leidmine, kes rahuaja oludes näitaks, kus on tõelik viga. Mis on riigikaitsetöö rahuajal? Sõjaväe rahuaegsel ettevalmistusel, ar-

vestades riigi materjalseid ja moraalseid jõude, ei võivatki olla teist püüdu, kui end selliselt organiseerida, et suudaks täielikult ära kasutada kõik riigi ressursid, rakendades nad sõja puhul kõige otstarbematult tegevusse.

Kust leida kriteeriume tegevuse õigeks suunaks? Kõigepealt tulevat arvestada sõja realiteeti möödunud sõdade kogemusel, mille kajastajateks peavad olema lahingueeskirjad. Kuid eeskirjalikud normid, kui neid ei katsetata elus, ei valgustata intelligentsilt, ei soendata kõrgema juhtimisinstantsi usult nende väärtusse, olevat surnud ballast. Eriti tähtis olevat täielik usaldus, absoluutne veene, olemasolevasse riigikaitse süsteemi kui ainuõigesse — viljakandvaks tööks rahuajal ja ohvriteks sõja puhul. Šveitsi miilitsa süsteemi on teravasti arvustatud. On leitud vigu. Selle süsteemi väärtuses on kõhklejaid. Et oleks spontaanset loomingu, peab valitsema usaldus, energia allik. Kuid usaldust siin ei saavat võita teisiti, kui mõjutades mõistust, näidates, et maksev riigikaitse süsteem on tõelikult ainuõige Šveitsile.

Šveitsi lahingueeskiri (Service en Campagne 1927) olevat teadusliku lappimise viili (fruit de savantes compilations), selles leiduvat palju laenatud võõraste armeede eeskirjadest. Kuid see eeskiri olevat kohandatud šveitsi oludele. Tema oma tervetelt vaadetelt, soliidset argumentatsioonilt ja selgesti väljendatud mõtetel esindavat autoriteetset juhendit õige suuna otsingul armee taktikalises ettevalmistuses. Kuid kahjuks šveitsi manöövritel korduvalt ei arvestatavat selle eeskirja põhinõudeid (määrustiku õiste rännakute asemel harrastatavat päevaseid, määrustikult rõhutatava kaitse asemel harrastatavat pealetungi ka siis, kui pole käsutada tarvilikku tule ülekaalu suurtükiväes, määrustik nõuab koostööd väeliikide vahel väekoondest, mis peavad teotsema sõjaaegseis koosseises, kuid — ei olevat veel tegelikult selgitatud tulevased koosseisud jne.) Manöövrile ülesandeks olevat leida vigu ja propageerida kõigiti vastuvõtmist väärivaid tööks pidamisi riigikaitse töös, et püsiks usaldus riigikaitse, et tekiksid võimalused kõikide positiivsete jõudude rakendamiseks õiges suunas riigi julgeoleku kindlustamisel.

Kolonel A. Cerf: Meie suurtest manöövritest. Millised nad on ja millised peaks nad olema.

Manöövril ei arvestatavat sõja realiteeti. Sõditavat paberil. Manöövrile kokkuvõtet olevat pigem targutus, kui dokument õpistest.

Tsiteeritakse saksa kolonel-leitnanti Rudolf zu der Luth'i teost „Die Schweiz — Ihre Militärpolitische Lage vor und nach dem Weltkrieg. Das eidgenössische Milizsystem“ (Šveits — tema sõjapolitiline olukord enne ja pärast maailmasõda. Miilits), milles leiduvat palju tõtt, kuid millest vaikida loetavat Šveitsis heaks tooniks.

Autor toob sellest teosest väljavõtteid. Sakslane olevat märganud diviiside manöövritel rünnakuid, mida sooritatud selliselt kui 1914. a. üldse taktikalises tegevuses olnud palju ruttu. Unustatavat, et „elame kiire strateegia, kuid aeglase taktika ajajärgul“.

Manöövrile korraldamises olevat šveits maha jäänud vähemalt 20 aastat. Tervis uuendusi. Autor annab uuenduste kava.

Relvastuses. Jalavägi peab saama saate-relvad ja relvad soomusvankrite vastu võitlemiseks. Kaevatavat põhjendamata koostöö puuduse üle jala ja suurtükiväe vahel; nõuetavat koostööd seal, kus see realiseerimata praeguse organisatsiooni juures.

Šveitsi maastiku läbipääsematust ei hinnatavat õieti, sest alahinnatavat moodsaid relvi, kui tank, soomusauto, lennuk. (Artiklil on järg).

Artikkel „Šveits ja tema armee Maailmasõjas 1914—1919“.

Märkmeid Henry Bordeaux artiklile, mis ilmunud „Collections de mémoires, études et documents pour servir à l'histoire de la guerre mondiale“.

Henry Bordeaux suhtuvat õiglaselt ja erapooletult Šveitsile, tema armeele ja armee juhtidele.

Kol.-lt. Isler: Veetatavate kuulipildujate üksuste organisatsioonist. Artiklil algus on „Revue Mil. Suisse“ nr. 8.

Informatsiooni osas on toodud loengute nimetelu ohvitseride talvisteks õppusteks, talve 1931/32. jooksul. Loengud korraldatakse suuremates garnisonides ohvitseride Keskkogu poolt. Nimestikust ilmneb, et prantsuse kindral Debeney peab loenguid teemal „Moodsate sõjavägede iseloomustus“. Prantsuse kolonelle la Porte du Theil: „Kerge suurtükivägi lahingus“, endine vene kindral Dimitri de Gourko (prantsuskeeli): „Suur Galiitsia lahing“. Kolonel-leitnant Dr. O. Regele (Viinist) saksakeeli: „Pioneeride ajakohasest ettevalmistusest“.

Peale mainitute on kutsutud pidama loenguid veel palju teisi välismaade tuntud nimedega sõjaväelasi. See on tähelepanu vääriv samm huvi äratamiseks sõjanduse vastu ja kontakti loomises välismaa suurustega sõjaasjanduses. Ke.

## SAKSAMAA.

Militär-Wochenblatt nr. 12 — 25. sept. ja nr. 13 — 4. okt. 1931.

Uus taktikaline ülesanne. Toimetust teatab, et „M.-W.“ nr. 13 alates hakkab ilmuma taktika uus ülesanne, milles diviisiraamid esimese käsitletakse kõiki tähtsamaid võitluse etappe ja viise: rännak ja lähemine, rännak, kohtamislahing, kaitse, lahingud aja võitmiseks, tõkestuste kasutamise, ratsavägi paralleeljalitamisel, motoriseeritud-mehhaniseeritud koondised läbimurde alustajatena. Avaldatakse ülesannete olukorrad, käsud ja kokkuvõtte lahenidust. Ülesande aluseks on 1930. aastal peetud Reichswehri suured manöövrid.

Meie aja tankid. Andmed 1931. a. suvest. Vanad tüübid heidetakse kolikambri, otsitakse uusi tüüpe. Tankinduses esireas sammub Inglismaa, temaga püüab pidada sammu Prantsusmaa. Otsitakse sobivat tanki tüüpi, mis vastaks taktika nõuetele ja sobiks võimalikule sõjateatri maastikule. Iga riik arvestab peaaegselt oma olukorda.

Väike tank. Inglismaa on siin esikohal. Tüüp Carden-Loyd mark VI ja VII, milliseid olnud inglastel 250 tükki (ära müüdnud sellest arvust venelastele 10, poolakatele 20) olevat väike-tanki tüüpi peaesindajaid. Tema taktikalised omadused olevat seni vähe selgitatud. Väike-tanki loodetakse kasutada lahingu kõikides faasides ja koos kõikide maaväe liikidega: tugev pealetungi relv.

Kerge tank. Maailmasõjas sündis kaks kerge

tanki tüüpi: sakslaste „L. K. I ja II“ ja prantslaste „Renault M. 17“.

Kõik riigid arendavat kergetanki tüüpi Louis Renault'lt ülesseatud põhimõtetel. Ka Renault'i tehased on hoolsasti ametis kõige parema kergetanki tüübi leiutamiseega.

Renault kergeid tanke olevat prantslased valmistanud üldse 4500 tükki.

**Keskmine tank.** („Mil.-Woch.“ nr. 13.) Seda tüüpi arendab Inglismaa. Maaõõõõõõ tüüpi „Medium Mark A“, on arendatud Mark B, Mark C... Mark D muudeti hiljem „Vickers Mark I“..., „Mark II“...

Põhja-Ameerika Ühendriigid arendavat tüüpe Medium M 21, M 22... Prantslastel olevat uued 15- ja 25-tonnised tüübid; andmeid neist peetavat saladuses.

**Raske tank.** Esiisadeks inglase Mark I kuni Mark VIII. See tüüp ei rahuldavat enam inglasi. Uut Vickersi rasketanki tüüpi peetavat saladuses. Prantslaste raske tüüp „Chars 2 C“ olevat kõige jõulisem läbimurde relv. Seda tüüpi arendatakse. Olevat juba Char 3 C ja Char D, milistel rasked relvad (7,5 sm — 15,5 sm kahurid) olevat asetatud tornides ja tanki keha osas.

**Ujuv tank.** Sündis see tüüp Inglismaal 1918. a. sügisel. Tanki eritüübid: isesõitvad lafetid, raadiotank (Prantsusmaal Renault T. S. F. 1.) pionertank (Inglismaal soveldatakse Mark V selleks), udu- ja gaasitank, vooitank (Inglismaal Dragon Mark II). Artiklit selgitatakse kartogrammiga „Tankrelvastus, suvi 1931“, millest ilmneb, et euroopa riikide varustuses oli 1931. a. suvel tanke:

Inglismaal: 100 tükki, Mark V, 20 pionertanki, 1 raske Vickers, 25 Birchguns, 220 Vickers M. I, M. II, 10 kerget M. II, 5 kerget M. I, 200 Carden Loyd.

Prantsusmaal: 2200 Renault 26, 1200 Renault T. S. F. ja R., 1500 Renault N. C. 27 (selle tüübiga varustamine viidavat lõpule 1935. aastal), 100 M. V, 90 Char 2 C, 10 (?) Char 3 C ja D, 50 St.-Chamond, 62 Schneider-Laurent.

N.-Venel: 10 Carden Loyd, 170 Renault Rossitzki, 50 Medium „Whippet“, 20 Mark V ja omad traktorite tehased, mille toodangut peetakse saladuses.

Poolas: 25 Char 2 C, 100 Renault M. 17, 120 Renault M. 27, 40 Renault N. C. 27, 10 gaasi Renault'i, 20 Mark V, 5 eritüüpi.

Leedus: 16 Renault M. 17 ja 12 Renault M. 26.

Lätis: 7 Renault M. 17, 10 Mark V.  
Eestis: 10 Renault ja 4 Mark V.  
Soomes: 32 Renault'i.

„Liikuv koondis“ rännaku julgestamise selgroona II osa ja lõpp.

Kindralleitnant Vendland: Tabavusevõimalusi lahingulaskmisel. Tuletaktika küsimusi jala- ja ratsaväele. Näide: Kövendatud jalaväe kompani pealetungil; lahingulaskmisel ühel ja samal distantstil on tabatud võrdne arv märke lastes: vintpüssidest ja k. k. ca 4000 lasuga, raskest kuulipildujast ca 1500 lasuga, jalaväe kahurist ca 30—45 lasuga. Kui laskemoona on kulutada piiratud arvul, siis juht, et tabada nõuetav arv märke, kasutab vastavaid relvi.

Rahvaste vabadusetung. Kihutuseartikkel Prantsusmaa vastu, mis pidavat rahvaid (sakslasi!) oma ilke all, nagu Napoleoni ajal. Tuleatakse meelde 1813./1814. aasta Preisi vabadusevõitlust, kus preislased koos venelaste ja inglasega võitlesid prantslaste vastu. Kas ajalugu ei korduvat?

Inglismaa majanduslikust olukorrast. Olukord olevat raske. Tervenemist ei olevat nii kerge saavutada. Töötatöölise arv kasvavat. Nii — 1.8. 1930 kuni 1.8. 1931 olevat tõusnud töötute arv 663.622 inimese võrra.

Kolonelleitn. Gründel: Kaotuste vähendamise võimalustest tulevikusõjas. (Mil. Wochenblatt nr. 13). Seitsmeaasta sõjas oli kaotusi keskmiselt ühe kuu kohta (sõda kestis 73 kuud) 1272 inimest, 1870./1871. a. sõjas (kestis 6 kuud) 22.177 inimest ühe kuu kohta. (Maailmasõjas (kestis 51 kuud) — vaatamata et võitlus haiguste ja haavadega oli teinud suuri edusamme — tõusid kaotused ca 200.000 kuu kohta. K.). Rahuajal õpetatakse „vere kokkuhoiaks“ vägesid eeskujulikult juhtima ja hästi käsutama relvi. Kuna kõik sõjaväed tahavad „verd kokku hoida“, siis tulevikusõjas võib oletada vaid pöörast kasvu kaotustes.

Improviseeritud ratsavägi. Vene-Poola sõjast 1920 nopitud näiteid ratsaväe tegevuses: nimetatud sõjas algas moodsa ratsaväe sünn.

Kapten Ritter: Pommitamisest lennukitelt. Pommitamise tehnika.

Faschistliku miilitsa koostööst reguläär väega. Faschistlikust noorsoost (Balilla).

Reichsheeri elust. Taktika ülesanne nr. 1. (Coburg, kaart 1:100.000) olukord ja jõud.

Sõjaväelistes teadetes: Inglismaal katsetatavat maalennukite katapulte.

Eesti kaitseliidus teenivat 40.200 inimest, neist mehi 30.500, naisi 9700, ohvitseri 1200, allohv. 5500

Sõjakirjandust. Mitmesugust. K.

## N.-VENE.

Vojennõi Vestnik nr. 21 — 15. sept. 1931.

Olgem valmid. Tsiteeritakse ameerika ja inglise tuntud publitsistide kõnesid, milles on väljendatud passiivse kaitse tendents enamluse vastu, ja tehakse sellest äärmiselt sõjakas järeldus: olgem valmid, 150 miljoniline rahvas ei kardab sõda... „Teame, et meie eest võitleb kõik töötav inimkond, teame, et võidame“ (Voroshilovi kõnest Nõukogude VI istungil. K.).

Maa- ja mereväe koostööst. Merevägi võib mõjukalt toetada maaväe tegevust. Merevägi peab koostöös maaväega omama tegevuse raioonis tõhusa julgestuse kui eritüüpi laevade nii mereleenuväe kaudu.

V. Dubovko: Dessant (maave) operatsioonist. Edu eeldusi: ootamatus, kiirus, kavakindlus; kiire jõudude ülekaalu saavutamine, kiire liikumisvõime merel, oskus ja abinõud kiiresti maanduda, hea juhtimine, kokkõlastatud tegevus (tuli) maa- ja mereväe vahel, maale saadetud eelosaade mehhisus, hea side laevastiku ja maaväe vahel, hästi korraldatud varustamine laskemoona, toidu ja veega jne.

Motomehhaniseeritud diviis kohtamislahingus. Moment sõjamängust. Motomehhaniseeritud diviisi tegevuse kujutamise graafiliselt: rindelt tuleb vastane siduda nõrkade jõududega, meelitada vaenlane nende nõrkade jõudude haaramisele ja siis kiiresti teotsedes motomehha-

niseeritud osadega haarata haara-  
jaid.

Rännaku korraldamisest mägedes.

Kuis ületada püsivgaasiga gaasistatud alad? Soovitatakse maa kamara kõrvaldamisega puhastada teed. Samuti, kui olemas käepärast materjale, olevat sobiv katta sellega teatud ribad pindalal, luues seega läbi-  
pääsuks teerajad. Degaseerimisel lub-  
jaga 50 m<sup>2</sup> pinna jaoks kulub 1 inimese 10-  
minutilise töö ja 25 kg lupja. Degaseerides pinda  
tulega: 50 m<sup>2</sup> peale 4 inimest, 20 min., 100  
kg kuiva põlevmaterjali ja 12,5 liitrit põlevat  
vedelikku; ainult põlevvedelikke kasutades on  
iga ruutmeetri jaoks sellist tarvis 1 liiter,  
50 m<sup>2</sup> degaseeriks 2 inimest 10 minuti jooksul.

V. Mokepov: Tarvis tõestada. Taktik  
Tsiffer avaldas artikleid rännakust ja selle  
korraldamisest (kokkuvõtted ilmusid „Sõduris“).  
Kuigi Tsifferi mõtted rännakust olevat huvitav-  
ad, kuid ta polevat omi seisukohti tõesta-  
nud, arvab V. Mokerov.

A. Nikolski: Raskesildade ehitam-  
ise korraldamisest. Rida arvestusi  
ja tabelleid.

Politiilise ettevalmistuse osas  
käsitletakse normaal sõjakoolides tehtava poli-  
tilise töö reorganisatsiooni, otsitakse teid rinde  
piirkonnas elava rahva „politiiliseks vallutamise-  
seks“...

Informatsioonis välisriikide sõjavä-  
gedest käsitletakse jõe forsseerimist.  
Poola sõjakadeemias grupp professoreid olevat  
uurinud Njemani forsseerimist poola diviisilt.  
Seda uurimust refereeritakse ja selgitatakse  
skeemidega.

Sõjakirjandust.

K.

## Bibliograafia.

E. Mentšukov. Zanimatelnaja taktika. Gosud.  
izd., Moskva 1929. 112 lehekülge teksti ja il-  
lustratsioone.

„Autor on koondanud ja selgelt kirja pan-  
nud kõik, mis iganes võib välja mõelda taktika  
õppimiseks huvitavate ja õpetlikkude näidete  
varal. Teos on heaks käsiraamatuks sõjaliste  
ringide ja klubide juhtidele. Samuti leiab puna-  
väe juhtiv koosseis siit palju kasulikku sõdurite  
õppuste elavaks tegemiseks väeosades.“ Nii soo-  
vitavad venelased seda „Lõbusat taktikat“ oma  
lugejatele. Sellele võib juurde lisada, et see  
omapärane „Taktika“ väärib tähelepanu ka meil  
eeskätt riigikaitselise ettevalmistuse instruktore-  
rite, siis kaitseväge ja kaitseliidu nooremate juh-  
tide peres. Vaatame teost veidi lähemalt.

E. Mentšukov, punaväe juhtide täiendusekur-  
suste „Võstrel“ ülem ja nimekas sõjakirjanik,  
kelle sulest on ilmunud rida väiksemate üksuste  
lahingutegevust käsitavaid raamatuid („Tulejuht-  
imine pataljonis ja kompanis“, „Näitlikke tak-  
tikalisi ülesandeid“ I ja II, „Sissepiiratud patal-  
jon“, „Jao taktikaline ettevalmistus“ jne.), on  
seekord seadnud enesele ülesandeks, nagu selgub  
juba ülaltoodud osundist, teha taktikalisi  
küsimusi võimalikult huvitavaks,  
nii et nendega tegeletaks sõdurkon-  
nas, klubides jne. ka vabal ajal ja  
vabatahtlikult, n.-ö. mängides. Sel-

leks ta on püüdnud valada taktika põhilauseid  
salm- ja piltmõistatistesse (reebustesse), naljan-  
ditesse ja värssidesse, on kombineerinud mitme-  
sugused võistlused, naljad, mängud ja lavapildid  
taktikalistele teemadele jne.

I peatüki teemad on öieti lihtsad, nagu: Mida  
õpetab taktika? Kuidas saavutatakse edu la-  
hingus? Mis on lahing? Millised on lahingu ül-  
dised põhimõtted? Mis on manööver? Milline on  
jalaväe lõppeesmärk pealetungilahingus? Mis-  
sugustest järkudest koosneb pealetung? Kuidas  
teostatakse pealetungi üksikud faasid? Kuidas  
saadakse teateid vastasest? Millised on sõduri  
üldised kohused lahingus? jne. Vastused neile  
küsimusile tuleb välja koorida piltmõistatistest,  
salmikutest ja muudest „pähklistest“. Kontrolli-  
miseks annab autor raamatu lõpul õiged lahen-  
dused. Selliseid „pähklaid“ võib soovitada „nä-  
rimiseks“ meie õppuritele kas või võistlusekor-  
ras.

II peatükk pakub paarkümmend lühikest ju-  
tustist-näidet möödunud sõdadest selle kohta, kui-  
das end mitmesugustes kriitilistes olukordades  
ülal pidada (initsiatiiv lahingus, määrustiku mit-  
tetäitmine maksab end kätte, vaatleja leidlikkus,  
hoolsus valveteenistuses, kangelased-telefonistid  
jne.). Nende anektoodi-laadsete episoodidega  
sõja-ajaloost tahab autor äratada sõdurites huvi  
analoogiliste faktide kogumiseks ja jutustamiseks  
kodusõjast (meil — Vabadusesõjast).

III peatükis antakse valik suulisi ülesandeid  
taktikaliseks „mänguks“; nende lahendamine  
taotleb eesmärki — harjutada mehi kiirelt otsus-  
tama mitmesuguseid küsimusi lahinguolukorras.  
Näitena mõni teema: piiluri leidlikkus, padrunid  
on otsas, võitlus tanki vastu, öine luure jne.

Järgmised peatükid („Näitlikke ülesandeid  
liivakastil“ ja „Kahepoolne sõjamäng liivakas-  
til“) pakuvad meile vähe uut. Huvitavam on VI  
peatükk — näpunäiteid, kuidas põimida taktika-  
lisi sugemeid huvimatkade raamistikku. VII pea-  
tüki käsitletakse võistluste korraldamist takti-  
kalistel teemadel nii maastikul kui ka liivakastil,  
VIII peatükk on pühendatud mängudele: taktika-  
line loto ja „telefon“ (taotleb teadete moonutama-  
tut edasiandmist ahelikus), kuna viimane (IX)  
peatükk puudutab taktika ainetele rajatud lava-  
piltide, valgustusepiltide ja kinofilmide kasuta-  
mist, sõjamuuseumi külastamist ja näitlikkude  
õppuste jälgimist pealtvaatajana.

Arvestades seda, et taktika on algajale igav  
aine, tuleb otsida teid huviarutamiseks tema  
vastu. Kuidas elustada seda kuiva ainet, selle  
kohta leiame mõningaid uusi võtteid Mentšukovi  
raamatust. Kuigi mitte kõik autori ettepanekud  
pole meile sobivad, maksab tema „Lõbusat tak-  
tikat“ siiski soovitada, sest „ühe mõtted annavad  
sageli uut tõuget paljudele.“ —ms—

## Sport.

Sport Tallinna garnisonis.

15. ja 16. septembril s. a. peeti garnisoni  
spordikomisjoni korraldusel, Kadrioru staadionil,  
garnisoni väeosade ohvitseride ja üleaja-  
teenijate kogudevahelisi kergejõustiku võistlusi.  
Võistlustest võttis osa: ohvitser — 56 ja üle-  
ajateenijaid. — 84. Rohkearvulise osavõtjas-



konna tõttu oli võistlustel pinevus suur ja saavutati häid tulemusi. Ohvitseride poolt püstitati võistlustel 3 uut rekordi ja üleajateenijate poolt — 4. Neljale esimesele kohale tulnud sportlasele anti spordikomisjoni poolt väärtuslikud auhinnad.

Tulemused:

#### Ohvitserid.

100 m jooks.

1. N.-ltn. Adolf Herm — Kv. üh. õppeasutis — 11,5 sek. (uus rek., end. 11,7 sek.).
2. N.-ltn. Richard Laas — Sidepat. — 12,0 sek.
3. „ Otto Kurvits — Scouts üks. jal. pat. — 12,1 sek.

400 m jooks.

1. N.-ltn. Adolf Herm — Kv. üh. õppeasutis — 57,0 sek.
2. N.-ltn. Rudolf Israel — Merekindlused — 57,8 sek.
3. N.-ltn. Osvald Russmann — 10. üks. jal. pat.

1500 m jooks.

1. N.-ltn. Adolf Herm — Kv. üh. õppeasutis — 4.52,0 sek.
2. N.-ltn. Mihkel Lossman — Skoutspat. — 4.56,0 sek.
3. N.-ltn. Rudolf Israel — Merekindlused — 5.07,4 sek.

Teatejooks 4×100 m.

1. Kv. üh. õppeasutiste meeskond — 49,9 sek.
2. Scouts üks. jal. pat. „ — 50,5 „
3. 10. üks. jal. pat. meeskond.

Kaugusehüpe hooga.

1. N.-ltn. Adolf Herm — Kv. üh. õppeasutis — 6.46 (uus rek., end. 6.27).
2. N.-ltn. Otto Kurvits — Scouts üks. j. pat. 6.32
3. „ Rudolf Oja — „ 5.85

Kõrgusehüpe hooga.

1. N.-ltn. Rudolf Oja — Scouts üks. jal. pat. — 1.65.
2. N.-ltn. Richard Laas — Sidepataljon — 1.65
3. „ Helmuth Bisa — „ — 1.60

Kuulitõuge (kerge kuul).

1. N.-ltn. Otto Kurvits — Scouts üks. jal. pat. — 14.06 (uus rek., end. 13.93).
2. N.-ltn. Richard Laas — Sidepataljon — 13.20
3. „ Arnold Luha — 10. üks. j. pat. — 13.05

Granaadiviske märki ja kaugusele.

1. N.-ltn. Alfred Kriisk — Õhukaitse — 58 punkti.

2. N.-ltn. Adolf Herm — Kv. üh. õppeasutis — 54 punkti.
3. N.-ltn. Valter Martinson — Kv. üh. õppeasutis — 54 punkti.

#### Üleajateenijad.

100 m jooks.

1. Velvt. Reinhold Kesküll — Pionerpataljon — 11,5 sek.
2. V. a. o. Hans Takk — Kv. üh. õppeasutis.
2. „ Aleksander Gustavson — Auto-tanki rügement.

400 m jooks.

1. Velvt. Reinhold Kesküll — Pionerpataljon — 54,6 sek.
2. V. a. o. Aleksander Gustavson — Auto-tanki rüg. — 55,5 sek.
3. N. a. o. Hilmar Kadak — Auto-tanki rüg. — 56,2 sek.

1500 m jooks.

1. N. a. o. Oskar Pärn — Kv. üh. õppeasutis — 4.30,4 sek. (uus rek., end. 4.35,9).
2. N. a. o. Hugo Salit — Skouts üks. jal. pat. — 4.33,0 sek.
3. N. a. o. Aleksander Lenk — Kv. üh. õppeasutis — 4.38,2 sek.

Teatejooks 800+400+200+100 m.

1. Kv. üh. õppeasutiste meeskond — 3.40,8 sek. (uus rek., end. 3.44,6).
2. Tallinna komandantuuri meesk. — 3.52,3 „
3. Sidepataljoni „ — 3.53,3 „

Kaugusehüpe hooga.

1. N. a. o. Martin Varik — Auto-tanki rügement — 1.13,5.
2. Kpr. Julius Gentalen — Kv. üh. õppeasutis — 6.12.
3. V. a. o. Oskar Hendrikson — Merevägi — 6.10.

Kõrgusehüpe.

1. V. a. o. Edaurd Tõnts — 10. üks. jal. pat. — 1.65.
2. Velvt. Voldemar Uibopuu — Sidepat. — 1.65
3. N. a. o. Karl Aid — Kv. üh. õppeas. — 1.55

Kuulitõuge (kerge kuul).

1. N. a. o. Karl Ole — Merevägi — 15.33,5 (uus rek., end. 14.37).
2. N. a. o. Mihkel Käi — Kv. üh. õppeas. — 14.91
3. N. a. o. Oskar Grepp — Sidepataljon — 14.35

Kettaheide.

1. Velvt. Voldemar Miller — Kv. üh. õppeasutis — 39.26 (uus rek., end. 38.86).
2. Kpr. Julius Gentalen — Kv. üh. õppeasutis — 38.64.
3. V. a. o. Johannes Toomepuu — Auto-tanki rüg. — 34.74.

Granaadiviske märki ja kaugusele.

1. N. a. o. Robert Anupõld — Kv. üh. õppeasutis — 72 punkti.
2. V. a. o. Mihkel Loorents — 10. üks. jal. pat. — 68 punkti.
3. N. a. o. Oskar Grepp — Sidepataljon — 66 punkti. L—ks.

#### Laskevõistlusi Pärnus.

29. septembril s. a. korraldas Pärnu garnisoni üleajateenijate kogu liigetevahelised laskevõistlused vintpüssidest ja automaatpüstolitest laskmises.

Vintpüssidest laskmises 300 m kolmest põhisendist à 10 lasuga 10-ringilisesse märki tulid kohtadele ja omasid auhindadeks väärtuslikke asju:

*Kõik on mööduv, kõik on kaduv  
mineviku merre vaduv,  
ainult üks on kindel saar —  
värvi-saapakreemivabrik „Star“.*

*Ka porisel ja märjal rindel  
„Stari“ saapakreem on ikka kindel  
must kui tõkat, pruun kui vaha  
pehmeks teeb ta saapanaha.*

*Kui te' saabas ei pea vastu,  
porisse ei julge astu,  
tarvitage määret „Star“  
ja vastupidav Teie saapapaar.*

1. V. a. o. Richard Parmann, 9. üksik jalaväepat.
  2. Veltv. August Miller, 9. " "
  3. V. a. o. August Jaakon, 6. üksik jalaväepat. Automaatpüstolitest laskmises 7 lasuga 25 m 10-ringilisesse märki tulid kohtadele ja omasid auhindadeks väärtuslikke asju:
  1. Veltv. August Miller, 9. üksik jalaväepat.
  2. N. a. o. Voldem. Tomberg, 6. üksik jalaväepat.
  3. N. a. o. Julius Hohensee, 6. " "
- Võitjaks tuli 9. üksik jalaväepataljon 19 punktiga 6. üksiku jalaväepataljoni 17 punkti vastu. E—dt.

### Laskevõistlusi Valgas.

Igal aastal kord peetakse Valga garnisoni ja Valga maleva vahel laskevõistlusi automaatpüstol brovningutest ja vintpüssidest. Kumbki pool saadab võistlustele — brovningutest 6 meest; vintpüssidest — 12 meest.

Käesoleva aasta võistlustel garnisoni võistlusgrupp brovningutest laskmises koosnes 2. kv. 3. ü. jalaväepataljonist ja 4. kv. 2. soom.-rong. rügemendist. Vintpüssidest laskmises võistlusgrupis oli 3. ü. jal. pataljonist 6 kv., 2. soom.-rong. rügemendist — 6 kv. Eelmistel võistlustel on olnud ka brovningutest laskmises mõlemast garnisoni väeosast võrdne arv laskureid — kumbagist 3 kv.

20. sept. s. a. peeti järjekorralist 3. laskevõistlust. Ilm võistlusteks oli ebasoodne — sadas peenikest tihedat vihma. Võistluste lõpu poole lakkas küll sadu, ent andis tunda küljelt puhuv, peaaegu keskmise kiirusega tuul.

Võistlused algasid püstolitest laskmisega: 25. meetrilt normaal künneringilise (brovningu) pihta 15 lasku. Tulejoonel olid küll parimad esitatud, ent tagajärjed kujunesid nõrkadeks. Parim oli n.-ltn. A. Kukke (2. soom.-rong. rüg.), saavutis — 122 silma. Sellele järgnesid — ltn. Klein (2. soom.-ron. rüg.) — 111 silma ja H. Kruustük (K. M.) — 111 silma. Garnisoni võistlusgrupi üldtagajärg oli 623 silma kaitsemaleva 600 silma vastu.

Halvale ilmale vaatamata püssidest saavutati häid tagajärgi. Lasti 300 meetrilt kolmest asendist — püsti, põlvelt ja lamades — igast 10 lasku. Märk — normaal künneringiline. Esimeseks tuli H. Kruustük (K. M.) — 235 silmaga; 2) n.-ltn. A. Kukke — 232 silma; 3) Joh. Kruustük (K. M.) — 225 silma; 4) veltv. E. Öunap (3. ü. jal. pat.) — 220 silma; 5) H. Siim (K. M.) — 218 silma; 6) veltv. V. Rapul (3. ü. jal. pat.) — 218 silma.

Asendites olid parimad — n.-ltn. A. Kukke — püsti 69 silma; Joh. Kruustük — põlvelt 84 silma; veltv. E. Öunap — lamades 90 silma. Veltv. Ragul saavutas põlvelt 9 lasuga 81 silma, kuna üks lask varase päästmise läbi käe libisemise tõttu luhtus.

Üle 200 silma laskis kaitsevaelasi 7 meest, kaitsemalevasi — 6 meest.

Kaitsevæ võistlusgrupis saavutas 3. ü. jal. pat. meeskond 1200 silma; 2. soom.-rong. rüg. meeskond 1189 silma; kokku 2389 silma. Kaitsemaleva meeskond 2397 silma.

**SISUSTIK:** A. T. Kõrgema Sõjakooli VI lend. — H. Sepp. Põhja-Eesti ala Rootsile allutamine. — A. Ružancovas. Leedu sõjaajakirjandusest. — r.-n. Reservväe ohvitserid kordamisõppustel I. soomusrongi rügemendis. — R. T. 2. diviisi sügisesed taktikalised harjutused j. m.

Vastutav toimetaja kolonel A. TRAKSMANN. Väljaandja „Sõdur“, Tallinn, Toompeal, Toomkooli tän. 7.

Toimetus ja tallitus Toompeal, Toomkooli tän. 7. Kõnetr.: Sõjavæ 163.

A.-S. „ÜHISELU“ trükk, Tallinn, Pikk tän. nr. 42.

Üldsummas võitis garnison kaitsemalevat 15-silmalise vahega.

Kaitsevæelased — suurem osa — lasksid harilikkudest parandamata sõjavæpüssidest. Tunduvat paremad olid aga kaitseliidu püssid — 1931. a. mudel, n.n. täpsuspüssid.

Üldiselt on võistlustagajärgede tase tõusnud iga aastase. 1929. a. saavutas vintpüssidest garnison 1928 silma ehk 53,55%; kaitsemaleva 1845 silma ehk 51,25%. 1930. a. garnison sai 1987 silma — 55,18%; kaitsemaleva 1930 silma — 53,61%. 1931. a. garnison — 2389 silma — 66,33%; kaitsemaleva — 2397 silma — 66,58%.

Tuleval aastal peaksid saavutised olema 70% ümber. Elame, näeme. nR.

### Muelt avatud

## Uus valmisriiete äri

Suur Tartu maantee 7, Tallinn.

Soovitab suures valikus kõiksugu

### nais- ja meesterahva valmisriideid

äärmiselt odavate hindadega. Tõõ eest täielik vastutus. Palume isiklikult veenduda.

Ostmise pole sunduslik.

## Saapakreemi ja künlatööstus

### HANS VICHMANN

Tallinnas, Paldiski maantee nr. 20.

Telefon 434-64.

## Soovitab eriti kaitsevæelastele:

### Saapakreemi

### „Neva“

### Veesaapamääret

### „Kalamees“

### Metallipuhastusepulbrit

### „Vola“

Peale selle valmistab tööstus veel mitmeid teisi saapakreeme ja määrdeid ning künlaid mitmes suuruses ja headuses.

*Kohvik- ja kondiitriäri*

*H. Feischner*

*Tallinn, Harju tän. nr. 45.*



*Uus telefoni nr.*

*on nüüd*

**445-00**

*Kohvik ja kondiitriäri*

*Heinmann*

Tallinn, Pikk t. 11. Tel. 432-46.

Mugavam ja soliidsem koos-  
viibimise koht pealinnas.

Äri on avatud kella 9—23  
igapäev (ka pühapäeviti).

M U U S I K A (kontserttrio)  
kella 17—23.

**Maitsvad ained.**

**Horralik teenimine.**

Kõige täielikum ja  
odavam ostukoht on

**M. SALM & J. HORM'i**  
**tsement- ja saviteoste tööstus**

Tallinnas, Roopa tän. 23.

Telefon 454-37 ja 448-85.

Ehitusemeistritele ja ettevõtja-  
tele, majaanikkudele, talu-  
pidajatele ja omavalitsustele:

ahjupotid, telliskivid  
ja ahjusavi. Tsement-  
kaevu, kanali, silla ja kraavi  
torud, tsement- ehituse õõneskivid,  
korstnakivid, katusekivid, põran-  
daplatted, hauakastid  
mitmes suuruses jne.

**Aiavilja- ja konservitööstus**

**E. BEHR**

(asutatud 1894. a.)

Tallinn, Kadaka t. 2, tel. 435-51.

Telegr. aadr. „Konservbehr“.

**Eriala:**

**Tallinna kifud**

Peale selle valmistatakse  
ka teisi kalakonserve,  
nagu sprotte õlis, tomatis  
jne. ning aiaviljakonserve.

Igasugused villased ja puuvillased  
riided ostate kasulikult

KODUMAA VABRIKUTE RIIDEKAUPLUSEST

# HEINRICH TOFER

Tallinn, S. Karja nr. 15. Telef. 18-03 (445-23).

**Maaväe, Mereväe, Lennuväe**

**vormiriiet kõiki seltsi ülikonna  
ja palitu jaoks alati laos.**

**Müük soodsail tingimustel, suurel ja väikesel arvul.**

**TAIMEVÕITEHAS**

# „EESTI KOKOVAR”

**TALLINNAS, Volta tän. nr. 3.  
Telefoni nr. nr.: 439-53 ja 441-96.**

**Ostke ainult kõrges headuses**

**taimevõid  
„ASTA”**

